CEZAR PETRESCU

Scrisorile unui răzeș

CEZAR PETRESCU

Scrisorile unui răzeş

OCEC
& Cº
S.A.
LITERARĂ
ȘCOLARĂ
ȘTIINȚIFICĂ
CENTAUR

CUPRINSUL

	Pag.
Predoslovie	5
În podgoria de odinioară	10
Năluca	14
Moara lui Iliuţ	20
Râsul	28
Dacia Felix	49
Isaac	61
Valsul Rozelor	79
Printre merii sălbătăciţi	102
Fiul câmpurilor	105
Povestea lui Moş Toma	110
Prietenul meu Jan	116
Fugarul	132
Doi dascăli	138
Balul	142
Ion	149
Zair	154
Socoteala	175
Întoarcerea eroului	183
Lângă o piatră veche de hotar	188
Pe Arieş în sus	195
Triptic basarabean	201
Vera Arcadievna	206
Stejarul de pe culme	209

PREDOSLOVIE

Iunie 17. Poiana Negrei

ERA o încăpere scundă, cu pereţii rombici vecină cu cerul; vara încropită de arşiţă, în Decemvrie sguduită de viscol.

V'aduceţi aminte? Stăpânul acelor zidării fortificate cu beton, săpând temelia, ţinuse cu sgârcenie să nu piardă nici un ungher din fâşia pământului îngust, şi clădirea se înălţase în văzduhuri triunghiulară, ca un bot de navă. Acolo sus, la al patrulea rând, în colţul cel mai ascuţit unde se despicau vânturile, am descoperit cabina aceea în care cu o săptămână înainte o femeie îşi luase zilele. Fusese o trecătoare neînsemnată prin vieaţă; o femeie fără vârstă şi fără frumuseţe, strecurată în tălăzuirea mulţimii în vestminte fumurii, nevăzută şi mistuită de suferinţe de nimeni luate în seamă. Nu se ştia bine de unde venise, nici ce tăinuite dureri curmase cu ceaşca de băutură omorîtoare. Deşertându-i mo-

ştenirea ei săracă, pentru a face loc şi mai puţinului avut, cu care poposisem în cetatea plină de larmă, proprietarul se tânguise doar că a rămas păgubit cu plata câtorva luni şi iscusit, îmi lăsase să pricep că această îngăduială nu-mi va fi şi mie acordată.

Iar umbra moartei necunoscute se desfăcù după aceea multă vreme din unghere, târziu, când noaptea potolià vaetul oraşului. Prin somn, îşi plecà faţa ei nevăzută deasupra pernelor, misterioasă mă cercetà deaproape; nu-i zăream chipul şi totuş îl presimţeam de o nemărginită tristeţe, purtându-mi visurile în ţinutul împăcărilor veşnice, unde sufletul eliberat flutură ca o pasăre albă.

Cu această tovărăşie de întunecoase vedenii îmi pornisem acolo vieaţa, şi n'a fost anevoie de înţeles de ce oraşul vostru, din cele dintâi ceasuri, nu-mi mai părù o vale a desfătărilor.

Dar aţi venit voi, aducând îndată îndrăzneală şi înveselire. Cutia strâmtă a cămării s'a umplut de furtunoase desbateri şi siguranţa tutupor biruinţe-lor a fost atât de vehement demonstrată cu pumnul în masă, încât înfricoşată, umbra moartei s'a furişat din fostu-i lăcaş, rătăcind aiurea, în adăposturi mai paşnice.

Deacolo, dela fereastra deschisă în înălţimi, seara, când se aprindeà colierul luminilor dealun- gul zidurilor sure, urmăriaţi jos furnicarea mulţimii şi sufletele vi-se încărcau de toate nădejdile. În puhoirea fără odihnă a străzii, vă trudiaţi privirea să descoperiţi fraţii voştri necunoscuţi; eroi cari vă înduioşau sufletele, tineri înfrigurați şi famelici ce-au visat pe cărţile lui Balzac, pe cari Capitala îi

chemase din somnolenţa târgurilor tihnite şi din cătune cu bisericuţa mucedă, ispitiţi de pilda lui Rastignac, Rubempré ori Rafael de Valentin. Îi recunoşteaţi după paşii grăbiţi cu care străbăteau strada. După nepăsarea cu care, singurateci în mijlocul mulţimilor, îşi purtau glorios, ca viteze trofee de bătălie, vestmintele lor roase şi de mult înfruntând vremelnicia modelor. Spre dânşii înduioşarea voastră coborà ca o desmierdare. Vă regăseaţi. Vă număraţi. Înverşunarea voastră îşi oţelià armătura. Eraţi legiune. Eraţi legaţi printr'o ascunsă francmasonerie.

Cetatea vă stă acolo, la picioarele voastre, clocotind de ispite şi gata să îngenunche. Erà nevoie numai s'o îmblânziţi, ca pe-o fiară care învaţă să se târâie supusă, când ştie în mână biciul temut, cu plumbi.

Pe mine, spasmul acela necurmat mă obosià. Fără vrere, îmi desprindeam coatele amorţite dela fereastra voastră şi-mi găsiam odihnă ochilor, dincolo, la celălalt pervaz, deschis către alte privelişti. Era altă ferestruie, care privià peste acoperişuri de tablă cenuşie, peste cartiere sărace şi prăfuite, spre marginea oraşului, peste plasa încurcată de şine a gării, unde veşnic poposià şi plecà un tren. Dar prin culisele afumate ale zidurilor, se întrevedeà un colţ de câmp; o şuviţă îngustă, verde şi atât de departe, că mă îndoiam ades de adevărata ei fiinţă, că-

mi păreâ uneori o amăgire a ochilor, un ostrov ireal, *fata morgana* a sufletului sugrumat de ziduri fierbinţi şi însetat de răcoarea pajiştilor. La ferăstruia aceea, lângă peretele cu tencuiala grunzoasă, se chinuià să ajungă spre cer un copac crescut în pământul sguros. Aveà frunzele colbăite, crengile noduroase şi torturate; arşiţa asfaltului şi umbra uscată a zidurilor, îi înnăbuşise într'atâta seva puţină în trunchiul sclerozat, că-mi păruse din cea dintâi zi un copac-martir. Nici nu s'ar fi putut spune fără şovăială ce copac anume va fi fost. Poate un savant ar fi găsit un prilej rar, să studieze cu isteţime din închirceala frunzelor, din convulsia încâlcită a crengilor, desnădăjduita încăpăţânare de vieaţă a arborilor smulşi pădurii. Seara, când frunzele abià îndrăzniau să susure timid, la o adiere nesimţită, copacul îmi părea că suspină.

Vă amintiţi apoi?

După ani, cămara mea nu mai fu încăpătoare îndestul pentru fabuloasele voastre planuri. Vă risipeaţi. Rămâneam singur. În urmă. În cuvintele voastre, după o strângere moale de mână, străbăteà o fugară compătimire. Mă dovedisem cu aripi prea scurte, pentru sborul vostru îndrăzneţ. Şi poate vă întrebaţi de n'ar fi fost mai bine să fi rămas în sătucul acela — despre care vă povesteam — cu cântec de cristei în dimineţile cu cer cristalin. Fusese o

iarnă cu zăpada murdară pe uliţi, cu întunecările grăbite de neguri. Deasupra acoperişului erau trei gratii de fier ruginit, cu ceşti albe de porţelan în care se adunaseră par'că, înnodate, toate sârmele de telefon ale oraşului. În coardele acelea întinse, se văitase toată iarna viscolul. Şi nopţile îmi păruseră oprite pe loc, fără sfârşit. Din nou singurătatea mi-o cercetase moarta necunoscută. Din nou îşi plecă în întunerec, peste obrazul meu, faţa nevăzută, în care desluşeam cu spaimă o întrebare ce însemna un îndemn.

Iar la începutul primăverii, într'o dimineaţă, în zorii plumburii încă, am auzit în strada adormită scârţâitul dureros al carelor. A fost ca o chemare desnădăjduită a câmpurilor. În lumina vânătă se înşirà convoiul cu poveri. Acoperind gemătul osiilor, se înălţau glasurile cărăuşilor şi ele îmi sunară trist, ca un plânset de acasă.

N'am închis ochii. La ferestruia dinspre şes am aşteptat soarele. Vântul dimineţii aducea răsufletul răcoros al ogoarelor. În pâcla albăstrie acoperişurile se înălţau fără număr, geometrice şi monotone, ca mii şi mii de temniţe cu obloanele trase, care peste un ceas aveau să-şi deschidă porţile şi să-şi trimită condamnaţii la osânda cea silnică. Ce căutam acolo? Ce aşteptam? Din gară un tren pufni un nor alb şi porni grăbit peste câmpuri. Se vedeà acolo un lan crud înverzit. Strălucià

departe o lucire de ape. Copacul de lângă zid îşi tremură ramurile şi n’am ştiut de-a fost gemătul meu ori suspinul frunzelor.

Mai erà nevoie de-o hotărîre?

În căsuţa de bârne, cu muşcate la fereastră şi adăpostită de nucul străbun, sub care am visat şi eu odinioară să cuceresc lumea, m’am întors atunci obosit şi cuminte. În răzeşia părintească, ecoul glasurilor voastre ajunge acum înnăbuşit, ca din alte lumi, ca vuetul îndepărtatelor furtuni, ce mor sub norii albi, la orizont. Asfinţitul mă prinde ades cu o carte pe genunchi. Livada cântă de zumzetul albinelor. Porumbeii cu picioarele de mărgean coboară să ciugulească grăunţele din mână-mi.

Ce-aş mai dori?

Aţi vrut câteva însemnări din sihăstria asta.

Mă tem că vor însemnà desamăgiri, dela cele dintâi file.

ÎN PODGORIA DE ODINIOARĂ

CÂND am ajuns sus, soarele se stingea fără putere. Vântul îngrămădià nori fumurii pe culmile rotunde. Erà o lumină turbure, cu ceasul nehotărît. Din înălţimi stau gata să curgă stropii de ploaie. Şi nu se desluşià de-i început de ziuă, ori cele dintâi întunecimi ale asfinţitului.

Acolo, la gardul cu vreascurile rupte, la podeţul putred şi la poarta strâmbă şi dată în lături a pustiu, m'am oprit cu răsuflarea tăiată; poate de urcuşul prea repede, poate de amintirea lucrurilor moarte. Un căţelandru alb m'a întâmpinat cu larmă duşmănoasă. Din fund, de sub prunii bătrâni şi cu crengile răsucite, moşneagul grăbi către mine săltându-şi pe umeri sumanul sur.

Ca întotdeauna întâlnirea noastră se petrecù sgârcită în vorbe. Paznicul

livezii secătuită de rod şi al viei părăginite, e ursuz şi surd iar drumul meu pe nevestite-i părù şi de astădată încă un semn de neîncredere şi o iscodire vicleană de stăpân. Deaceea m’a purtat tăcut la cele trei clăi de fân, clădite cu trei jucării netede, în dosul cramei cu ferestrele sparte. Îmi arătă cei din urmă pomi noduroşi cari mai rodiau fructe pipernicite, şi iarăşi mă duse, cu gând de mustrare, la casa bătrânească, cu draniţa mucedă şi cu pereţii coşcoviţi, din care cărămizile desgolite arătau răni roşii. Aici paznicul mă întrebă din ochi. I-am ocolit privirea. I-am strigat ceva, la întâmplare, în urechea surdă, pentru a-i strămută gândul în altă parte.

De ani nenumăraţi întâlnirea noastră sfârşià la fel. Părагina în care lăsam să se macine gospodăria moştenită îi păreà cea din urmă nelegiuire cu putinţă. Şi nu pierdeà prilej să mi-o amintească, duşmănos. Nu-l puteam îmbunà. Nu-i cunoşteam nici o patimă care să-l ademenească. Ţigare nu pusese în gură, nici rachiu. Singuratec şi posomorît, colindà via pustiită, ca un strigoi credincios ţintirimului. Noaptea, când în toate viile cu rodul pârguit trosneau

împuşcăturile paznicilor, ieşià şi el cu puşca la pândă, între puţinii butuci cu aguridă. Dar fără folos îşi ascuţià auzul slab să prindă urme de paşi. Cine eră nebunul să râvnească cele câteva chiorchine acre? Şi cartuşele ruginiau în ţevile de oţel înnegrit.

Aşà am rămas amândoi fără să rostim cuvânt, în faţa casei cu obloanele trase.

Dintr'un cuib cenuşiu de rândunele sub streaşină, spânzurau câteva fire de paie legănate de vânt. Ochii noştri întârziau fără vrere acolo. Rân- duneaua de mult se călătorise. Culcuşul căptuşit cu puf cald, îl moştenise o căsnicie gureşă de vrăbii.

Iar neastâmpărul acestor oaspeţi sburliţi de frigul umed al toamnei şi tăbărîţi în cuib străin, ciripitul lor mulţumit, goana după firele de păr cu care îşi durau alt aşternut stufos şi fără frumuseţe în cuceritul lăcaş capitonat, toate turburau gânduri jalnice.

M'am întors scurt pe călcâie.

Am coborît de cealaltă parte, printre rândurile de viţă uscată, de unde pe alocuri se prindeau cu desnădejde, de rămăşiţele aracilor, cârcei sălbătăciţi. Am ajuns la mărul din vale. Acolo, pe ţărmul izvorului secătuit, unde se întinde astăzi, între ierburile creţe, un fund de baltă uscat şi albit de sare.

Adăpost neuitat al celor dintâi nelinişti de odinioară. Umbră pe brazdele verzi unde contele a- morţiau deasupra întâielor cărţi ademenitoare. A- mintire de alinare, spre care în funinginea târgurilor colindate, mi s'a oprit întotdeauna, odihnit, gândul...

Dar mărul m'a primit întinzându-mi spre îmbrăţişare crengi fără frunziş. Sub scoarţa desghio- cată încetase să curgă vieaţa. În beţele albe vântul sună îngheţat. Din pământul rădăcinii ţâşniseră îndrăsneţ câteva vlăstare crude. Pentru ce bucurie însă să

îmmugurească deacuma şi să lege flori trandafirii la primăvară?

Atâta tăcere aci.

Şi dincolo, în celelalte văi, pe celelalte povârnişuri, din celelalte podgorii, atâta nepotolită înveselire şi atâtea chiote de cules străbat până în tihnă acestei văgăuni dosite!

Sus pe culme, pândarul surd rătăceşte aproape de norii grei de apă. Se opreşte încovoiat. Cercetează ceva. Porneşte iar. Se înalţă pe umărul sterp şi rotund al dealului. Şi lângă cer, în răstimpuri, gesticulează ameninţând depărtările.

Vorbeşte cu pustiul.

NĂLUCA

ERA o vietate sperioasă, abià smulsă din culcuşul cald al căprioarei, cu ochii umezi şi cu picioarele subţiri şi atât de fragede, încât ne aşteptam la fiecare pas să se frângă sub povara trupului.

După cele dintâi desmierdări care-i înfiorară blana pe trupul înfricoşat, fugi în tufişurile de smeu- ră din jurul scărilor şi se piti acolo, ca în cine ştie ce tainic adăpost de pădure.

Ne-am împrietenit însă de îndată.

Trăise prea puţin în codru. Doniţa cu lapte, izbuti să înlocuiască, după puţină sfială, ugerul matern. Iar fiindcă obişnuinţa ne sileşte să botezăm fiecare vietate familiară, cu nume oarecum obligatorii prin uzul veacurilor, copiii îi descoperiră unul, feciorelnic şi potrivit ameţitoarei iuţeli cu care străbătù grădina la prima spaimă, svâcnind

peste arbuştii cu frunzele creţe; şi-i spuseră „Năluca”. Evenimentul avù loc chiar cu o deosebită solemnitate. Gigi aduse crucifixul de metal alb şi Zoe se lepădă de trei ori de satana, întru mântuirea păduratecei prizoniere creştinate. Năluca, se bucură cu acest prilej de o îndoită porţie de lapte, ceeace-i înlesni fără îndoială să simtă superioritatea şi privilegiile creştinismului, faţă de celelalte confesiuni.

Începând dela această dată, Năluca, deveni singura grije a copiilor şi tirana întregei ogrăzi. Câinii rămaseră zi şi noapte, legaţi în lanţ, şi, nedumeriţi de acest regim, fără precedent în scurta istorie a existenţei lor libere de până atunci, se puseră să urle în fiecare noapte cu aceà solidaritate energică şi neobosită, care caracterizează toate revendicările democratice. Celelalte vietăţi ale ogrăzii, cele două pisici vărgate, păunul solitar şi înfumurat, curcanul cu pufăituri de indignare, cârdul de gâşte care vociferează ofensate, nu se mai bucurară de nici o atenţie, şi rămaseră în sfârşit liniştite, în mediocritatea lor comună, de unde jocurile copiilor nu le mai turburà digestia.

Sălbătăciunea crescù astfel în captivitatea domestică, între grajd şi bucătărie, urcând scările şi sburdând printre pomii grădinii, cu o bunăvoie şi o resemnare care dintru’ntâi mă încântă, dar care începu curând să mă mâhniască. Prea linguşitor venià să lingă mâna, când simţià înăuntru bucata de zahăr. Prea supusă participà la jocurile copiilor. Prea se amestecà în toată turma celorlalte animale, ca o vulgară prăsilă domestică. O întreagă imaginaţie întreţinută de literatură, mi-o desminţià trist şi fără putere de amăgire. Romantica apariţiune a pădurilor, care emoţionează vânătorul în ceasul de pândă, şi vrăjeşte drumeţul când săgetează ca o umbră imaterială sub frunzarul codrului, creşteà între orătănii ca o simplă viţeà.

Pândeam adesea să-i descoper o urmă de nelinişte seara, când vântul aduceà mirosul umed al otavei de pădure. În grădina atunci golită, câteva păsări ciripesc somnoroase în cuiburi. Adierile în- fioară frunzele abià simţite. În liniştea aceea, aş fi dorit s’o văd dilatând nările, ciulind urechile la o chemare mie neauzită, alergând în jurul zaplazului înalt, în căutarea unei

spărturi pe unde să evadeze. Uneori credeam că am surprins însfârşit tainica nostalgie a codrului. Sub nucii cu umbrarul întunecat, se oprià neclintit, cu capul ridicat, ascultând ceva. Contemplam picioarele subţiri care tremurau, capul răsturnat pe spate, urechile îndreptate să soarbă ecourile; silueta aceea de stampă vâ- nătorească, din care nu lipsià decât apariţiunea sveltă a Dianei cu tolba de săgeţi. Dar după câteva clipe se smulgea locului spre sunetele care o turburaseră. Nu erà decât sgomotul cuţitelor la bucătărie, unde ştià că o aşteaptă doniţa cu lapte.

Totuş, în cea dintâi noapte, când poarta fu uitată înlături, am găsit culcuşul ei gol.

Copiii o căutară în zadar, scotocind toate ascunzişurile grădinii, şi zadarnic nădăjduiră să o afle undeva, în apropiere. Pădurea o înghiţise fără urmă. Şi cu toată nemângâiata tristeţe a copiilor, nu puteam ascunde o naivă şi nemărturisită bucurie.

Captiva se reabilitase.

Câinii desfăcuţi din lanţul de acum inutil, încetară concertul nocturn. Copiii se întoarseră la pisicile resemnate, la

păunul înfipt în creştetul hambarului, la curcanul care se refugià sub magazii strănutând indignat, la cârdul de gâşte care se văită bătându-şi aripile albe.

Năluca fu uitată.

În culcuşul ei, cu satisfacţia martirului în sfârşit înţeles, îşi instală cartierul de noapte, Bob, câinele ce îndurase patru luni umilitorul regim al lanţului.

Când îmi puneà labele pe piept clătinându-şi coada scurtă, în semn de cea mai nestăpânită bucurie, păreà că în ochii lui apoşi şi supuşi, citesc o iertătoare mustrare.

— „Vezi, numai noi am rămas credincioşi. Nimic nu ne poate alungà dela casa ta, unde bucătăreasa ne asvârle duşmănoasă cu bucăţi de lemn, copiii ne batjocoresc în jocurile lor, împopoţonân- du-ne cu vestminte caraghioase de paiaţă, şi Ion, vizitiul, îşi încearcă biciul pe spinarea noastră, când se întoarce cu chef dela cârciuma lui Hascăl!”.

Dar Bob bietul, nu aveà nici un haz. Nu erà, după cum ştiţi, decât un câine comun.

Aseară, mă întorceam dela Prisaca Mărgineanului, scurtând calea deacurmezişul pădurii.

Cernuse o bură de dimineaţă.

Frunzele picurau încă stropi de cleştar. Poteca rar umblată mă înfunda în tufişuri jilave. Printre vărfuri înalte, pe razele piezişe jucau ţânţari de aur. Dincolo de ţârâitul lor subţire de aripi şi de înfiorarea frunzelor, nu străbăteà nici un sgomot. Singurătatea aceea solemnă şi tăcută, care amuţeşte codrul în ceasul dinaintea nopţii, mă învăluià cucernic ca sub bolta unei uriaşe catedrale.

Atunci, pe cărarea strâmbă, veniră spre mine, fără sunet de paşi două vedenii. Un căprior şi perechea.

M'am oprit cu răsuflarea înnăbuşită. Erà atât de neaşteptată întâlnirea! S'au oprit şi dânşii cu o tresărire de spaimă. Şi într'o clipă, căpriorul cu ramurile coarnelor culcate pe spate, se năpusti în frunzişul întunecat. Perechea îi rămase însă ne- clintită. Mă privià acum cu ochi neînspăimântaţi, aproape cu prietenie. În mijlocul pădurii, îmi părù a doua apariţie care convertise cândva pe Sfântul Hubert. Şi am recunoscut-o cu

bătaia de inimă cu care întâlneşti neaşteptat o iubită pierdută:

— Năluca!

Fără voie împins de obiceiul trecutului, i-am întins pumnul strâns, aşà cum o ademeneam odinioară cu bucata de zahăr ascunsă. Şovăi o clipă, îşi apropiè primii paşi cu îndoială, cucerită poate de aceeaş amintire care mă îndemnase să-i întind, cu o mişcare familiară, pumnul. Mai erau câţiva paşi, aproape să-i netezesc botul umed, să-i cuprind gâtul cenuşiu, să-i mângâi capul mic, pe care şi-l supuneà desmierdărilor odinioară. Câţiva paşi încă. Doi, unul...

Şi deodată Năluca îşi smulse privirea din ochii mei, o înfipse în codru, cercetă luminişurile. Se răsuci scurt pe picioarele cutremurate şi svâcni în adâncuri.

Înaintea ochilor nu-mi rămaseră decât crengile tremurând. Mâna întinsă după umbra ei mi-a căzut moale.

Şi poteca pădurii fu deodată atât de pustie, Şi înnoptarea fu atât de posomorîtă.

MOARA LUI ILIUŢ

DIN somn m'a trezit un svon de glasuri. Am deschis ochii cu părer de rău abià indu- rându-mă să risipesc visul care mă purtase pe alte tărâmuri. Luna se strămutase de cealaltă parte a cerului. Erà târziu. La adăpostul stogului de fân, cei doi tovarăşi de vânătoare sfătuiau pe şoptite, deşteptaţi prea de timpuriu.

Dar noaptea durà încă. Spre răsărit, orizontul albastru se decolorà cristalin. Carul mare îşi înclinà oiştea frântă, sus Vega scânteià ca un licuriciu verzui al cerului. Un răsuflet de vânt, mânat din şesul umed de rouă, mă cutremură cu o desmierdare rece. O pasăre speriată ţipă în întuneric, mecanic şi aspru. Încolo tot câmpul erà îngropat în tăcerea aceea de moarte dinaintea zorilor.

Înfăşurat în mantà, mi-am afundat capul în fânul cu mireasmă ameţitoare

încercând să aţipesc iarăşi. La picioare prepelicarul se încolăci mai apropiat, scâncind prin vis. Voiam să adorm. Dar somnul se desprinsese de mine. De undeva, din adâncuri moarte, mă turburau deodată amintirile.

După câteva ceasuri de rătăcire în fâneţele cosite şi deacurmezişul miriştilor ţepoase, trebuià să odihnim în amiaz, la moară, într’o stuhărie din marginea iazului. Cele câteva prepeliţe pe care întâmplarea le-a scos decuseară în bătaia puştilor noastre, ne deschiseră pofta pentru un vânat mai ales, în ochiurile de baltă pitite după zidul întunecat al papurei. Astfel după atâţià ani, aveam să calc din nou la moara lui Iliuţ, unde mă purtaseră odinioară fiorii celei dintâi dragoste. Ştiam: Iliuţ s’a odihnit demult întru Domnul. Gura lui neobosită de vesele povestiri a amuţit astupată de ţărână în cimitirul din capul satului. Moara cea veche s’a măcinat de vreme; alta mai chipeşă, cu două pietre uriaşe, cu grinzile voinice, cu zăgazul şi opustul înnoite i-au luat locul. Gospodăria din coada iazului s’a schimbat, iar fata lui Iliuţ — după spusele oamenilor — îmbătrânită prea de vreme şi veştedă, cu un cârd de

copii, duce astăzi tot rostul casei împotriva risipitoarelor apucături ale unui bărbat chefliu şi glumeţ.

„Îmbătrânită şi veştedă!”. Cu pleoapele închise, înfrigurat de rouă, încercam să-mi închipui ce urme adânci va fi crescut vremea pe obrazul gingaş altădată; ce umbră turbure va fi coborît în lumina albastră şi clară a ochilor care-mi nelinişteau odinioară somnul.

Încercam să-mi zugrăvesc singur sânii atunci îndrăzneţi sub cămaşa albă, acum topiţi de gura lacomă a atâtor copii. Şi nu-mi răsăria îndărătnică decât vedenia aceleiaş fetişcane cu trupul de amforă, cu râsul sfios care abià îi desvelià dinţii puternici şi albi, dinţii ce-mi muşcau ades mâna prea îndrăzneaţă.

Cum mi-aş fi putut dealtfel sfărâmà între această târzie noapte de August, singurul talisman pe care l-am purtat neatins şi pur, în toată tina pe unde m’a târît necruţătoarea vieaţă de mai târziu? În toate rătăcirile de apoi, amintirea fetei de ţăran, cu sânii tari ca fructele crude şi cu buzele roşii ca muşcata, mi-a fost întotdeauna nedespărţită. În fundul cafenelelor, în sălile glaciale de bibliotecă, în mansarda mea de cărturar nevoiaş, în

muzeele cu mitologice frumuseţi de piatră şi în sălile supraîncălzite de aţâţătoare spectacole: pretutindeni amintirea ei mă înviorà ca un val de vânt, adus deodată din cătunul meu cu miros de livadă şi iasomie. Fireşte, pe lângă iubirile de mai târziu, în care numele Laurei de Novi ori al Beatricei Portinari, a fost de atâtea ori invocat fără sfială, istoria celei dintâi dragoste crescută în umbra răchitelor, legănată de vântul răsfirat în asfinţit prin desişul papurei, îmi apăreà de multe ori ridicolă şi umilitoare. Femei şi-au râs de dânsa, şi cu o ironică indiscreţie, în ceasurile mele slabe, mi-au cerut să destăinui savoarea sărutului rustic. Râsul lor mi-a şfichiuit obrazul. Amintirea ei am târît-o din ce în ce mai ofilită. Târziu am crezut c’o înnăbuş. Mi-am întors gândul la ea, numai în ceasurile când doborît, cerşeam anilor trecuţi o imagină fragedă.

O, iată că departe de mine, şi fără mine, vieaţa şi-a urmat în tihnă drumul. Iată că subţirateca făptură ce mai învià câteodată din fumul ţigărilor în ceasurile mele singuratece, a uitat şi salcia sub care ne întâlneam în amurg, şi lotca cu botul putred dintre trestii, şi

jurămintele noastre din ceasurile tăcute când soarele se prăvălià în asfinţit, când mrenele spărgeau, jucându-se, oglinda lacului, şi când pasările cu sbor grăbit se întorceau la culcuşuri, în stuf. Încleştarea înfrigurată şi plină de dorinţi a mâinilor noastre a fost şi ea uitată. Buzele muşcate de un sărut furat pe neaşteptate, s'au veştejit. Peste nevinovata noastră rătăcire a celei dintâi tinereţi vieaţa a coborît o perdeà posomorîtă şi cenuşie...

Gândul mă durù într'acel ceas de nesomn. Iar zorile mă prinseră svârcolindu-mă cu neastâmpăr, în culcuşul meu de fân, umed de rouă şi îmbălsămat de parfumul florilor retezate...

Am rătăcit toată dimineaţa, fără să trag un foc. Pasările stârnite de câine, izbucniau din cuiburi, sfârâiau din aripi mânate drept în faţă; dar îmi scăpau. Desamăgit, prepelicarul mă părăsi. Alergà înaintea celorlalţi tovarăşi mai vrednici. Restul drumului l-am făcut furat de gânduri, cu puşca în spate, pe muchea răzoarelor, numărând loviturile în plin ale altora.

Spre amiazi, un vânt fierbinte răscoli nori cenuşii, Vârtejuri de praf se învârtiră deasupra miriştilor.

La moara lui Iliuţ am ajuns odată cu furtuna.

Sălciile îşi svârcoliau frunzişul deasupra apei, stuful se legănà înfiorat; pe luciul vânăt al iazului, spre ţărm alergau valuri mărunte. Păşeam pe poteci cunoscute, dar la fiecare pas mă întâmpinau privelişti, străine. Nici sălciile nu mai erau aceleaşi. Unele îmbătrânite, acele sub care mă adăposteam odinioară, aşteptând asfinţitul, căscau acum scorburi negre în care şuerà furtuna. Altele, tinere, necunoscute, crescute în anii când nu mai călcasem cărările deaci, îşi încolăceau în suflarea vântului, vergile fragede şi despletite până în oglinda încreţită a apei. Anii schimbaseră prea multe, firea prea grabnic înlocuià morţii. Căci plină de întristare ca amintirea nefiinţei, erà pajiştea bătătorită şi stearpă, care se întindeà în locul copacilor robuşti, cu umbra umedă şi familiară de altădată.

Un stol de raţe sălbatice se lăsă în papură, cu aripile strânse. Le-am privit toţi cu părere de rău.

Ploaia îşi aruncă deodată, deasupra iazului, picăturile repezi şi grele ca plumbii.

În pragul morii am ajuns cu răsuflarea tăiată de fugă. Din întunerec, coborând greoi treptele ne-a ieşit în cale Sava, morarul cel nou. Se înveseli. Tovarăşii mei, în drumurile lor vânătoreşti, se abătuseră ades, iar în nopţile târzii de iarnă încercaseră câte un început de petrecere, cu vânatul şi peştele udat de vinul morarului, acruţ dar prietenos. În sihăstria unde nu-l călcau în deobşte decât săteni nevoiaşi cu porumbul la măciniş, oaspeţii aceştia aleşi, cu poftă de mâncare şi băutură în lege, erau bineveniţi pentru gazda noastră cu dragoste de petrecanie, Sava îşi descreţi faţa într'un râs bucuros. Ne strânse mâinile, împingându-ne alături, într'o cameră întunecată, cu lumina umbrită de stamba perdelelor înflorite. Doi copii bălani se ghemuiră fricoşi lângă vatră. O pisică gălbue se strecură repede sub laviţă. Dela cea dintâi ochire, se simţià că Sava morarul ştiuse să se facă temut în casa lui.

Ne-am rezemat puştile de perete, iar pentru a prinde glas, dintru'nceput un clondir vânătoresc cu coniac fâcù

ocolul. Sava ne desluşi între altele că nevasta e la ogor, că a prins-o acolo furtuna şi că trebuie să pice dintr'o clipă în alta. Îşi cerù iertare pentru sărăcăcioasa lui gospodărie. Aşteptând gospodina, vorbăreţ şi desgheţat ne destăinui păsurile. Din umbră, îi cercetam amănunţit trăsăturile săpate adânc, ochii lucioşi, şi mă chinui gândul că omul acela, voinic şi chipeş, erà stăpânul pe vieaţă al femeiei pe care o iubisem odinioară ca nici una alta. Ascultându-l, simţeam furişându-se în suflet o gelozie târzie şi proastă.

Afară ploaia curgea repede, cutremurà acoperişul de draniţă, se sbăteà între răchitele clătinate de vânt. Ploaia mă chemà la fereastră, iar eu aş fi vrut să fiu oriunde, departe, cu fruntea răcorită de bătaia stropilor reci.

Târziu, când am auzit glasul femeiei dincolo de perete, când a deschis uşa şi a apărut în prag, înfăşurată în sumanul ud, cu faţa aprinsă de bătaia ploii, am rămas neclintit, încleştat pe marginea laviţei, neîndrăznind să ridic bărbăteşte privirea. Mă gândeam că oricât de uitate vor fi fost toate, va fi şi ea turburată o clipă măcar, de neastâmpărata emoţie care mă mistuise

întreaga zi. Şi nu simţeam îndestulă tărie s’o înfrunt. Dar dânsa pofti oaspeţilor bun venit, fără sfială, mă descoperi în colţul meu, şi ca de ieri despărţiţi, se miră doar:

— A! Domnia-ta erai?

Atât. Cu o grabă de bună gospodină care nu-şi pierde timpul, lepădă hainele ude şi apârù în plină lumină da! aşà cum mi-o spuseseră tovarăşii mei de drum: îmbătrânită şi veştedă. Cu ochii lacomi încercam să descoper în femeia aceasta cu sânii subţiaţi şi cu pântecul crescut de apropiata naştere, o cât de slabă şi mângâietoare asemănare cu fecioara sveltă căreia îi cerşeam odinioară un sărut fugar, smuls sub sălciile ce nu mai sunt acum. Plecată cu greu deasupra vetrei încercă să aprindă focul. Şuviţele de păr îi atârnau sărace, mâinile subţiri şi aspre despicau anevoios aşchiile. Pe albul afumat al peretelui, umbra ei se zugrăvià dureros şi diform, mărită şi micşorată odată cu pâlpâitul flăcărilor. În colţul acela de cămară cu miros de fum şi de făină încinsă, îmi apărù aşà cum nu voise s’o vadă niciodată închipuirea mea: o biată femeie

ca altele, mii şi mii, vlăguită de truda pământului.

Iar la plecare, cuprins de milă, cercetându-i îndărătnic privirea în care nădăjduiam încă să des- coper o şovăelnică licărire a amintirilor, am întrebat-o cu ce-aş putea-o mulţămi acum. Mi-a răspuns mângâind creştetul bălan al copilului, lipit strâns de ea:

— Păi de, ce să vreau, amù Domnule!... Doar de mi-i botezà copchilul de m’o milostivi Domnul să-l am pe la Sânta Mărie...

Prieteni, de ce nu ştiu să moară femeile pe care le-am iubit întâiu?

RÂSUL

GÂNGU râdeà în întunerec.

Trenul trecù vuind peste podul alb şi sălciile de dedesubt se frământară ca smulse de furtună. O clipă, dincolo de parapet, jos în apa molcomă şi neagră, reflexul luminilor săgetă o sârmă de foc; acum scăpat în larg, între taluzurile cu salcâmi, expresul fugià străpungând noaptea cu trei ochi înroşiţi, cari se închideau tot mai îndepărtat, în câmpurile de păcură.

Rezemat de stâlpul de fier, cu mâna la gură, Gângu guşatul râse încă mult timp întunerec.

Când ultimul răsunet al roţilor muri în depărtări, undeva aproape, clopotul unui canton tângui trei bătăi întristate. Gângu ştià acum că nu mai are ce aşteptà. Veselia i se şterse. Coborî posomorît la bordei.

Jos lumina nu eră stinsă... Se înălţă în vârful picioarelor să privească înăuntru,

prin fereastra cu geamurile turburi. La vatră, moşneagul îşi cercetă uneltele de pescuit. Cu un capăt de sfoară dregea ceva. Sub mustăţile stufoase, buzele se mişcau monoton. Poate moşneagul vorbià singur. Poate cântà. Gângu guşatul nu ştiuse niciodată să facă deosebire.

Aşà cu fruntea lipită de sticlă, rămase privind îndelung. În întunerec, flacăra înnecată de fum a opaiţului abià tremura un sâmbure de lumină ceţoasă. Moşneagul prindeà cu un ac de fier ochiurile de sfoară rupte, le încercà tăria după fiecare împunsătură; pe perete şi în tavan umbra uriaşă, plecată deasupra omului, repetà mişcările, tăcută şi misterioasă. În sufletul guşatului se făcù bucurie şi temere. Se miră că singur, moşneagul nu trânteşte şi nu înjură. Acolo, cu spatele încovoiat, cu mâinile uscate şi păroase alergând îndemânatic deasupra plasei de sfoară, în tovărăşia umbrei care nu încăpea în bordeiul prea strâmt, moşneagul păreà alt om. Mai bun şi mai puţin duşmănos. Şi guşatul ar fi vrut cu un râs să-şi spună mulţumirea. Dar omul dinăuntru ridică neaşteptat ochii spre fereastră şi cercetă întunerecul bănuitor. Gângu se

trase cu spaimă la o parte. Mâniele moşneagului se înteţeau tot mai aprigi dela o vreme.

Şi guşatul nu mai înţelegeà de mult, ce-i e şi ce nu-i este îngăduit...

* * *

În mlaja de pe prunduri, o pasăre de noapte fluieră deodată un viers. Cântecul cristalin des- mierdă noaptea; freamătul sălciilor se potoli s'as- culte. Gângu guşatul ridică un deget şi râse. Dar o bucată de mal se prăbuşi undeva. Pasărea, speriată, tăcu. Împrejur nu mai fu din nou decât întunerec, clipotitul valurilor în ţărmurile de lut şi tăcerea de spaimă, din besna câmpurilor.

Gângu îşi împături sumanul pe prispă, se răsuci de câteva ori şi se cuibări să adoarmă. Câinele îl simţi de departe. Se repezi bucuros ca în fiecare noapte, îi puse labele pe piept, clătinând coada scurtă. Gângu îi strânse capul lângă guşa lucioasă, îl netezi pe ochi şi gemù de mulţumire. Apoi câinele îşi încolăci trupul cald la picioare. O floare de salcâm se scutură de sus şi gâdilă obrazul guşatului. El râse. Dar nu atinse floarea cu mâna. O lăsă aşà, tremurând pe pleoape, ca mângâierea unui deget

prietenos. Şi în visurile nehotărîte, râsul lui Gângu şi scâncetul câinelui prin somn, se întovărăşiră îndelung în noapte.

Târziu, pasărea din prunduri fluieră iarăş. Guşatul n’o mai auzià acum. Iar vântul îi fură apoi şi floarea albă de pe pleoape...

* * *

Printre spinii câmpului, Gângu mergeà alături cu câinele. Pământul erà sătul de ploi; din iarba măruntă, apa ţâşnià sub apăsarea fiecărui pas. Departe se vedeà o turmă albă. Ar fi vrut să ajungă acolo. Când se opreau să asculte, Gângu cu gura chinuită de râs, câinele cu urechile ciulite; — sunetul tălăngilor străbăteă stins ca o ademenire din altă lume. Dar guşatul nu îndrăznise niciodată să se îndepărteze de lângă podul cu sălcii. Nici nu ştià să-şi închipuie ce poate fi dincolo, departe.

Lumea se sfârşià pentru el, în şesul acela pustiu, acolo unde se închideà şi orizontul rotund. Nu erau sate, nici culmi. Nu se zăriau drumuri. O cumpănă de fântână părăsită ridica gâtul spre cer, în fund, acolo unde bolta

se împreună cu pământul. Nimeni nu o mai clintise vreodată. Deacolo Gângu ştia că răsare soarele, dincolo ştia că apune. De unde izvorau trenurile încete de marfă ce abia se târau dealungul şinelor, de unde ţâşniau expresurile vertiginoase, unde călătoriau drezinele ronţăind depărtarea ca nişte gândaci enormi, ce puteà fi dincolo de ultimul canton cu acoperişul roşu, — nu-şi făceà decât o închipuire turbure.

De unde venise el singur, nu-şi puteà desluşi în amintire. Se trezise în bordeiul de lângă apă, la picioarele de piatră ale podului, poate de zece ani, poate de mai mult. El nu ştia să numere, cum nu ştia să vorbească. Râsul însemnă pentru el bucurie, mulţumire, plăcere; un râs înnăbuşit, fără hohote, mai mult o chinuire a buzelor. Pentru durere şi spaimă nu cunoşteà decât un mormăit, care sfârşià în salturile guşei ca un gârâit de pasăre înfricoşată.

Turma îl chemà departe. Clopotul adâncià tăcerea câmpurilor. Câinele o luă la goană, cu nările lărgite... Dar Gângu privi în urmă. Îl cuprinse teama. Se întoarse printre spinii şesului, cu

capul plecat, retezând din mers cu nuiaua, vârful fraged al ierburilor.

În apă, până la brâu, moşneagul aşează năvoadele. De sus, de pe mal, Gângu privià pentru a suta oară, fără să înţeleagă deplin. Ştià că mâine, moşneagul are să tragă plasele încărcate de peşti argintii, are să-i răstoarne în iarbă unde îşi sbat solzii în lumina soarelui, până când se astâmpără cu ochii stinşi şi cu gurile căscate rotund după aer. Dar vrăjitoria aceasta nu o puteà pricepe. Tainica putere a moşneagului stăpân pe ape şi pe vietăţile ascunse în adâncuri, îl înspăimântà mai mult decât pumnii cari îl izbiau în fiecare zi.

Omul din apă legă între pietre cele din urmă ochiuri de sfoară şi ieşi la ţărm frecându-şi mulţumit mâinile ude. Treburile îi mergeau bine în acest an. Sacul erà plin de făină; pe poliţă, deasupra vetrei, se înşirau pacurile de tutun pentru câteva luni, iar peştii cădeau orbi de un timp încoace. Se îmbrăcă fluierând, pe urmă răsuci o ţigară. Prinzând de veste la ochii lacomi ai guşatului, îi întinse punga de piele:

— Na, poghidanie!

Gângu râse întâi cu teamă. întinse mâna fricos, bănuind o glumă

răutăcioasă... Dar foaia subţire plesni între degetele lui aspre. Moşneagul se încruntă, îşi trase punga cu tutun îndărăt şi Gângu rămase fără ţigare.

Târziu, mâhnirea i-o alungă o mreană care se jucă sărind deasupra valurilor, dincolo, sub sălciile de sub celălalt ţărm, unde apele adânci şi verzui păreau neclintite.

* * *

De amândouă părţile podului, la depărtări egale, între două şiraguri de salcâmi, erau două cantoane, cu pereţii albi, cu acoperişurile roşii, identice ca două jucării de carton. Gângu ştià că la cantonul deaci e un om bălan, cu glasul moale; iar de cealaltă parte un paznic răstit şi aspru ca şi moşneagul. Astfel, în acel şes pustiu unde nu văzuse în fiecare zi, deaproape, decât trei bărbaţi şi un câine; învăţase că lumea se împarte în oameni buni şi alţii, duşmănoşi. Iar cuminţenia lui puţină îl apropiase mai mult de câinele alb, bătrân acuma şi aproape surd, care niciodată nu-l mâhnise şi căruia oamenii nu-i dăruiseră măcar un nume.

Intr'o dimineaţă, un expres s'a oprit brusc înaintea podului alb.

Înspăimântat dela locul lui de lângă stâlp, Gângu măsură cu ochii ascunzişurile, căutând cel mai adăpostit ungher unde să fugă. Întâmplarea erà atât de departe de tot ce-i văzuseră ochii până atunci, încât presimţi începutul unor întâmplări pline de primejdii necunoscute. O clipă apoi, închise pleoapele să alunge această vedenie imposibilă. Când le redeschise iar, vagoanele erau la locul lor,

nemişcate în bătaia soarelui; la ferestre călătorii se îngrămădiau vorbind tare, întrebând, glumind şi aprinzându-şi ţigările. Gângu se apropiè cu sfială. Niciodată nu văzuse un tren decât gonind. Cu mâna fricoasă, pipăi mânerele de alamă în care jucau razele, butonii nichelaţi, treptele de fier.

Un glas de femeie rosti deasupra capului ceva, într'un grai necunoscut, dar dulce cum nu mai auzise, Gângu ridică ochii. Îi coborî îndată orbiţi de-o minune luminoasă. La fereastră, o femeie cu părul de aur, cu ochii ca florile albastre ale câmpului, cu buzele umede şi cu pieptul rotund, rezemată de bara de alamă, îl privià cu milă şi groază:

— O! le pauv' idiot!...

Aveà faţa atât de albă, sprâncenile atât de subţire încondeiate, genele atât de lungi umbriau ochii albaştri, bluza erà atât de imaterială pe umerii mici şi voalul trandafiriu înconjurà această minune, cu o spumă atât de străvezie de lumină, încât Gângu ar fi voit să îngenunche şi să-i sărute haina. Dar nu ştiu decât să râdă. Cu mâna la gură, săltându-şi guşa lucioasă, hohoti

înnăbuşit, scoţând din gâtlej sunete cartilaginoase.

Femeia întoarse spatele desgustată. Apoi mila birui. Scotoci în sacul de piele şi aruncă jos în iarbă un ban galben. Guşatul se repezi, îl ridică şi-l ascunse lacom în gură. Maşina fluieră, trenul urni din loc, în câteva clipe Gângu nu mai văzù departe decât spuma trandafirie a voalului, fluturând la fereastră deasupra câmpurilor, mai goale acum şi mai posomorîte.

* * *

Când soarele coboară spre asfinţit, şesul pustiu se umple de larmă. În ierburi sfârâitul uscat al lăcustelor se înviorează, în sălciile de sub ţărm păsările îşi încearcă glasul, deasupra apelor săgetează lăstunii cu ţipete ascuţite şi ţânţari cu aripile metalice joacă spre soare-apune cu àcele pline de venin. Toată câmpia murmură.

Atunci Gângu se aşează pe malul înalt, cu picioarele spânzurate deasupra apelor şi aşteaptă să vină noaptea. Ca un uriaş ban retezat, soarele se înfige în dunga neagră şi dreaptă a orizontului, a- colo unde nu se văd nici dealuri, nici codri. Departe, în capătul liniilor, sclipesc lumini tremurătoare; poate

semnalele unei gări, poate numai licărirea stelelor. Apoi noaptea coboară brusc. Râul se întunecă. Dincolo cântul privighetorii picură lin.

Câinele aşezat pe labele dinainte, priveşte cu ochii sticloşi ascensiunea lunii. Nu se mişcă, e încremenit. Pe nesimţite se ridică, clănţăne dinţii albi şi cu gâtul întins începe să urle. Guşatul se cutremură. Alături nu mai e câinele prietenos ce-i pune în fiecare seară labele pe piept. E o fiară străină şi misterioasă. Urletul umple noaptea. Pasărea a tăcut înfricoşată. De departe, din adâncul câmpurilor, ecoul răspunde cu un alt urlet...

Gângu îşi ascunde capul în pământ, cu unghiile înfipte în iarbă. Intunerecul s'a umplut cu vedenii de spaimă. Aude paşi. Câmpurile au înviat. Mâini nevăzute îi sugrumă răsuflarea. Atunci cu gura în ţărână începe să urle şi el. Glasurile lor se întovărăşesc, se întrec unul pe altul, se împletesc într'o psalmodie de început de lume... Târziu un nor negru şterge luna, în gâtlejul câinelui urletul slăbeşte ca o furtună care se îndepărtează. S'ar păreà că un duh necurat se furişează tiptil, alungat din trupul alb. Şi supus, tremurând,

câinele se gudură cerând iertare. Gângu îl strânge la piept, îşi strâmbă gura într’un râs de împăcare. S’au regăsit. Cuminţi stau pe mal, ascultă fâşiitul abià simţit al apelor, privesc la stelele căzute în adâncurile negre.

Guşatul îşi pipăie în fundul cingătorii banul galben, o mulţumire nehotărîtă îi svâcneşte sângele mai repede spre inimă, şi gângav vorbeşte şoptit cu câinele.

* * *

Drezina fuge din ce în ce mai repede, străbate locuri necunoscute, trece peste podeţe înguste pe lângă cantoane de a căror fiinţă n’a bănuit până acum. Şinele se lungesc în urmă ca doi şerpi nesfârşiţi. Gângu se ţine cu mâinile încleştate de scândură, şi în sufletul lui bucuria şi teama se amestecă turburătoare.

Nu ştie unde merge, nici de ce l-a luat moşneagul cu dânsul. De cu noapte i-a dat schimburi albe, a închis uşa cu lacătul ruginit, câinele a fugit o bucată de drum după ei, apoi s’a întors să se culce deacurmezişul pragului. La cantonul de dincolo de pod, doi oameni necunoscuţi le-au făcut loc în drezină, acum stau alături cu moşneagul în faţă,

împing de mânerul de fier, vorbesc şi râd; şi el priveşte în urmă, inima bate să i se rupă, pământul se învârteşte jos sub roţi, soarele îl arde în creştet, mâinile înţepenite cu unghiile în lemn, îl dor, şi râsul de bucuria acestei goane ameţitoare îi moare în gâtlej…

Apoi deodată toate i se turbură în minte. Au ajuns lângă o casă mare, trenuri înşirate de o parte şi de altă stau gata să plece, maşini pufnesc valuri de fum negru, oamenii alergă strigând, fluierând, ghiontindu-se; nu-şi dă seama când au coborît, înspăimântat se agaţă de sumanul moşneagului, care-l târâie printre lume, pe sub un pod de sticlă, afară.

Acolo alte minuni nevăzute îl ameţesc. Case lipite una de alta se ’nalţă până la cerul fumegos, căruţe aleargă din toate părţile, duruind pe pietrele vinete, altele fără cai abi abià ating pământul, fără vuiet un om pe două roate fuge spre dânsul sunând dintr’un clopoţel. Gângu înfricoşat se trage lângă un zid. Nu se desmeticeşte încă, şi o casă pe roate plină de oameni vine să-l calce, mugind pe la spate. Răcneşte şi se lipeşte de un grilaj de fier. Moşneagul sudue şi blestemă. Undeva se aude o

muzică minunată, femei străbat uşor ca vedeniile îngrămădeala aceasta fără astâmpăr. Gângu vede în fiecare pe aceea care i-a aruncat banul, toate îi joacă înaintea ochilor într'un val roşu, huetul îi sparge urechile şi moşneagul îl târâie mai departe printre case, în forfota de trăsuri, fără să se teamă şi fără să-i pese de hărmălaia asta fără istov.

Abià pe-o uliţă mai potolită începe să răsufle. Oameni cu bărbi sure îl strigă pe moşneag cu glas plângător, din uşile dughenelor unde spânzură bucăţi de piele cu miros acru. Moşneagul se opreşte, pipăie marfa, se tocmeşte cu jupânii. Gângu nu înţelege, priveşte, şi când negustorul îl întreabă şi pe el ceva, rânjeşte săltându-şi gura aşă de înspăimântător, încât ovreiul sare speriat într'o parte... Dar moşneagul şi-a umplut traista şi se întoarce din nou în furnicarul cel mare de lume, puhoind între zidurile caselor ca o turbure apă. Acum merg încet, căscând gura la ferestrele încărcate cu podoabe strălucitoare. Gângu nu se mai teme, a înţeles că acolo, pe lângă pereţi, nu se suie nici una din maşinile diavolului.

Un copil sbiară de mâna unei femei, femeia îl ia în braţe şi-l întinde spre guşat:

— Te dau la caua!

Gângu râde şi copilul încremeneşte de frică, cu ţipătul înnăbuşit pe buzele vinete.

Deodată apoi, lumini albăstrii încep să se aprindă la geamuri, învăluesc oraşul într'un abur străveziu; amândoi se opresc multă vreme în faţa unui restaurant unde cântă lăutarii afară. Moşneagul lasă traista jos, răsuceşte o ţigare, se reazimă de un pervaz de alamă şi ascultă cântecele de lume, care de mult nu i-au mai încălzit sufletul în pustietatea lui. Dar Gângu are ochii în altă parte.

Lângă el s'a oprit o maşină cu roatele de gumă şi cu geamuri de cleştar, deacolo a coborît o fetiţă cu părul auriu şi o femeie cu haina de spumă. O recunoaşte. E vedenia care i-a vorbit cu un glas atât de milostiv din tren, în dimineaţa aceea, şi i-a dăruit banul galben pe care-l ascunde şi acum în şerpar. Gângu nu ştie cum să-şi arate bucuria, mugeşte şi râde, gâlgâindu-şi glasul în guşa ce se svârcoleşte aşa de hidos pe cămaşa albă, încât trecătorii se

opresc roată, să vadă mai deaproape această dihanie nemaivăzută. O babă măruntă îşi mută coşul sub mâna stângă, şi îşi face cruce re- pede-repede, ca la arătarea necuratului. Femeia cu haina de spumă însă s’a întors şi ea, o clipă s’a oprit nehotărîtă, apoi îşi aminteşte de dimineaţa aceea când revenià din ţinuturi îndepărtate şi pline de soare, cu sufletul vindecat de o adânc scormonită rană; îşi aminteşte bucuria lină cu care regăsià şesurile ce-i apăruseră la plecare atât de cenuşii şi jalnice, prin perdeaua de lacrămi; îşi aminteşte cele câteva clipe oprite la capătul unui pod alb, în mijlocul unui câmp pustiu, de unde apăruse deodată omul acela fioros şi sălbatec, cu ochii bulbucaţi, cu mâinile lungi dincolo de genunchi, cu ţepi roşcaţi în barbă şi cu rânjetul care o desgustase ca o pro-fanare adusă dimineţii aceleia plină de soare. I-a fost milă atunci, a fost mai tare desgustul? Nu-şi aminteşte. Alege din punga de piele cafenie un ban, şi-l dă fetiţei care se apropie fricoasă, îşi scutură inelele părului auriu, se opreşte şi se întinde în vârful picioarelor. N’are curaj să înainteze mai mult, buzele roşii îi tremură de teama nestăpânită, apoi

scapă banul jos şi speriată se ascunde în poalele femeiei.

Guşatul se repede, ridică banul rostogolit între picioarele trecătorilor, scoate din gât un urlet de mulţumire, baba mai înspăimântată îşi face alt rând de cruci...

— ’ol visezi noaptea Dom’le! face o ordonanţă care a întârziat cu o reţetă la farmacie, şi-o porneşte la trap.

— Vinde-l moşule! ’1 facem spărietoare ’n via boierului! spune un rândaş care s’a apropiat de guşat şi-l priveşte de aproape, ca pe o fiară printre gratiile unei menagerii.

Gângu nu înţelege ce spun oamenii aceştia cari s’au adunat în jurul lui şi-l arată cu degetul, el e bucuros şi râde la toţi. Dar moşneagului i-e ruşine, îl târâie după el, pe străzi mărginaşe, la hanul unde are prieteni.

Acolo Gângu s’a aşezat pe-un capăt de bancă şi hlepăie dintr’un sfert de pâine amărue şi neagră. Moşneagul stă la masă cu trei necunoscuţi, bea rachiu tare, îşi povesteşte necazurile... Ceilalţi ascultă şi din când în când întorc ochii spre guşat:

— „Cu dihania asta îşi mănâncă bietul moş zilele!”...

Şi toţi se miră, dau din cap, ţistuie şi deşeartă rândurile de pahare. Ochii guşatului se împăinje- nesc, zidurile încep să joace, se topesc în fumul acru al ţigărilor; aţipeşte rezimat de perete... Într'un timp se trezeşte şi nu-şi dă seama unde se află. Unul din tovarăşii moşneagului, cu obrazul ciupit şi şapcă roşie, cântă dintr'o armonică, ceilalţi vorbesc smuncind mâinile aţâţate de băutură. Toate abià se desluşesc într'o pâclă nepătrunsă de fum. Felinarul spânzurat în grinda neagră aruncă jos o cruce de lumină murdară, şi pe perete umbrele mărite şi strâmbe, fac altă masă şi alţi tovarăşi cari schimonosesc mişcările celor de jos. O femeie cu bluza albastră şi cu broboada căzută pe spate, cântă răguşit, moşneagul o ţine de gât şi-i suflă ceva în ureche. Gângu nu ştie când a venit femeia aceea; apoi toate se turbură iarăş şi în visurile guşatului realitatea se amestecă cu închipuirea; cântecul smuncit al armonicei se preface în cor de heruvimi, tovarăşa despletită a moşneagului ia trupul mlădios al femeiei cu haina de spumă, o fetiţă cu ochii de floare îi întinde o poamă de aur, apoi şi acestea se topesc, o apă

desmierdătoare îl poartă dulce, printre pomi cu păsări minunate...

— Scoal' trântore!

Gângu sare speriat.

Afară e ziuă. Moşneagul e spălat pe ochi, gata de drum. Tovarăşii au dispărut. Hanul e gol şi în faţă doi bouleni dejugaţi ronţăie dintr'o mână de paie. Guşatul se freacă la ochi; îl dor oasele, e încă ameţit, nu-şi dă seama ce a fost vis şi ce a fost aievea din câte s'au perindat de ieri.

* * *

Acum drezina a pornit înapoi.

Gara cu vânzoleala de călători a rămas în urmă, ţipătul locomotivelor moare surd, oraşul se micşorează alb în soarele proaspăt de dimineaţă, şi Gângu priveşte mâhnit minunea care se sfârşeşte. Apoi linia se încovoaie după o pădurice cu ramurile subţiri, toată priveliştea piere ca astupată de-o mână neagră.

În urmă guşatul nu mai zăreşte decât şinele lucii ce fug spre oraşul fermecat, traversele ce se perindă sub picioarele spânzurate, şi departe încă, deasupra copacilor, un vârf de turlă şi o cruce poleită, pe care mai joacă o clipă razele soarelui.

Apoi şi soarele s’a întunecat. Câmpurile s’au întins pustii. Şi Gângu a plecat capul în jos, la prundul care curge ca o apă cenuşie sub roţi.

* * *

Săptămâni îndelungi, cu ploi mărunte de toamnă, au început să se scurgă greu în bordeiul de sub piciorul podului alb. Şesul s’a învăluit în neguri posomorîte, trenurile săgetează ude dintr’un capăt în altul al pustiului, fluierul maşinilor se înnăbuşe sub cerul căptuşit de nori, semnalele de clopot plâng în mohoreala toamnei şi cei trei, stau ursuzi în jurul focului de vreascuri jilave.

Moşneagul răsuceşte ţigări groase după ţigări, tuşeşte şi priveşte în spuza ce învălue cărbunii. Câinele doarme cu botul întins pe vatră, iar Gângu cu ochii închişi, ascultă curgerea ploii fără sfârşit, de afară. Vede în închipuire, ca o ademenire, oraşul cu larmă, străzile scăldate de lumină, furnicarul de lume, maşinile drăceşti ce fug ameţitor fără cai, şi muzici cereşti îi cântă în urechi.

Şi nu mai râde.

Ochii s’au micşorat în fundul capului, buzele s’au strâns vinete; pe laiţă, cu mâinile strânse în jurul genunchilor, stă

ceasuri întregi nemişcat, ca să nu surpe vedenia dinlăuntru. Nici goana trenurilor nu-l mai cheamă afară. El ştie acum de unde vin şi unde se duc, ştie spre ce lume de minuni aleargă prin perdeaua sură a ploii şi bordeiul din mijlocul pustiului îl strânge ca o închisoare.

Aşà stau toţi trei şi tac, şi apa şuruie afară.

* * *

Apoi cei dintâi fulgi au început să ningă molcom peste câmpuri. Într'o singură noapte s'a înfăşurat şesul, până'n depărtările sinilii, cu învelitoarea albă a nămeţilor. Apele s'au tivit cu margini vinete de ghiaţă, şi iarna a început a curge cu nopţi nesfârşite, când ţipătul iepurilor fugăriţi de vulpi răsună trist, ca un plânset de copil.

Cu ochii deschişi în întunerec, atunci Gângu nu-şi mai găseşte somn. Moşneagul sforăie pe scândura tare, focul se stinge târziu sub cenuşe, cu scânteieri de vis, câinele geme prin somn, afară viscolul sgâlţâne pereţii, fereastra taie o pată turbure în besnă, uneori urlete de fiară se îngână de-parte, ghiaţa se aude trosnind, noaptea

a stat pe loc şi guşatul se frământă cu ochii căscaţi în întunerec. Un tren săgetează noaptea, pământul se cutremură odată cu el, în depărtarea ninsă unde ţăcăne din ce în ce mai stins, duce şi închipuirea lui Gângu, spre oraşul cu lumini albăstrii. Când câmpurile tac iar, înaintea ochilor zidul se apropie, coboară să-i înnă- buşe răsuflarea, îl închide strâmt ca o groapă.

* * *

Întors pe-o coastă, moşneagul îşi priveşte înspăimântat mâna ţeapănă, pe cerga aspră. Vrea s'o ridice şi mâna nu se supune. Vrea să mişte piciorul şi stă neclintit. Cu cealaltă mână se ajută; mâna bolnavă cade înapoi moartă.

De dimineaţă Gângu se uită la svârcolirile a- cestea şi nu pricepe, bănueşte un joc viclean, o glumă, ceva nou care-l nelinişteşte. Câinele s'a ridicat în două labe pe marginea laiţei şi geme uşor, lingând mâna fără vieaţă. Atunci pe obrazul moşneagului încep să lunece lacrămile.

Într'o clipită şi-a măsurat sfârşitul, aci în pustiul despărţit de cealaltă lume, singur cu guşatul slab de minte, care nu poate să-i fie de nici un ajutor. Câte zile

vor trece până să prindă alţii de veste? Desnădejdea îi frământă jumătatea de trup sănătoasă şi lacrămile se scurg pe obrazul uscat. Gângu se apropie cu sfială. Stă cu mâna la gură, o clipă se pare că în ochii apoşi îi luceşte o scânteie de înţelegere şovăelnică, de care bolnavul se agaţă cu tot ce i-a mai rămas vieaţă în trupul înţepenit. Dacă se întâmplă o minune? Moşneagul îşi face ochii blânzi, începe să-i vorbească. Îl roagă, cu mâna sănătoasă prinde mâna bătătorită a lui Gângu, o desmiardă ca pe a unui copil, îi arată pacurile de tutun de pe poliţă; îi dă voie să ia câte vrea, n'are să-l mai bată, numai el îl poate scăpă, e destul să dea veste... Gângu ascultă. Când moşneagul a isprăvit şi aşteaptă cu bătăile inimii oprite de îndoeală, guşatul se apleacă şi-i pipăie mâna şi piciorul, le ridică pe amândouă, le lasă să cadă pe scândură ca două lemne şi începe să râdă. Aşà ceva n'a mai văzut... Şi râsul lui umple încăperea atâtea de nebunesc, că inima bolnavului se goleşte de sânge.

* * *

Pe marginea râului, aşezat pe o piatră, Gângu stă cu capul în pumni

uitându-se ’n rostogolirea turbure a apelor.

De-o săptămână câmpul s’a desgheţat; de sus ploaia caldă nu mai conteneşte şi năvala apei nu mai încape în ţărmuri. Puhoiul cu spuma lutoasă, târâie garduri smulse şi acoperişuri omeneşti. De o parte şi de alta, apa se răsfiră viclean peste malurile prăbuşite, lunecă deasupra întinderilor înnecate. O salcie se desprinde cu ţărână cu toţ, se cufundă cu rădăcinile albe în sus, se clatină spre mijloc şi de- acolo porneşte smulsă deodată de şuvoi, la întrecere cu paiele putrede şi cu glugile de strujeni. Ploaia se întăreşte mai dârz, clocotesc măruntaiele pământului, noaptea coboară vânătă şi Gângu stă nemişcat acolo, pătruns de udeală, fără să simtă frigul, cu gândurile străine de potopul apelor. Din ascunzişurile ceţoase ale minţii se desluşeşte o hotărîre turbure.

* * *

Când se ridică, a înnoptat de mult. Râul nu se mai vede jos. Se aude numai sbaterea apelor. Cu teamă deschide uşa bordeiului. I-e frică în închipuirea lui, ca nu cumva moşneagul să se fi ridicat, să-l aştepte acolo, undeva după uşă, să-l

năpădească poate cu pumnii. Băjbâie prin întunerec cu mâna întinsă. Freacă un chibrit şi aprinde opaiţul cu lumina tremurată. Moşneagul întins cu faţa în sus e şi mai galben. Numai ochii trăesc sticloşi, urmărind mişcările guşatului. Caută să-i ghicească gândurile.

Câinele s'a repezit la Gângu, îl împinge cu botul ud, bucuros. Dar Gângu îl dă de o parte, n'are timp de joacă. întunecat, se aşează la vatra răcită, cu capul între mâini, să-şi urmărească mai limpede gândurile nehotărîte... Aşà trec ceasuri. Şi ochii moşneagului nu-l slăbesc, duşmănoşi. Afară ploaia se sbate, apele hăuesc fără sfârşit, gem şi se frământă cu glas omenesc, umplând întunerecul de duhuri.

Apoi ochii moşneagului sunt atraşi cu o tresărire, în altă parte. Pe sub pragul uşei o şuviţă neagră de apă, ca un şarpe, a vârît capul. S'a părut că priveşte cercetător în încăperea strâmtă, s'a oprit o clipă, şi-a întins trupul împins de-afară, apoi s'a lăţit deodată până în fund, ca şi cum s'ar fi repezit după o pradă nevăzută. Ar vrea moşneagul să se şteargă la ochi, să alunge priveliştea. Să creadă un vis

rău... Ştie ce însemnează asta... Se desluşeşte bine acum fâşâitul apei pe lângă pereţii de scândură.

Apele au trecut peste apărătoarea de piatră, în- tr'un ceas au să fie sus; din bordei n'are să rămână până dimineaţă decât scânduri smulse. Şi ochii lui se întorc cu spaimă din nou la Gângu: — Nici a- cum n'are să înţeleagă?

Gângu îşi ridică picioarele să le ferească de apă. Rânjeşte înveselit. Niciodată n'a intrat apa acolo... Uite cum joacă un scaun, cum se clatină, cum pluteşte şi se învârte; acuma se ascunde sub laiţă, se întoarce înapoi, se răsuceşte şi se leagănă... Câinele urcat lângă moşneag, cu părul sburlit începe să urle. Îl ajunge apa şi pe Gângu, acolo pe vatră... Se scoală, iar ochii moşneagului îl urmăresc cu o lucire de nădejde. Guşatul păşeşte prin baltă, caută în ascunzişuri lucrurile... Va să zică a înţeles... Se găteşte de drum. Are să-l târâe şi pe el afară. E gata; şi-a răsturnat în traistă vestmintele, îşi îmbracă sumanul. Numai de s'ar grăbi, să nu fie prea târziu... Dar ce înseamnă asta?... Nu cumva? Nu se poate...

Începe, să geamă, îl strigă; degetele mâinii sănătoase se frământă pe cergă

ca nişte omizi înnebunite. Gângu nici n’a întors ochii. Deschide uşa. Răbufneala vântului smulge flacăra opaiţului, trânteşte uşa la loc, în încuietoare.

O clipă în întunerec, omul şi câinele au tăcut. Ascultă. Paşii lui Gângu se aud înconjurând bordeiul prin apă, urcând... Apoi nimic. Câinele se sbate înăuntru... Începe din nou să urle.

Gângu a ajuns sus. Un expres taie besna vertiginos. Se dă de o parte şi-l aşteaptă să treacă; apoi după lumina roşie porneşte încet, prin ploaie, spre oraşul pe care îl ştie cu lumini albastre şi cu nenumărate minuni, undeva, dincolo de zidul întunere- cului.

Din când în când se opreşte să asculte. În urmă, mai tare decât hăuitul apelor şi vaietul ploii, vântul aduce răcnetul omului şi urletul câinelui. O clipă tac. Vântul singur chiuie în întunecimi. Apoi glasurile pornesc iar, aproape de tot şi din nou îndepărtate.

DACIA FELIX

MIROASE a toamnă. Şi nu e încă toamnă. Încep a se desprinde frunzele prea timpuriu veştede. Cerul a coborît aproape, cu nori vineţi şi răsfiraţi, pe dealurile unde vântul fâşie în po- rumburi uscate. Departe, pădurile trag în negură o dungă sură. Seara aud chiuituri în podgorii. Iar scârţâitul carelor împrăştie în asfinţit nu ştiu ce somnoroasă melancolie.

Dar nu e încă toamnă. Bruma nu mi-a omorît încă dumitriţele din grădină. N'am auzit încă, noaptea, tânguirea de copil a cocorilor care pleacă. N'au coborît încă ploile cernute fără sfârşit, monoton, monoton, împotmolind cărările şi putrezind frunzele înnegrite. De unde atunci neliniştea aceasta, ce mă înfăşoară ca o presimţire?

...Şi astăzi, pentru a-mi precizà mâhnirea neho[7] tărîtă, o veste învechită

şi târziu purtată de poştă prin aceste ţinuturi pustii mi-a întors gândurile îndărăt, spre toamnele copilăriei.

Dascălul nostru bătrân s'a odihnit, în sfârşit, şi dânsul. Mi-o spune o scrisoare cu chenarul negru şi cu un înger neîndemânatec gravat, lângă o cruce umbrită de nedespărţita salcie plângătoare. Nu e învăţătorul de sat, care ne-a pus întâia oară în mână abecedarul cu scoarţe tari şi cu parabola fiului rătăcit. Acela de mult doarme în ţintirimul de lângă biserica cu şindrila mucedă de ploi. În locul lui de mult ne-a descălicat în sat un dascăl tânăr, care poartă mustăţile rase, Dumineca pune manşete albe şi guler de cauciuc cu cravată înnodată strâmb; citeşte gazete politice şi va fi în curând, fără îndoeală, deputat.

Cel plecat acum în lumea celor drepţi, e cel dântâi dascăl al nostru de oraş, „Domnu Preda, dela Trei Erarchi" căruia nu puţine zile i-am amă- rît odinioară. Îl credeam atunci aproape nemuritor... Înalt şi uscat, cu hainele întotdeauna mirosind a naftalină şi tutun, sgârcit la vorbă şi râzând odată într'o lună, îl socoteam o mumie sortită să birue timpul. Nimic nu-l turburà din

măsura cu care îşi cântărià glasul şi-şi socotià paşii, aceeaşi, din fundul clasei până la catedră. Generaţii trecuseră pe băncile roase; alte cataloage noui înregistraseră priceperea sau trândăvia celor cincizeci de şcolari din clasa lui, se schimbaseră directori, elevii crescuseră şi prinseseră aripi, alţii se întoarseră în oraş cu mustăţi groase şi cu glasul bărbătesc; domnul Preda, neclintit veghià la catedra lui, lângă harta României cu hotarele decolorate, şi lângă tabla cu negrul lucios şi cu buretele albit de praful cretei.

Printre noi crescuseră o sumă de legende, transmise de generaţie în generaţie, şi înflorite de fantezia fiecăruia cu un nou amănunt. Unii spuneau că se ascunde Sâmbăta seara în odaia din fund, dela „Ursul Alb”, şi bea până’n ziuă, când îl duce gardistul acasă de subţiori, Alţii „ştiau” că adună bani, că e sgârcit ca Hagi-Tudose, şi că noaptea vântură între degetele uscate napoleonii cu cari a umplut sertarul mesei.

De fapt „Domnul Preda” luptà cu sărăcia şi, într’o căsuţă închiriată, cu livadă în fund şi cu nuc la poartă, îşi creşteà din greu cei trei copii care-i

împovărau văduvia. Am ştiut-o mai târziu, într'al doilea an de şcoală, când întâmplarea ne-a găzduit în vecini.

Deacolo, de peste zăbrelele gardului, am privit întâia oară cu mirare în curte, la fetiţa cu şorţul roşu care se jucà în praf, la cei doi elevi dela gimnaziu, cu şepcile albastre, cari învăţau la masa de sub nuc, la câinele cenuşiu care dormià pe scări. Va să zică, „Domnu Preda" erà om ca toţi oamenii; avea necazurile lui, creşteà un câine, aveà găini pestriţe şi negre în curte, îşi îmbrăcà copiii cu straie curate; şi nici nu strângeà bani de aur în sertarul mesei, nici nu petreceà până la ziuă la „Ursul Alb". L-am văzut mai apoi, direticând în ogradă, aruncând grăunţe la păsări, curăţind pomii de omidă şi certând servitoarea. Am ştiut că pe fetiţă o cheamă Nuţi, şi am înţeles că o iubeşte nemăsurat şi neîndemânatec, cu stângăcia aceea a văduvilor cari îşi caută în copil ceva din amintirea femeiei pierdute.

Dar toate dispăreau când Domnu Preda intrà în clasă, cu hainele mirosind a naftalină şi tutun şi cu acelaş glas egal, strigà catalogul,

cercetà caietele, puneà întrebări întortochiate, şi ne împărţià pedepse.

Între noi şi dânsul se puneà din nou un zid nepătruns.

Şi iarăşi începeam a crede că trebuie să aibă o patimă ascunsă, care-i întunecă privirea, îi strânge buzele subţiri neîngăduindu-i nici o veselie, şi-l „face sgârcit la note”... O singură dată ne-a cucerit sufletele o jumătate de ceas, ţinându-ne sub stăpânirea unei emoţii pe care nu i-o cunoşteam, pe care nu ne-o cunoşteam. Erà aproape de sfârşitul anului, în ultimele zile de Maiu. Salcâmii dela ferestre înfloriseră şi prin geamul deschis, vântul ne fluturà un parfum jilav, de primăvară, de câmp şi de pământ întinerit; o înfrigurare care ne neliniştise în băncile noastre scrijilate de iscălituri. Cerul se vedea albastru şi ne îndemnà afară. Unul dintre, noi, (Nucleş cel mic, unde o mai fi astăzi?) prinsese un liliac pe care-l închisese în ghiozdanul cartonat, şi toate gândurile noastre erau fără voie ţintite spre ghiozdanul acela. Toţi răspunseserăm prost, gângăvisem lecţia; nerăbdători aşteptam să se sfârşească ora, pentru a ne năpusti asupra liliacului înghemuit în

întunerecul cutiei, cu aripile de gutapercă strânse şi cu răsuflarea tăiată de spaimă.

Atunci ne-am trezit deodată cuceriţi de lecţia bătrânului. Nu ştiam cum o începuse, nici prin ce tainic meşteşug ne desprinsese pe nesimţite gândul dela ghiozdanul cu şoarecele înaripat.

Ne vorbià despre Legiunea a XIII-a Gemina. despre Dacia romană; lucruri moarte pentru nepăsarea copilăriei noastre. Dar prin nu ştiu ce nebănuită însufleţire care-i spărsese cumpătarea uscată, înviase înaintea ochilor noştri nesfârşite şosele cu piatră albă, apeducte cu picioarele arcuite, cetăţi cu ziduri cenuşii, amfiteatre spaţioase şi băi cu bazine de marmoră; mine de aur şi saline, în care robii războiului ciocăniau sub bolţi de sare translucidă... Din inscripţiile sarcofagiilor şi a pietrelor funerare, din basoreliefurile monumentelor rupte şi din efigiile monedelor desgropate de plugari în oale de lut, călăul copilăriei noastre, căruia nu-i descoperisem vreodată o tresărire de e- moţie, înviase magic aceà „Dacie felix”, despre care programul prevedeă o lecţie plictisitoare mai mult.

De unde găsise alte cuvinte decât acelea din toate zilele? Cum de ştiuse omul acela avar cu graiul şi măsurat în mişcări ca un automat, să sufle cenuşa celor douăzeci de veacuri şi să ne înfăţişeze aevea, o lume romantică şi misterioasă, care ne exaltă frageda noastră închipuire ?

Nici unul n’a mai ridicat ochii spre geamul cu cer albastru şi spre crengile albe de salcâm. Privirile noastre fugiau cu vârful nuelii lucioase, pe harta decolorată, căutând urmele nevăzute ale cetăţilor cu nume sonore şi tainice: Napoca, Potaissa, Porolissum...

Sunase sfârşitul orei şi brusca erupţie a clopoţelului nichelat nu clintise nici un nerăbdător. Întâia oară în vieaţa noastră şcolărească ne-am desprins cu părere de rău din bancă; atunci când încheind lecţia cu o ultimă încercuire a hotarelor cu varga albă, Domnul Preda ne aminti că „Dacia felix” nu va mai învia, nu mai poate învia niciodată. În pauză, cu toţii jurarăm solemn să ne facem oşteni şi să alungăm ungurii; Stroescu, arendaş a- cum în nu ştiu ce judeţ din Oltenia, compuse chiar prima strofă a unei poezii brave şi furtunoase.

Dar ora următoare, la lecţia de aritmetică, Domnu Preda îşi intrase în vechea crustă. Am căpătat cu toţii note rele, câţiva au trecut la „genunchi” şi gândurile ni s’au întors din nou la ghiozdanul cu liliacul uitat o clipă...

Apoi, s’a sfârşit anul, întâmplările ne-au risipit în alte colţuri de ţară; de oraşul acela m’am depărtat, credeam, pentru totdeauna...

Iar Domnul Preda, şi amintirea „Daciei felix”. mi-au apărut târziu de tot, într’o noapte când a- burii alcoolului ne împăinjeniseră ochii şi minţile; la trei după miezul nopţii, într’un cabaret cu miros acru de fum, de vin şi de femei asudate.

Vă amintiţi? Erà în prima toamnă după răs- boiu. Masa noastră fusese înconjurată de toate stelele localului, nebunul de Vancea se urcase pe masă şi strigă chelnerilor să înnece femeile în vin. Fiecare dintre noi îşi alăturase câte o vietate dintr’acelea cu obrajii înviorаţi de fard, dar cu ochii stinşi de meseria nocturnă. Nerăbdători, pipăind şânurile căzute, încleştându-ne degetele u-mede, ne alegeam perechea cu care să sfârşim noaptea. Erà târziu, fumul răguşise glasurile, florile veştede,

strivite pe masă, mirosiau amar, femeile ameţite de vin hohoteau sălbătăcite. Sfârşiam încă una dintr’acele nopţi care făcuseră odinioară faima bandei noastre. Şi tovarăşa mea, la nu ştiu ce cuvânt ofensător, începuse să plângă, cu coatele muiate în vin şi cu părul desfăcut, unde Vancea plantase câteva flori murdare şi le stropià galant cu un sifon verde, care bâzâiă pe gâtul de metal coclit. În desmierdările bete cu care încercam să-i potolesc supărarea, i-am smuls atunci, nu-mi a- mintesc cum, mărturisirea oraşului de provincie de unde o adusese trotuoarul. Minţise mai întâi. Dar cucerită poate de cuminţenia ipocrită cu care o apărasem de batjocurile voastre, sau numai din nevoia aceea a femeilor care cerşesc câteodată, pe lângă banii dejunului, şi un cuvânt omenesc; îmi destăinui acolo, între paharele de vin vărsate, ţipând pentru a covârşi sbieretele lăutarilor, oraşul acela şi întâmplările vieţii în care se amestecau deopotrivă aşternuturi silnice cu amăgiri sentimentale.

Erà oraşul copilăriei, iar femeia cu obrajii leoarcă de vin şi de plâns, erà Nuţi, fetiţa cu şorţul roşu a domnului Preda. Vă amintiţi? V’am stricat a- tunci

toată petrecerea. Am smuls faţa de masă, rostogolind paharele care s’au spart cu scrâşnete de cristal. Am urlat lăutarilor să tacă şi am încercat să vă povestesc întâmplarea aceea melodramatică, şi să-mi tângui copilăria pe care o aduceam fragedă şi albă, să o mânjim în văzduhul acela dospit de vin. V’am povestit şi despre Domnu Preda şi despre după-amiaza aceea cu liliacul ascuns în ghiozdan şi cu lecţia lui despre „Dacia felix”. Şi v’a părut atât de ridicolă povestirea mea, iar amintirea acelor apeducte cu picioarele arcuite şi a acelor sarco- fagi cu inscripţii şterse, v’a sunat atât de nelalocul lor în sala cu luminile trandafirii şi cu amorul cotat fix, încât aţi început a sbierà cu toţii aria la modă, sărind în jurul nostru într’un adevărat dans iro- chez, improvizând un cuplet al cărui refren a- companiat de toate arcuşurile lăutarilor sfârşià cu: „Dacia felix. Dacia felix!”...

Vancea mai ales a fost neîntrecut... Am târît femeia, împleticindu-ne amândoi, până la o trăsură, ne-aţi strigat în urma noastră urări obscene, şi birja ne-a purtat pe străzi strâmbe, spre adresa abià gângăvită.

Ea adormise cu pălăria răsturnată pe ceafă, cu picioarele ridicate prea sus în spatele birjarului şi cu rochia trasă dincolo de marginea ciorapilor. Nu i-am putut scoate nimic alt, decât mormăiala încleiată de alcool. Aş fi dorit lacom s'o întreb, să ştiu, dar fiecărei întrebări răspundeà doar cu un sughiţ care cutremurà penele frânte ale pălăriei.

Se luminâ de ziuă. Becurile se stingeau în calea noastră. Măturătorii alungau noaptea cu valuri de praf. Resemnat şi toropit de vin, renunţasem să mai întreb ceva; alături de femeie, cu mâna încleştată sub braţul ei umed, urzeam o melodramă, pe care cu eroism mă hotărâm s'o aştern pe hârtie îndată ce voiu ajunge acasă. Străzile cu ziduri topite în ceaţa cenuşie a dimineţii, se perindau fără sfârşit înaintea ochilor păienjeniţi, şi eu vedeam scenele, combinam actele, puneam în gura personagiilor dialoguri patetice. Aveà să fie cevà mişcător şi tragic; dascălul acela de provincie, rigid şi aspru, care predicà o morală severă şi neiertătoare la catedră. În sufletul lui uscat mocnià totuş o scânteiere omenească nebănuită. Emoţia cu care evocase

întâmplări pentru totdeauna moarte din aceà „Dacie felix” scuturată din paginile cronicilor... Cei trei copii în cari îşi concentrase toată sentimentalitatea de văduv. Apoi războiul. Inventam aci, ca necesitate scenică, moartea celor doi feciori, îngropaţi undeva pe front. Fata fugită de acasă şi căzută în noroiul trotuoarului. Şi pentru actul final: pensionarul bătrân şi singuratec din provincie, părăsit de toţi şi străin de toată bucuria „Daciei felix”, pentru el zădarnic reînviată, murind cu un suprem blestem. Vedeam cele treizeci de reprezentaţii şi o glorie coborîtă subit în aburii chefurilor noastre monstre. Iar femeia de alături nu mă mai interesă decât ca obiect de literatură.

Realitatea s’a îngrijit să fie mai cruntă. A depăşit melodramatica-mi fantezie...

Când, în sfârşit, trăsura a terminat vagabondajul pe străzile întortochiate şi s’a oprit în faţa unei căsuţe mărginaşe, mă hotărîsem să cobor femeia adormită, s’o culc în patul ei pregătit pentru oaspeţii amorului, şi să mă strecor tiptil pe uşă, afară, la aer, rătăcind pe uliţele răcorite, să-mi cuget „subiectul”.

Rezemată de uşe, femeia dormind pe picioare, aşteptà să deschid zăvorul; iar eu cu mâna nesigură de răceala zorilor şi de vin, abià am reuşit să găsesc gaura cheii. Am intrat într’o săliţă întunecoasă, deacî în camera cu lumina roşiatică umbrită. Plutiă un miros înnăbuşit de săpun, de apă încălzită şi de parfumuri calde şi proaste; ca în toate odăile unde se cumpără în grabă iubirea. Femeia s’a lăsat să cadă în pat, toropită, trăgându-mă prin somn spre dânsa. Mă chinuiam să-i desprind copcile rebele, când uşa se deschise fără sgomot şi cineva intră cu o cană de apă şi cu un şervet împăturit, pe care le aşează discret lângă lavoar. Nu se vedeà bine în cameră. Lumina dimineţii erà încă turbure, iar lampa prea slabă. M’am apropiat să-i desluşesc faţa şi să-i întind obişnuitul ban de mulţumită. Şi atunci am rămas încremenit, — întâia oară în vieaţă.

În faţa mea erà Domnul Preda.

Acelaş, cu spatele încovoiat mai mult de bătrâneţe, dar cu straele curate, şterse până la ultimul fir de praf şi cu figura severă şi împietrită, ca în zilele când ne învăţà la tabla neagră, proba înmulţirii şi cele nouă fericiri.

Nu m'a recunoscut. N'aveà cum să mă recunoască. Încercam să pătrund prin ce misterioase şi tragice căderi prin ce înşiruire de umilinţe şi prin ce înnăbuşită şi continuă adormire de conştiinţă a ajuns aci. Asistam la ceva monstruos şi în afară de putinţa unei înţelegeri. Şi iarăşi voiam să întreb, şi iarăşi simţiam nevoia dureroasă să aflu.

Atunci aţi izbucnit voi la fereastră. Aţi venit încărcaţi în două trăsuri. Vă adusese Gina, cea blondă. Şi aţi început a sbierà la fereastră, cu lăutarii împreună, cupletele care sfârşiau cu „Dacia felix".

Aţi stârnit toţi câinii cartierului. Vecinii au ieşit în cămăşi la ferestre, a intervenit gardistul şi ne-am îmbarcat din nou în trăsuri. Vă amintiţi cu ce sălbatecă sete m'am abrutizat apoi în dimineaţa aceea?

Nuţi a rămas deatunci împodobită cu un nume nou: „Dacia felix"; a făcut

senzaţie în lumea localurilor de noapte. Se pare că aţi avut o inspiraţie fericită. I-a adus în anul acela oarecare faimă. Am văzut-o mai târziu într’o superbă limuzină cu pernele capitonate, în tovărăşia unui tânăr care decide cotele la bursa amorului.

Şi iată de ce ieri, când poşta mi-a adus, târziu, în aceste ţinuturi pustii, vestea că a murit tatăl „Daciei felix”, gândurile mi s’au întors spre toamnele copilăriei.

E frig aci. Şi trist. Şi singurătatea doare. Încep a se desprinde frunzele prea timpuriu veştede. Cerul a coborît aproape, cu nori vineţi şi răsfiraţi pe dealuri, unde vântul fâşie în porumburi uscate.

La noapte voiu auzi sus în înălţimile negre, tânguirea de copil a cocorilor care pleacă.

I S A A C

DUPĂ două ceasuri de drum, am pătruns deodată în ţinuturi necunoscute. Ştiam de mult că părţile acelea ale judeţului sunt sălbatice şi sărace. Nu-mi închipuisem niciodată însă, că la două poşte de calea ferată, unde de trei ori pe zi se încrucişează vertiginos expresuri cu vagon-restaurant, vagon de dormit, calorifer şi tot confortul celei mai desăvârşite civilizaţii, se mai pot descoperi ponoare atât de uitate de Dumnezeu şi de binecuvântata administraţie stăpânitoare.

Drumul se înfundà în viroage cleioase după a- tâtea săptămâni de ploaie, urcà dâmburi strâmbe, se înşiruià nesfârşit peste câmpuri pustii şi triste într’acest asfinţit de toamnă.

Peste podeţele surpate, caii abiă târau trăsura cu roţile încărcate de noroi,

încordau din greu ştreangurile putrede, şi nu odată ovreiul cu mantaua udă, a trebuit să coboare blestemând în limba-i plângătoare, pentru a înnodà hamurile rupte şi orcicurile desprinse din cuie.

Pe coverca de piele ploaia picurà monoton. În legănarea smuncită a arcurilor încercam să aţipesc pentru a amăgi timpul. Dar glasul răguşit al jidovului nu-mi da răgaz. Şi ochii zădarnic căutau în priveliştile sure ale culmilor să-şi găsească ademenire. Dealurile se perindau unul după altul, negre, sterpe şi identice; fără păduri şi fără conace, mohorîte şi moarte după perdeaua neîntreruptă a ploii. În văgăuni se zăreau pe alocuri iazuri năpădite de papură şi stuf, cu apele plumburii, fără luciri şi fără sboruri de păsări. Ajungeam parecă la un capăt de lume. Dincolo de orizontul încercuit de neguri nu mai puteă fi soare, lumină şi înveselire.

Târziu, din depărtările înnecate de apă, străbătură lătrături de câini. Undeva, în ploaie, ne apropiam de sălaşuri omeneşti; un sat, adăpost în sfârşit. Ovreiul învârti mai înverşunat

biciul. Întoarse faţa cu barba udă şi-mi strigă bucuros:

— Gropniţă... la crâşmă la Hascăl, odaie... Vântul şi ploaia îi smulse cuvintele, risipindu-le fără legătură. Dar împărtăşii bucuria. Un pat cald, o mâncare fierbinte şi un acoperiş, însemnau în- tr'acel ceas cea mai ademenitoare făgăduială. Şi când caii cotiră pe uliţa mocirloasă a satului, printre casele cu uşile închise şi cu ferestrele întunecate, de nerăbdare calea îmi părù fără capăt.

Lung sat, sărac sat. Nici o livadă. Garduri de salcie, câteva căpiţe de fân ici-colo, şire ude de paie, câteva glugi de strujeni, şi câinii lătrând întărîtaţi la fiecare poartă. Nici o ţipenie de om în ogrăzile băltoase, cu cară dejugate, părăsite în ploaie, cu viţei mugind sub şoproane sparte. Noaptea coboră repede, păreà că mă cuprinde undeva, departe, într'un ţinut african, pustiit după o harţă între triburi.

Aşà am ajuns la cârciuma domnului Hascăl. Ovreiul m'a întâmpinat cu plecăciuni, frecându-şi palmele, netezindu-şi barba întunecată, strigând unei fetişcane să aducă mai repede focul „în salonaşul din fund"; ajutându-

mi să desfac încheie- torile ude ale hainelor, care se împotriveau degetelor mele amorţite. Erà o sârguinţă să-mi fie pe plac şi într’ajutor, atât de slugarnică, încât domnul Hascăl îmi strică dela început cheful. Cum mă împingea „în salonaşul din fund”, din dugheana cu şiragurile de covrigi sub grinzile afumate şi cu măsurile de zinc rânduite la tejghea, nu se putù opri să nu mă întrebe şoptit, între două uşi:

— Civà ispecţie? Nuu?

A! mi-am zis, mă asemue cu vreun atotputernic care descalecă din când în când în aceste pustii locuri, cu îndatoriri misterioase şi severe. Socotind că nu-i cuminte pentru buna mea găzduire, să-i risipesc bănuiala, am făcut cu mâna un gest nehotărît, care puteă fi înţeles la nevoie şi ca un semn de discreţie oficială. Aşà, ştiam cel puţin, că domnu Hascăl are să-mi dea culcuşul cel mai moale şi are să taie gâscă cea mai grasă.

Mică odaiea de oaspeţi a ovreiului, aerul cam închis, noroc de gutuile de pe dulapuri, care împrăştie miresme tomnatice şi gospodăreşti. Dar straşnic foc! Rămas singur, mi-am tras un jâlţ la gura sobei şi mi-am desmorţit

încheieturile îndelung, cu ochii ţintă la salamandrele flăcărilor, fără gânduri, cu mulţumirea aceea nepreţuită a animalului pus la adăpost. Afară se auzià ploaia cernută fără istov, glasul birjarului dereticând ceva în jurul trăsurii, vântul sgâlţâind o poartă în încheieturi. Ce vreme, ce vreme! Şi ce bine să te dogorească jarul, tihnit, fără grijă, între braţele moi ale unui jâlţ, în aşteptarea unei cine fierbinţi. Domnu Hascăl îmi aduse deocamdată o lampă de faianţă pentru zile mari, scormoni focul şi privi cu mulţumire de gazdă rânduiala lucrurilor. Îşi netezi barba neagră, aşeză pe masă câteva rame turburate dela locul lor, şterse cu mâneca o urmă de praf nevăzut... În prag îşi aminti:

— Poate doriţi ş'un rachiuaş mă rog? Am un coniac tare fain... Masa întârzie până vine soţia me... trebuie să cadă din „mument" în „mument".

N'aveam poftă nici de coniac, nici de nimic alt. Domnu Hascăl se mâhni şi închise uşa cu încetineală, ca la odaia unui bolnav. Erà deprins se vede cu capriciile atotputernicilor, printre care mă rânduise.

Mă desmorţisem deabinelea. Începeà acum să-mi fie urît. Şi încercai, pentru a înşelà timpul, să privesc mai deaproape, podoabele din „salonaşul” ovreiului.

Fotografii mărite în ateliere de provincie; o- vreice bătrâne cu părul netezit şi cu linia albă a cărării în mijlocul creştetului; perechi de tineri însurăţei, ţapeni şi stângaci înaintea obiectivului, strângându-se neîndemănatec de mână. O galerie mută, de necunoscuţi, în vestminte de sărbătoare, cu surâsul comandat şi cu pecetea neamului în figură. Unul repetat cu deosebire. Un cap osos şi voluntar, cu nasul subţire, cu bărbia pronunţată din cale-afară, cu privirea aceea îndrăzneaţă şi stăruitor de obraznică, a ambiţiosului hotărît să-şi facă drum cu orice preţ. Figura mă interesà. Se multiplicà prea numeros, la diferite vârste şi sub diferite înfăţişări, încât îi puteam reconstitui cu uşurinţă istoria vieţii. Aici pe cartonul decolorat, adolescentul cu uniformă de şcoală, cu o carte pe genunchi şi cu ochii ţintiţi în gol. Apoi câteva fire de mustaţă şi un păr lăsat să crească cu sălbătăcie o carte mai groasă pe masa fotografului,

aş parià: Bebel, Marx sau Lasalle. Alături schimbare desăvârşită; buzele rase, părul tăiat scurt, ochiul mai ager şi întors pe pământ dela reveriile cărturăreşti. M'am apropiat să desluşesc inscripţia fotografului. Trebuià să mă aştept! Imagina venià din America. Tânărul meu trecuse aşà dar Oceanul, în pământul făgăduinţei, să grăbească încetineala norocului. De două ori oraşul schimbat. Apoi cartonul mai mare, atelierul mai de frunte, privirea mai împăcată şi îmbrăcămintea mai scumpă. Fără vreo explicaţie, din elocvenţa imaginilor se puteà înţelege că norocul a început a surâde. Şi încercai să-l închipui, acolo în oraşul groaznic cu ziduri gigante, străbătând furnicarul de lume grăbită, spre comptuarul unei bănci ori unui magazin cu douăzeci de etaje înălţate până la cerul fumegos...

M'am întors la jâlţul din faţa focului şi dogo- rindu-mi genunchii la flacără, m'am lăsat cucerit de gânduri invidioase şi amare. Iată, — mi-am zis — cine se ridică peste trândăvia noastră. Din aceste tărâmuri cu drumurile desfundate şi cu satele sălbatice, unde traiul oamenilor nu se deosebeşte mult

de cel al vitelor de jug, o mlădiţă din neamul domnului Hascăl îndrăzneşte să pornească în toată lumea pentru a birui vieaţa, şi birue. Cei din bordeele abià înălţate deasupra pământului, la marginea drumului, se mulţumesc cu mai puţin. Răscolesc cu pluguri tocite câteva brazde, aşteaptă dela voia Domnului ploaie şi ninsoare la vreme potrivită, dorm la un loc cu vitele, străbat din când în când prin noroaie până la cel mai apropiat târguşor, jalnic şi ticălos, care lor li se pare o minune; când au punga plină, lasă prisosul la crâşma domnului Hascăl, ştiu de frica jandarmului; sunt babe care n'au văzut tren şi moşnegi cari socot automobilul o născocire diavolică şi spurcată. Se îmmulţesc şi mor ca o turmă. Se duşmănesc între ei, se poartă pe la judecăţi, se înjunghie dela

un răzor de hotar, jelesc cu tot atâta durere pie- rirea unei juncane ca şi moartea unui prunc. Şi domnul Hascăl îşi freacă mâinile şi face socoteli. Altul străbate mări şi ţări pentru a înfiripà o mai grabnică avuţie. Chiar şi madama domnului Hascăl, pe această vreme crâncenă, când un suflet creştin n'ar alunga un câine afară, nu se aciuază acasă şi străbate o poştă de drum, pentru a se întoarce noaptea, în căruţa cu câteva legături de lână, de ouă, de pasări ori mai ştiu eu ce alte bunătăţi, cu vicleşug târguite.

Aşà gândiam încălzindu-mi oasele la focul ovreiului, sub zâmbetul cu buze subţiri pe care mi-l arunca, din cadre, tânărul de peste Ocean.

Mă învăluiă o toropeală dulce, iar sgomotele de afară, uşile trântite, şoaptele din antret, lătratul plin şi rustic al unui dulău, în răstimpuri, toate se învălmăşau departe şi nehotărît între hotarul somnului şi viaţă. N'am prins de veste, nici când a „căzut" madama domnului Hascăl, nici când s'a scurs timpul. Deaceea am tresărit speriat când o mână bâjbâi la uşă, căutând mânerul. Madama domnului Hascăl, abià desmorţită de frig, cu obrajii

îmbujoraţi venià să-şi ceară iertare de aceste întârzieri necuviincioase. Uitase de cină. Împreunându-şi mâinile grase, Madama Iza aduse cerul mărturie că numai necazuri foarte mari au făcut-o să-şi piardă într'atâta cumpătul. Apoi întorcându-se deodată spre cadrele tânărului din America, izbucni pe neaşteptate într'o tânguire femeiască, smulgându-şi părul sur de pe tâmple:

— Izaac! Izaac! tare mai eşti tu cupil ninorocit...

Mărturisesc mai întâi că această izbucnire nu m'a înduioşat deloc. Dimpotrivă, găseam îndestul de prost gustul madamei Iza să-mi turbure tihna mea aşà de dulce dela gura sobei, cu o tânguire pe care rotunjimea ovreicei, glasul subţire şi vocabularul stâlcit de jargon, o făceă mai mult înveselitoare decât jalnică.

Am crezut totuş de datorie să-mi iau o înfăţişare de vădită mâhnire şi rostii la întâmplare câteva cuvinte de prefăcută îngrijorare.

Madama Iza se lăsă să cadă pe marginea unui scaun şi oftă, legănându-se pe şoldurile grase:

— Izaac i-un ninorocit, Izaac i-un ninorocit...

— Bine cucoană! — încercai să mă împotrivesc, — eu văd că dimpotrivă, are-o mutră scandalos de fericită. Ce i s’a întâmplat? A jucat la bursă? L-au luat la armată? E dezertor? E... şi mă opri, ne mai găsind ce nenorocire în afară de acestea, ar puteă să mai încerce un fiu al lui Izrael.

Madama Iza dădù din cap şi repetă cu încăpăţânare:

— I-un ninorocit. Izaac ’i foarte ninorocit!...

Istoria ameninţà să nu se mai sfârşească. Şi aşà de odihnitor erà locul meu la gura sobei! Îmi îndreptai ochii spre jâlţ, ca spre o fericire pierdută. Fiindcă însă, astfel îmi căzuseră sorţii, nu-mi mai

rămâneà acum decât să aflu despre ce e vorba. Cel puţin pătrundeam, cu acest chip, într’un ungher din vieaţa ovreiului cu privirea ascuţită din cadre, care mă mâhnise atâta în seara aceea.

Aşa am aflat nenorocirea lui Izaac.

Madama Iza mi-a povestit-o cu lacrămi şi cu oftaturi greu înnăbuşite în pieptul domniei-sale voluminos.

Acest Izaac fusese, după cum spuneà madama Iza, un copil minunat. Odrasla cârciumarului calic, dintr’acel sat înfundat în meleaguri sălbatice, pornise pe vremuri într’un vapor de emigranţi, cu o legăturică de schimburi şi cu câteva hârtii împăturite. scdase din tejgheaua domnului Hascăl, şi ascunse cu grijă, sub cămaşe, lângă piele. Dea-colo, de unde îl descărcase într’o dimineaţă ceţoasă transatlanticul, cu o turmă întreagă de aventurieri nespălaţi şi famelici, scrisese dela început răvaşe înspăimântate. Oamenii vorbiau o limbă necunoscută, casele înajte şi înguste stau gata să se prăvale; tramvaiele vuiau pe jos şi pe deasupra capetelor cu larmă de fierării sfărâmate: trecătorii se repeziau unii în alţii, se ghiontiau, aruncau capete de ţigări aprinse între picioarele femeilor; erà un haos, o

forfotă, un viermăt de oameni, o grabă şi o lume atât de deosebită de tot ceeace văzuse el în sat şi în Iaşii unde fusese la învăţătură, încât feciorul domnului Hascăl se îndoise cu amărăciune că se va putea deprinde vreodată să facă şi dânsul la fel; să sară şi el din goana tramvaielor, să se ghiontească cu trecătorii fără să întoarcă ochii în urmă, să se înalţe într'o clipă cu ascensoriile până la al douăzecilea etaj şi să arunce şi el capete de ţigări peste picioarele femeilor. Multe luni, scrisori desnădăjduite au venit să turbure somnul domnului Hascăl şi al madamei Iza. ,,Un cupil aşă di tânăr şi senzibil" puteà să se prăpădească într'o lume atât de aprigă, unde om pe om nu se cruţă, mai crud ca fiarele în junglă.

La aceste gânduri, izbucnià în plânset mai cu seamă domnişoara Malci, logodnica lui Isaac. u- dând cu lacrămi rotunde şi fierbinţi cărţile poştale cu ilustraţii şi cu mărci de toate colorile curcubeului. Fugià atunci într'o cameră cu perdele trase, se încuià cu teancul de scrisori şi cu cărţi unde stau zugrăvite aievea, toate primejdiile acelei lumi teribile, şi nu ieşià din ascunzătoare decât seara, cu ochii

înroşiţi şi cu pieptul ei mic de ovreică necrescută încă, îndurerat de suspine. Această suferinţă a domnişoarei Malci, rămase mult timp singura mângâiere a domnului Hascăl şi a madamei Iza. Cel puţin nu păcătuiseră când au logodit pe Isaac cu o fată aşà de simţitoare şi care dădeà atâtea dovezi de iubire, pentru odrasla lor din depărtate ţări.

...Mai pe urmă, mângâierii îndestule începură să aducă şi răvaşele. Isaac se deprindeà cu vieaţa cea nouă deacolo. Începeà chiar să pună economii la o parte. Scrià despre prietenii legate cu oameni isteţi

şi cu îndrăzneală, despre planuri înfierbântate care se schimbau la fiecare lună, dar care tot trebuiau cândva să izbutească. Domnu' Hascăl şi madama Iza s'au înseninat la faţă. Acuma povestiau muşteriilor întârziaţi cu coatele pe tejghea, toate minunile din ţara aceea de departe, unde feciorul lor nu se mai mirà nici de edificiile „colosale", nici nu se mai temeà de înverşunarea oamenilor. Iar domnişoara Malci creşteà, se rotunzià la piept şi la şolduri în rochiile roşii de cit, se subţià la mijloc, îşi arcuià sprâncene prelungi deasupra unei perechi de ochi înfocaţi, şi se înfrăgezià la obraji, ca o fată scutită de muncă, trăită la umbră şi între perne de puf, ce erà.

După trei ani, înflorise în cămările calde, ca o mlădiţă rară şi scumpă a lui Israel. Răvaşele se încrucişau peste ape. Aduceau dintr'o parte veşti despre proaspete şi strălucite afaceri, despre valori adunate la bănci şi despre economii care întreceau tot ce domn' Hascăl şi madama Iza îndrăzniseră să viseze vreodată. Duceau din altă parte, semne de nerăbdare şi de arşiţă care nu mai puteà aşteptà. Domnişoara Malci se arătà îngrijorată acum de femeile

frumoase, bogate şi ticăloase care puteau să-l scoată pe Isaac, acolo, din minţi. Şi-l chemà să vie neîntârziat, să o scoată din satul acela unde n'are cu cine schimbà o vorbă, unde ţărani mojici sudue toată ziua, îi strigă vorbe urîte când stă la tejghea, şi chiar merg până acolo cu obrăznicia când s'au întrecut la băutură, încât întind mâinile printre sticle cu rachiuri galbene şi roşii, să o mângâie pe bărbie, ca „pe-o femeie de acelea"...

Apoi chemările domnişoarei Malci se răriră. Tinereţea oboseşte uşor. Depărtarea şi anii îndelungaţi începură să presare cenuşe răcită în scrisoarea logodnicei. Nu se mai zăvorà în cămări, nici nu mai privià cu lacrămi cuiburile de piatră u- riaşă, de pe gravurile clădirilor de peste Ocean. Toate se îndepărtau, se ştergeau, păreau fără în-ceput şi fără sfârşit. Rămâneà pe gânduri şi acum, domnişoara Malci, la tejghea sau pe banca din cerdacul cârciumii. Dar nimeni nu mai aflà unde-o poartă întristările.

Cam în această vreme, pe neaşteptate, s'a întâmplat în casa domnului Hascăl o ruşine şi o tur-burare multă vreme ascunsă satului.

Într’o dimineaţă, Madama Iza a găsit patul domnişoarei Malci desfăcut şi fereastra deschisă. Pe-o filă de hârtie, fugara îşi cereà iertare şi arătà foarte firesc şi simplu că s’a „dus unde o cheamă inima”... Nu la Isaac, căci inima domnişoarei Malci încetase să reziste depărtărilor. Inima domnişoarei Malci o poftise mai aproape: la căpitanul cu mustaţa neagră şi cu dinţii albi şi puternici ca o dantură de lup, care în primăvară fusese trei luni încartiruit la cârciuma domnului Hascăl. Cum i-a fost scoasă fata din minţi, ce s’a petrecut în primăvara aceea sub ochii ovreilor bătrâni fără să înţeleagă, madama Iza nu putea nici acum să-şi închipue. Cu hârtia în mână, în faţa patului nedesfăcut, o spaimă numai se desluşise, tăindu-i picioarele:

— Ce-are să spună Isaac?

— Isaac are să se omoare. Isaac are să-şi piardă minţile. Isaac n’are să mai poată munci.

Două zile s’au văitat bătrânii, au închis uşile dughenii să nu mai dea ochii cu această lume a tuturor destrăbălărilor. S’au rugat aşteptând să li se pogoare de sus un gând bun... Apoi într’o dimineaţă s’a suit madama Iza în

căruţă cu legăturile ei, a pornit-o la târg, la neamuri mai înţelepte şi cu învăţătură, la prietene pe care de mult le uitase; s'a tânguit şi a cerut celor cu mai multă cunoaştere a lumii, mângâiere şi sfaturi... Deacolo s'a întors cu hotărîrea să-i ascundă lui Isaac aceste întâmplări. Poate fata vine acasă. Poate chiar Isaac începe să se gândească acolo la alta. Lumea e schimbătoare. Sufletele sunt îngenunchiate întâmplărilor. Aşteptarea e cea mai cuminte înţelepciune a lui Israel.. După două luni de tăcere, începură să curgă din America întrebări îngrijorate. De ce nu scrie Malci? Ce e cu Malci? E cuminte Malci? E bolnavă Malci? Şi iarăşi domnu' Hascăl începù să se plimbe prin dugheană smuncindu-şi barba neagră, şi iarăş madama Iza îşi smulse părul sur dela tâmple.

Şi tot dânsa a găsit atunci deslegare... S'a urcat iar în căruţă, înconjurată de legături cu ouă şi gâşte, pentru neamurile cele sărace şi cărturăreşti dela oraş. După amiază, cu inima îndoită, a bătut la uşa domnişoarei Malci, care se chemà acum „Duduia Ninon", şi locuià într'o casă cu globuri

de sticlă galbene şi roşii, înfipte în rondurile grădinii dela stradă.

Cele două ordonanţe ale căpitanului, romanţa dela clavir care se auzià cântată în casă, aduseră dela început, în sufletul Madamei Iza, intimidare şi admiraţie. Soldaţii o lăsară să aştepte, într'o sală cu covoare moi paşilor şi cu cadre aurite şi necuviincioase pe pereţi. Clavirul tăcù şi Duduia Ninon răsări în uşe. Îi părù madamei Iza o vedenie, albă şi imaterială. Niciodată nu-şi închipuise că logodnica lui Isaac ar puteà să devină această femeie frumoasă, subţire şi mai mândră ca Esther, ca Suzana, ca Hana soţia lui Tobias, ca Sarah şi ca toate femeile minunate despre care după mii de ani Vechiul Testament păstrează credincioşilor amintirea.

Madama Iza atunci, s'a târît în genunchi, i-a pus înainte scrisorile lui Isaac, a pomenit şi de averea lui deacolo, de masa şi de patul pe care atâţia ani, ei, oameni săraci, l-au dat cu atâta bună inimă fetei culese de pe drumuri...

Duduia Ninon a ascultat aceste tânguiri şi mustrări în tăcere, jucându-se cu un ciucur dela capotul ei de mătase şi privind, prin geamul deschis,

în stradă, cu gândurile aiurea... Iar când desnă- dăjduită, madama Iza a început să blesteme şi să cheme asupra capului ei, toată urgia care poate să bată un copil nelegiuit al lui Israel. Duduia Ninon a izbit din pantoful mic, a încruntat sprâncenile arcuite şi a amenințat că sună soldaţii să o scoată afară.

Mâna ei cu degetele subţiri şi cu inele sclipitoare se întinse chiar spre butonul soneriei. Madama Iza se strânse de frică şi amuţi... Dar nu s'a întors acasă decât după ce a izbutit să smulgă dela Duduia Ninon, făgăduiala că va răspunde măcar de milă, la toate scrisorile lui Isaac, ca şi cum nimic nu s'ar fi întâmplat, ca şi cum l-ar aşteptà încă cu ochii somnoroşi la tejgheaua domnului Hascăl.

Dela aceste întâmplări se împliniă acuma un an. Madama Iza străbăteà la fiecare trei săptămâni drumul până la oraş, duceà răvaşele primite dela Isaac, aşteptă răspunsul Duduiei Ninon, aş- ternut pe hârtia cu marginile aurite, scoasă din biuroul căpitanului, se întorceà acasă împăcată, dupăce puneà cu mâna ei scrisoarea la cutia albastră a poştei. De mărturisit lui Isaac adevărul

cel grozav, nu mai puteà fi vorbă. Scrisorile lui erau atât de pline de grijă pentru „mica de Malci”! Şi Duduia Ninon păreà chiar că descopere oare-care plăcere într’acest joc viclean, care întreceà toate urzelile din romanele cetite la fereastră, în ceasurile când Mişu întârzià la cazarmă ori la Club...

Ori, iată că pe neaşteptate, Isaac scrise deodată, că peste două săptămâni se întoarce să-şi ia logodnica, să se odihnească acasă, să vadă satul de

care nu-şi mai aduce aminte decât cu înduioşare acuma. Răvaşul lui erà numai mulţumire şi bucurie. Se gândià chiar să facă pentru nunta lui ,,un cadou" la şcoală şi la foştii lui tovarăşi de învăţătură din satul domnului Hascăl, pentru care nu mai păstrà nici o amintire de amărăciune. A- duceà daruri pentru Malci; mătăsuri şi inele, lucruri scumpe şi podoabe necunoscute acolo, în Moldova aceea mai săracă decât ţinuturile unde pier de foame şi whisky, pieile roşii... Pregătise un culcuş de prinţesă pentru Malci, tocmise slugi cu faţa neagră de cari s'ar înspăimântă copiii din satul domnului Hascăl, scrià însfârşit despre minuni ce păreau bătrânilor obscure şi misterioase...

De o săptămână madama Iza bate drumul la târg şi înapoi.

Tot ce-a putut închipui mintea ei înspăimântată, n'a izbutit să clintească hotărîrea Duduiei Ninon. La început crezuse că va fi uşor s'o ademenească să părăsească pe „Mişu acela" care pierde nopţile la Club, şi să se întoarcă acasă. Isaac n'aveà să afle nimic, aveau să plece îndată într'o ţară aşà de departe, unde nimic nu se mai străbate

din întâmplările de acasă şi, unde şi ea şi Isaac, aveau să fie fericiţi şi să se bucure de plăceri care nu se pot afla într’un târguşor fără însemnătate, ca acela unde îşi îngroapă vieaţa... Aşà vorbise îndelung Madama Iza. Dar la toate aceste ademeniri, Duduia Ninon a dat cu încăpăţânare din cap.

— „A făcut tot ce i-a stat în putinţă pentru

dânşii. A scris un an răvaşe mincinoase, despre care dacă ar fi aflat Mişu, s'ar fi întâmplat poate o nenorocire. De un an îşi pierde timpul ascultând tânguelile madamei Iza. Acuma nu mai poate nimic. N'are decât să se întoarcă madama Iza acasă. Să-l aştepte pe Isaac şi să-i spună tot. Ea nu se teme. Ea nu se ştie vinovată. Ea l-a aşteptat. O fată nu-şi aşteaptă logodnicul mai mult decât a aşteptat dânsa. Isaac a vrut bani, bani mulţi, a- cuma are. Are să-şi găsească cu dânşii altă femeie. Ei nu-i trebuie bani. Ea numai pe Mişu îl iubeşte..."

Când a început madama Iza să ţipe şi să plângă din nou, Duduia Ninon a apăsat de astădată cu adevărat degetul pe sonerie. Un soldat a îmbrân- cit-o pe scări. Nu şi-a dat seama cum s'au întâmplat toate. S'a trezit în ploaie la poartă. Un câine a lătrat înverşunat de după zăbrele.

Deacolo venià acuma Madama Iza, şi de aceste întâmplări îi erà inima îndurerată... Se gândià că în vremea când plângeà pe scaunul dela gura sobei şi-mi împărtăşeşte aceste nefericiri, cari nu mă pot interesà, vaporul cu Isaac se apropie în fiecare

ceas şi Isaac se plimbă pe punte, aşà cum a văzut ea în ilustraţiile de ziare, înfăşurat în mantà; priveşte departe, deasupra apei şi gândul lui vede acasă pe Malci aşteptându-l gata să-l prindă cu braţele de după gât, ca o logodnică iubitoare şi credincioasă cum o ştie... Aceste închipuiri doborau pe madama Iza şi rămase cu mâinile ei grase şi albe întinse pe genunchi, cu ochii uitaţi în salamandrele flăcărilor din sobă. Afară ploaia se sbăteà fără istov. Mă toropià somnul. Madama Iza nici nu gândià să plece...

Deodată, se întoarse şi-mi mai împărtăşi încă o îngrijorare:

— Şi-acumă, ci-a să facâ Izaac cu atâte ca- dăuri? Spune mă rog... Aşà o mulţime di bani, mă rog!

VALSUL ROZELOR

DUPĂ miezul nopţii, ne-am înfundat într’o cameră înnecată de fumul ţigaretelor, la două mese de cărţi. Prin lisa întredeschisă, în salon, se vedeau perechile dansând, melodiile orchestrei străbăteau înnăbuşite, dar nimeni nu aveam nici ochi, nici urechi pentru aceste desfătări juvenile. Cartoanele sburau dela unul la altul, vrafurile de bancnote făceau ocolul mesei, figurile apăreau în pâcla albastră de fum, când întunecate, când de o veselie nervoasă, după întorsăturile fanteziste ale hazardului. Mormanele de ţigări stinse se îngrămădiseră în scrumiere. Nu mai vorbiam decât în monosilabe.

— Pas...

— Şi...

— Deschiderea...

— Plus potul...

— Trei aşi...

— Eşti scandalos, moncher...

Şi iarăşi:

— Pas...

— Deschiderea... Şi mie trei...

— Plus potul...

Într'un timp, nenea Iorgu aruncă departe cărţile pe postavul verde.

— Băieţi eu m'am declarat mulţumit. Altul la rând... Mai bine ascultăm niţică muzică...

L-am urmat pe nenea Iorgu pe canapeà, să răsfoim ultimele reviste ilustrate. Tovărăşia lui îmi erà întotdeauna plăcută. Din călătoriile tinereţei, din lumea dispărută a cărei amintire o mai păstră printre puţini, din povestirile lui cu miez şi de o îngăduitoare ironie, nenea Iorgu ştià întotdeauna să însufleţească un ceas de plictiseală cu o măe- strie care îl făcea pentru noi nepreţuit, în orăşelul acela pustiu, unde ne aruncase întâmplarea să ne îngropăm pentru multă vreme tinereţele.

Cu o lună în urmă, unul dintre noi, judecător abià ieşit de pe băncile Facultăţii îşi sburase creierii pentru o femeie. Întâmplarea ne despărţise în două tabere, şi discutam şi acum cu înfierbântare, dacă femeia va fi fost ori

nu vinovată. Fireşte, noi tinerii, înăcriţi în vieaţa aceea de provincie, unde totul se sfârşià între cafenea, club şi cinematograf; unde femeile aveau înfăţişări antideluviane şi vestminte întotdeauna cu un sezon în urmă, eram cei mai înverşunaţi vrăjmaşi ai sexului fără barbă. Toată filozofia lui Schopenhauer, Stenhal şi tuturor pesimiştilor în iubire, eră pusă la contribuţie şi acomodată după cerinţele sumbrelor noastre teorii. Iar cum nenea Iorgu se înfurià întotdeauna când asista la disecţiile noastre eretice, şi se înverşunà cavaleresc apărător al femeiei; diavolul contradicţiei m'a împins şi în seara aceea să-i recapitulez din nou, toate capetele de acuzare, din rechizitorul pe care tabăra tinerilor îl adresase nopţi dearândul, „îngerului căzut" între sticlele de bere şi turceştile cu caimac, dela *Cafeneaua lui Traian.*

Împotriva aşteptărilor, nenea Iorgu nu sărì de pe canapeà, nici nu începù să se plimbe ca de obi- ceiu, fierbând în jurul meu, vârându-mi sub ochi degetele subţiri şi nervoase, odată cu argumentele care aveau să mă biruie. Mă lăsă să-mi sfârşesc tot repertoriul şi păru chiar încântat de patima cu care mă

trudeam să zugrăvesc în cele mai negre colori, *femeia* pe care în definitiv o doriam, care ne lipsià tuturor acolo, şi la picioarele căreia ne-am fi târît cu toţii, şi cu toate teoriile noastre dispreţuitoare, dacă am fi descoperit-o undeva ideală şi angelică, în acel oraş unde în trăsurile de casă, în lojile de cinematograf şi în ceasul de plimbare nu apăreau spre înfricoşarea ochilor decât sub înfăţişarea de jandarmi călări sau mumii travestite în haine femenine. Şi în ce fel de haine. Doamne!

Când crezù că am sfârşit, nenea Iorgu îşi puse pe măsuţă, alături de ceaşca de cafeà golită, ţigareta de chilimbar, şi mă trase aproape, stăpânindu-se:

— Femeia uită?... Numai noi suferim, ne torturăm, ne sburăm creierii?... Bine Nenişorule! n'am
să-ţi desgrop maxime şi înţelepciuni filozofice. O să facem împreună o probă, aici, în scurt, şi să vorbim apoi, Nenişorule!...

Când nenea Iorgu o luă cu „Nenişorule", însemnă că a ajuns la maximum de indignare. Şi mă aşteptam la obişnuita explozie, care să adune iarăş în jurul nostru toţi chibiţii dela mesele de joc.

Dar nenea Iorgu se plecă mai aproape, şi continuă cu glasul deodată şoptit:

— Fii bun Nenişorule, şi treci în sala de bal. Roagă pe Nae ţiganul, din partea mea să cânte „Valsul Rozelor”... Un vals vechiu, un edec de al nostru, de acum patruzeci de ani... Şi vino să stai alături de mine. Să-l privim amândoi pe Gogu Vla- hopol, colonelul...

M’am executat, cu toate că nu pătrundeam unde vrea să ajungă. Am trecut printre perechi, în sala de bal, m’am strecurat printre ofiţerii strânşii în tunică şi cu pudra topită pe obraji, printre femeile care mirosiau a parfumuri grele şi a năduşeală, şi Nae ţiganul a încercat îndată să-şi amintească, în surdină, pe gâtul vioarei, melodia. Erà se vede ceva foarte vechiu, căci a fost nevoie de consultarea celorlalţi ţigani mai bătrâni... În sfârşit, după ce-a dibuit două-trei valsuri preistorice, descoperi. Mi-a rânjit încântat, cu dinţii albi cari tăiau faţa neagră ca o reclamă de apă dentrifice şi când m’am întors alături de nenea Iorgu, perechile se învârteau dincolo, în ritmul unui vals somnoros, ce-mi aduceà vag aminte de copilărie şi de

tânguirea caterincilor pe uliţele mărginaşe.

La semnul lui nenea Iorgu, am rămas privind amândoi la colonel: eu cu nedumerire, dânsul cu vădită satisfacţie. Gogu Vlahopol erà asudat, boabe mari se rostogoliau pé fruntea-i desgolită şi pe ceafa cu trei valuri, din când în când îşi scoteă batista din buzunar, ştergeà apa de pe obrajii dogoriţi şi erà cu totul absorbit jocului. Câştigà, vraful de hârtii se urcase înaintea lui; din când în când, între două tururi de cărţi, numărà iute cu degetele grase şi păroase, bancnotele, le împărţià pe categorii, puneà hârtiile noui de o parte. Oglindià în sfârşit cea mai desăvârşită înfăţişare a jucătorului de club provincial, imbecilizat de aceleaşi partizi, la aceeaş masă, cu aceiaşi tovarăşi. Niciodată nu mi s'a părut mai vulgar cu trupul înnăbuşit în grăsime, cu stângăcia de militar îmbrăcat în haine civile, incomodat de manşetele scrobite şi cu batista udă, pusă în jurul gulerului tare, aşà cum o puneà odinioară, fără îndoeală, înainte de a ieşi la pensie, între gât şi gulerul, tunicei. Ce-aveà însă de-aface aceasta şi cu „Valsul Rozelor"? Pentru Gogu

Vlahopol nu există nici bal, nici muzică, nici vals, nici noi; toată fiinţa lui voluminoasă eră absorbită de cartoanele care lunecau ameţitor pe pânza verde, de hârtiile care treceau dela unul la altul; arar îşi îngăduiă doar o clipă de răgaz, să scuture scrumul ţigării care se sfărâmă pe vestă.

Când ţiganii au isprăvit, nenea Iorgu îşi frecă mâinile triumfător:

— Ah! ai văzut bruta?... Animalul!... Poftim; — plus potul, şi mie treizeci, rigi cu valeţi, servit!.. Asta-i vieaţa lui. Aici mucezeşte dela patru după amiază până la opt, şi dela zece seara până la două-trei de noapte... Nimic nu există pentru el în afară de cărţi, de ţigările care-şi leapădă scrumul pe haine, de bârfelile noaştre şi de cafelele pc care Max i le pune înainte cu regularitate de cronometru, la fiecare ceas, pentru ca să le soarbă cu ochii la cărţi şi cu mâinile tremurând, îngrijit să nu-i scape cumva o întâlnire. A tresărit el când a auzit mizeria aia de vals, care trebuià să-i amintească singura întâmplare ce n’a fost stupidă şi de prisos în vieaţa lui mâncată între club şi cazarmă?... Aş! Îi eră teamă să nu-l relanseze Mi- tulescu, pândeà să prindă cacialmalele lui

Victor, măcar că se cunosc de-o poştă; îşi numără ca un maniac ce este, cele câteva sute de lei pe care are să le dea acuş-acuş, într’o jumătate de ceas pentru ca să se vaiete apoi, ca întotdeauna, la toţi chibiţii din spate. Ăsta-i eroul domneavoastră, Neni-şorule! Poftim, priveşte-l, admiră-l, îmbrăţişează-l... Ah! bruta... Mi-a întrecut aşteptările... Îţi spun drept; mă temeam... Zic: cine ştie? din movila aia de grăsime, se mai trezeşte o licărire, poate rămâne o clipă pe gânduri cu ochii în altă parte, uitând cacialmalele lui Victor... Dar e Gogu al nostru, nu se desminte... Haide, îmbrăţişează-l Nenişorule!...

Am început să râd. Într’adevăr, colonelul svâr- lise cărţile, se uità peste umăr, la jocul vecinului, să nu scape cumva vreun amănunt din capriciile partidei. Şi aşà aplecat, cu ochii lacomi, cu fruntea asudată şi roşie, nu desminţià cu nimic portretul lui nenea Iorgu.

— Şi acum să-ţi povestesc şi ce e cu mizeria asta de vals...

Cu acest „Nenişor” am fost coleg de şcoală — cum vezi istorisirea mea se pierde în noaptea timpurilor. Erà pe

atunci un băeţandru subţire, cu ochii migdalaţi, cu părul buclat şi cu buzele întotdeauna umede, ca şi cum ar fi fost veşnic după muşcătura unui fruct savuros. Pe stradă femeile întorceau capul după el, şi canalia nu se lăsà mai pre jos. Eram prieteni nedespărţiţi, şi mai eram şi confidentul lui. Chiar şi un fel de secretar amoros, fiindcă eu trebuiă să răspund pentru el scrisorilor din plicuri albastre, cu alte scrisori, în care compilam din cărţi celebre, mărturisiri de iubiri eterne, versuri din anatologii, în sfârşit toată literatura a-ceea amoroasă, care la optsprezece ani ni-se pare singurul lucru de preţ pe pământ. Gogu nu puteă scrie o vorbă fără greşeli de ortografie şi fără să toarne pe hârtie declaraţii într'adevăr catastrofale.

Astfel, doi ani am fost cu neîntrerupere unicul său interpret sentimental. Apoi ne-am despărţit: el, feciorul unui funcţionar nevoiaş, a intrat la şcoala

de ofiţeri, eu îmi luam o licenţă vagă şi-mi treceam aproape tot timpul la ţară. Acolo îl aduceam şi pe dânsul în vacanţele de vară. Erà un admirabil tovarăş de vânat, de călărie, de înnot şi de hoinăreală pe câmpuri. La o mică depărtare de moşie se ridicaseră atunci nişte băi la un izvor sărat; veniau familii din toată Moldova, fete, orchestră, excursii, — nu simţeam când se duce vara. Ne trezeam deodată cu ziua micşorată, cu vânturi reci seara, cu florile ofilite şi cu cele dintâi frunze galbene...

Gogu îşi strângeà cu adevărată jale zestrea lui sărăcăcioasă de băiat nevoiaş, plecà într'o dimineaţă cu ochii întristaţi, îl petreceam din cerdac cu privirea, până când docarul dispăreà la cotitura şoselei şi mă întorceam iarăşi la singurătatea mea.

Mă aşteptau zile de toamnă ploioase, iarna cu viscole care mă despărţiau de restul lumii, nopţi nesfârşite din amorţeală; toată tristeţea aceea a tinereţei îngropată departe de oraşul cu ademenirile lui, ce ni-se par atunci fără seamăn de scumpe. Această singurătate mi-a deschis sufletul şi la cea dintâiu dragoste nemărturisită şi dealtfel

îndestul de ridicolă. Cum în jurul nostru nu aveam vecini decât arendaşi ovrei, ursuji într'o mizerie aprigă şi lacomă, nu-mi rămâneau pentru prietenie, pentru ucis câteva ceasuri de vorbă, decât un medic bătrân şi plin de tabieturi, dela un spital de sat, subprefectul care descălică odată pe lună să doarmă o noapte la mine, şi popii sfătoşi, lungi la poveşti şi plini de ortodoxie, din vreo trei cătune apropiate.

Pentru fata unui astfel de popă, sărac şi întunecat de-o îndelungă văduvie, a început să-mi bată întâia oară inima repede şi ascuţit în piept, ca o durere, într'un sfârşit de toamnă cu miros de frunze putrede şi cu tristeţi de mirişti jilave, ce mă alungau din chiliile mele.

Poate nici nu erà frumoasă. Frumuseţea la vârsta aceea o găsim în noi... Mă aduceau pe drumuri noroioase şi înnecate de ploi; ochii ei fricoşi, gura cu buzele cărnoase, părul înnodat la ceafă dintr'o singură şi fugară răsucitură de mână, naivitatea cu care ascultà toate basmele mele timide şi stângace.

Poate nici n'a înţeles ce mă chemà atât de des acolo.

Poate nici eu n’am vrut să înţeleagă... Mă întorceam acasă cu sufletul luminat, peste câmpurile turburi, fluierând a voie bună, strângând calul în pinteni; — cu fericirea aceea pe care tinereţea o culege oriunde, ca albina ce-şi soarbe mierea din cea mai umilă floare de câmp. Câteodată mă hotăram să-i iau mâna ei mică, să-i spun, s’o lipesc cu trupul alături de mine şi să-i sărut ochii peste care ştiam că ploapele au să coboare înfricoşate şi poate fericite. Apoi gândeam: la ce bun? Ne despărţiau atâtea....

La începutul verii, când Gogu Vlahopol a cobo- rît din docar, cu mica lui zestre nevoiaşe, îmi spuneam chiar că voi găsi prilej să răresc drumurile pe acolo, să-mi cercetez sufletul mai deaproape şi de va fi nevoie — să uit. Am reluat hoinărelile noastre peste câmpuri. El aveà acum tresă de aur la chipiu, seara îmi împărtăşià planurile, îşi făgăduià, îndată ce va fi trimis la regiment, să înceapă o vieaţă turbată, în care, fireşte, femeia aveà să joace rolul cel mai de seamă. Mărturisesc; — îl invidiam. Tata erà bolnav, de trei ani colindà sanatoriile din străinătate, eu eram condamnat poate multă vreme

încă, să putrezesc acolo la ţară, să supraveghez ariile, să mă cert cu ţăranii, — să pândesc jafurile vechilului, să mă lipsesc de toate mulţumirile, spre care tinereţea mea mă împingeà cu lăcomie. Şi iată, el, băiatul unui funcţionăraş vag dela primăria unui mizerabil târguşor, crescut în nenumărate şi crude umilinţe, aveà dreptul să spere dela vieaţă deacum înainte toate bunurile mie neîngăduite.

Am început din nou şi drumurile noastre la acele băi care erau la modă pe timpuri şi unde găsiam adunată o lume veselă; femei, faţă de care docarul nostru englezesc ne dădeà un prestigiu deosebit; tineri cu cari legam o trecătoare prietenie. Deveniseră un eveniment pentru tot ţinutul şi acele „serate de Sâmbătă”, cum le numià cu emfază corespondentul ocazional al unei gazete din Capitală; biete petreceri nevinovate, unde perechi tinere învârtiau dansuri acum demodate, unde se putea cunoaşte într’o jumătate de noapte toată lumea, cu aceea uşoară familiaritate îngăduită numai două

luni pe an, între aleele de brazi sau pe plajele marine, la băi şi la locuri de odihnă. Veniau familii dela două poşte, în trăsuri care ajungeau prăfuite, în poştalioane cu clopotele ce sunau de departe, în asfinţituri învăluite în nori de colb pe şosea...

Acolo, m'am gândit să pun înaintea lui Gogu Vlahopol şi fetiţa aceea fricoasă de popă sătesc, pentru a-i destăinui apoi neliniştea ce mă mistuise toată iarna şi primăvara aceea, pentru a-i cere apoi părerea şi un sfat, ca unui precoce dar straşnic cunoscător al femeiei, ce se află. Căci, dacă eu devenisem de mult secretarul său sentimental şi dacă el nu puteà aşterne un răspuns de cinci rânduri la o scrisoare, fără să toarne o neghiobie; în schimb, faţă în faţă cu „inamicul", cum îi spuneam noi femeiei, se pricepeà să-i întoarcă minţile, să-i strecoare în urechi toate obrăzniciile şi să-i descopere slăbiciunile, cu o intuiţie de brută minunată, care îmi stârnià pe atunci toată admiraţia mea de nelecuit timid...

...Aşà am pierdut-o eu pe Margareta. Seara aceea a fost o adevărată sfâşiere. Dela primul vals, când Gogu Vlahopol i-a trecut mâna în jurul trupului, pentru a

porni amândoi pe parchetul lucios, am simţit că se îndepărtează pentru totdeauna de mine. Erà subţire, aveà ochii migdalaţi, uniformă strălucitoare, valsa ca un duce, — şi eu eram un tânăr plicticos, ce nu putusem învăţà să fac trei paşi fără a turburà toată sala, ciocnindu-mă de toate perechile din cale şi de acele mai depărtate, pe care le căutam parecă înadins.

Într'acel an, se cântà până la exasperare, „Valsul Rozelor", mizeria auzită adineaori, care a înviat fantome. Erà melodia cântată de toţi lăutarii restaurantelor, de toate muzicile militare, valsul fluierat de trecători pe stradă, auzit după toate perdelele, silabisit la clavir; cântecul anului, în sfârşit, ce te urmăreşte ca o obsesie, fără să se ştie de unde a pornit, pentru a se şterge fără a-ţi da seamă acum, când alt refren îl moşteneşte. Şi această brută de Gogu, care năduşeşte acum cu cărţile în mână şi-şi şterge pe obraz cu batista, sudoarea îndoită cu scrum, valsà dumnezeeşte. Urmăream cu ochii perechea lor alunecând printre celelalte, până când toţi s'au oprit şi au rămas singuri, ei doi; ea cu figura palidă şi cu buzele strânse, el cu obrajii

rumeniţi şi cu un surâs de vanitate neascunsă, alunecând vertiginos pe oglinda parchetului, — „pereche făcută unul pentru altul” — cum şopti la spatele meu un glas de femeie. Când s’au oprit ameţiţi, câţiva au aplaudat ca la teatru. Sângele a năvălit în obrajii fetei. M’a căutat din ochi. şi a descoperit poate în privirea mea o mustrare, pe care n’a vrut s’o înfrunte pentru a nu-şi întunecà fericirea. M’a ocolit. A căzut pe un scaun în alt capăt al sălii. Toată noaptea nu s’au despărţit.

În zori, când am plecat în docar, tăceam amândoi privind îngânduraţi geana trandafirie a răsăritului. Gogu Vlahopol aprindeà ţigare după ţigare, voià să-mi spună ceva, mă spionà cu coada ochiului, şi eu aşteptam să pot izbucni, să-i cer socoteală pentru ticăloşia din seara aceea, să-i rostesc cuvintele grele pe care le rostogoleam în minte de câteva ceasuri. El respirà cu sete aerul fraged al dimineţii, îşi muşcà buzele umede, surâdeà propriilor gânduri. Erà în aceeace numeam noi altădată cu înveselire „perioada de incubaţie amoroasă”. Dela un timp nu mai putù răbda, şi exclamă aruncând ţigara:

— Ştii că începe să-mi fie dragă şerpoaica aia?... Mi-se pare c'o să-mi faci după masă o scrisoare, dar, ştii, una teribilă!...

Atâta seninătate m'a dezarmat. Ce-i puteam spune? Am dat biciu cailor şi m'am răcorit trăgând o goană pe şosea de sfârâiau roţile. Ajuns acasă, animalul a dormit cu pumnii strânşi până la amiază. Eu zadarnic m'am răsucit în aşternut. Nu se prin- deà somnul de mine, şi nu găseam nici o cale, decât o explicaţie hotărîtă, care aveă să sfârşească poate cu cearta noastră şi cu plecarea lui.

După masă s'a prezintat cu aerul cel mai nevinovat din lume, în cămara mea, cu cutia de plicuri în mână, încântat şi sigur de izbândă. Îşi întocmise un plan:

— „trimitem pe Sava vizitiul, cu mănuşile pe care le-a uitat la mine"...

Bruta se gândise la toate. Mă dezarmà a doua oară... M'am pus să scriu furios... Îmi spuneam: — voiu trimite o scrisoare, ori două, apoi voiu mărturisi într'a treia pe care Gogu nu va cunoaşte-o, că eu mi-am pus acolo tot sufletul, că eu mă frământ noaptea fără odihnă, că mie mi-se cuvine sărutarea cu buzele apăsate, pe care o

cerşeam pentru altul. Am scris, fără îndoială, ceva mişcător şi neobişnuit, căci după ce i-am citit epistola cu glasul sugrumat de propria-mi emoţie, Gogu m'a îmbrăţişat şi a început să joace prin casă ca un turbat, cu plicul în mână, răsturnând scaunele, privindu-se în oglindă, izbindu-şi fericit pintenii argintaţi...

Şi din ziua aceea, sub ochii mei, s'au desfăşurat toate peripeţiile unei patimi, în care zadarnic aş mai fi încercat să intervin după planurile dinainte urzite... Gogu Vlahopol nu-şi găsià astâmpăr; toată dimineaţa iscodià cele mai fantastice pretexte, pentru a face în asfinţit un drum până la Şercaia, mă ţârà după dânsul, mă silià să fiu martorul şoaptelor lor.

Fata îl aşteptà cu ochii traşi, se înseninà la cea dintâi neghiobie rostită de el, îl desmierdà cu privirea, şi eu trebuia să-mi caut de lucru, să răsfoesc pe mese cu învelitori de lână împletită, albume vechi cu cărţi postale ilustrate, cărţi cu primele foi rupte, să-mi iau o înfăţişare nepăsătoare şi discretă. Ea l-a iubit din cel dintâi ceas cu toată sălbătăcia aceea a unei vietăţi care trăise singuratică, fără

desmierdări, fără să întâlnească decât oameni cu mâinile ciolănoase şi cu graiul aspru. Gogu Vlahopol, cu trupul lui subţire din tunica strânsă, cu ochii de femeie şi cu mâinile albe şi îngrijite de curtezană, îi apăruse în vieaţă ca un prinţ minunat, coborît din basmul cenuşeresei. Şi nu mai simţeam nici o amărăciune... „Erau prea mult făcuţi unul pentru altul"‘ — cum şoptise în seara aceea femeia dela spatele meu. Eu eram prea stângaci, prea ursuz, şi apoi oglinda nu-mi da drept să-mi fac prea multe iluzii. Astfel, în alte seri, în sălile acelea de petreceri când viorile începeau din nou „Valsul Rozelor" şi când din nou încleştaţi într'un singur trup, alunecau pe lacul parchetului — ochii mei alergau după dânşii cu o îngăduealã aproape iertătoare...

N'am prins de veste când s'a topit vara şi când au coborît cele dintâi vânturi reci, purtând peste mirişti întâii nori de toamnă. Într'o dimineaţă Gogu a primit ordinul să se prezinte la un regiment de pe ţărmul Dunării. Şi acest Nenişor, pe care-l vezi acum îngropat în grăsime, agitându-se numai când e vorba de un relans, menit să aducă senzaţie o săptămână în tot clubul;

acest Nenişor somnoros şi placid, care abià îşi, târâie mâna păroasă ca un paianjen peste pânza verde — a plâns atunci, s'a sbătut cu capul înfundat în perne, mi-a vorbit de hotărîri desnădăjduite...

A plecat într'o dimineaţă jalnică de ploaie, cu gluga pelerinei trasă peste ochi, posomorît ca la o îmmormântare.

Şi iarăş am rămas singur în chiliile mele, unde vântul oftà nopţile îndelung la ferestre. Nu mă mai chemà nimic, nicăiri. Iar pustiul mă potopià în încăperile singuratece, fără nici un gând luminos, fără nici o nădăjduire care sămi încălzească inima... Apoi au început să curgă scrisorile. În orăşelul acela rupt de lume, unde îl aruncase soarta, Gogu Vlahopol se mistuià ca o fiară în cuşcă. Nu erà ce visase. Un târg pe ţărmul Dunării; dimineţi ceţoase, ploi fără sfârşit, străzi înnecate de mocirlă, cafenele cu mesele murdare, cu ceştile nespălate, cu oamenii somnoroşi, cu partide de cărţi unsuroase, murdărie dobrogeană şi trândăvie molipsită din orientul vecin. Stângăcia lui din scrisori dispăruse, suferinţa îl făcuse elocvent. Şi mă implorà să-i trimit veşti, dela iubirea aceea ce-i îndurerase sufletul cu

o rană pe care depărtarea o adâncise... N’am putut rezistă. Am bătut din nou drumul la Şercaia. Am devenit pe nesimţite prietenul acela inofensiv, căruia femeia îi destăinue fără pudoare, toate suferinţele, toate nopţile de nesomn, toate speranţele absurde şi toate mizeriile acelea de suflet, divine şi vane, ce întovărăşesc pasiunile noastre... Apoi o telegramă a tatei m’a chemat o- dată cu iarna în străinătate. Am plecat pe neaşteptate. Am rămas acolo câţiva ani. M’am întors cuminţit, îmbătrânit timpuriu, cu alte griji.

Am vândut moşia. De urma lui Gogu n’am mai auzit decât ştiri vagi. Îl ştiam undeva, mutat dintr’o garnizoană în alta, mi-l închipuiam de mult potolit. Iar cea dintâi iubire a mea, atât de fără glorie sfârşită, o uitasem pentru totdeauna...

Aşă mi-am îngropat vieaţa aci treizeci de ani. Am văzut cum îmbătrânesc pomii din grădini, cum se taie străzi noui, cum case se dărâmă şi altele se înalţă, mi-am dus mulţi prieteni la veşnicul locaş din deal, păr alb mi-a crescut mai întâi la tâmple, apoi m’a nins cu totul, altă lume s’a ridicat în jurul meu; lume străină pe care nu o

mai cunosc, cu care nu mă pot împăca. M’am trezit singuratec, căzut în manii.

Când a venit vestea că Gogu Vlahopol, colonelul, e mutat comandant al regimentului deaci, nu mi-am putut stăpâni bucuria. Îmi veniă în sfârşit un prieten de altă dată. Mi-l închipuiam însurat, cu copii poate, îmi făgăduiam o casă frăţească unde să găsesc după amiază scaunul de odihnă, ceaşca mea de cafea, copilul favorit pe care să-l desmierd pe păr în dorul celui ce-mi lipsià bătrâneţelor mele... Înaintea acestei movile de cărnuri fără formă, am rămas dureros surprins când am dat ochii întâia oară. Nu puteam înţelege cum băiatul acela de odinioară, svelt, cu ochii migdalaţi, cu gura cărnoasă, cu părul buclat de femeie — a devenit acest monstruos pachet de grăsime, în care ochii abià clipeau somnoroşi. Ne-am îmbrăţişat totuş, ne-am confruntat ravagiile anilor, ne-am mângâiat reciproc, am întârziat câteva nopţi, la masă, povestindu-ne întâmplări depărtate. Rămăsese singur, nici o femeie nu-i plăcuse atâta, cât să şi-o facă tovarăşa de vieaţă, aduceà cu el o sumă de amintiri neînsemnate, din toate garnizoanele pe unde trecuse;

anecdote stupide, hazuri cazone, întâmplări fără miez, pe care mi-le povestià ca şi cum ar fi fost vorba de foarte importante evenimente... Mi-a apărut îndată plicticos, şters, îndobitocit de treizeci de ani de cazarmă, de cluburi şi de varie- teuri provinciale. Nu ne mai apropià nimic. Ne-am rărit întâlnirile... Doar la vânători, de două-trei ori pe iarnă, făceam drumuri împreună, pentru a ne întoarce aducând în sanie, la picioarele noastre, în paie, câţiva iepuri, câteodată o căprioară sau altă sălbătăciune cu blana străpunsă.

...După o astfel de vânătoare, într'o iarnă, ne-a prins noaptea la Şercaia, în satul acela unde mă purtase inima odinioară. Erau multe lucruri schimbate. Se croise o şosea cu pomi tineri, plantaţi pe marginea şanţurilor. Înfăşurat în blănuri, înfundat în sanie, cercam să recunosc sub nămeţi locurile familiare altădată, pe care asfinţitul plumburiu de iarnă le învăluiă în mai adâncă întristare. Gogu fumà alături de mine ca şi atunci. Nu mai vorbisem niciodată despre fata aceea, despre plânsul, lui, despre scrisorile pe care mi-le trimisese desnădăjduite din

orăşelul glodos de pe ţărmul Dunării... Şi îmi închipuisem că amintirile îl apasă tot atât de jalnice, cum îmi cercau mie inima. Deaceea am tăcut. Deaceea l-am lăsat să trăească cu ele.

La primărie am făcut sfat. Vătăşelul ne-a îndreptat la popă. Nu se găsi altă casă primitoare. Iar la întrebările noastre ne-a dat şi desluşiri. Întâmplarea ne duceà în aceeaş casă unde poposeam odinioară. Casa nu erà schimbată. Oamenii doar alţii. Părintele Costache murise de mult. În locaşul lui vom găsi pe feciorul lui, părintele Gherman, — ,,un om foarte vesel şi vestit pentru ospèţele sale şi pentru vinul ales din pivniţă".

Nu-mi închipuiam însă că vom găsi acolo, şi vietatea aceea pentru care inimile noastre bătuseră odinioară, şi pe care după atâţia ani uitarea nu o îngropase.

Când am coborît din sanie şi când din capul scărilor, părintele Gherman bucuros de mosafiri a strigat „Margareto" — cu acelaş glas cu care strigà odinioară părintele Costache, mi s'a părut că cei treizeci de ani care ne înnălbiseră părul, n'au trecut decât în închipuirea noastră.

O bătrânică ne-a deschis uşile a aprins lampa cu flacăra turbure. Nu ne înşelà lumina, nu încăpeà nici o amăgire: bătrânica erà Margareta noastră de odinioară. Sub părul sur, în ochii încă vii, în buzele subţiate de vârstă şi în piepţii topiţi sub bluza neagră, trăia încă cevă nehotărît, o ruină, cenuşa din fecioara aceea sălbatică, pentru care în sufletul meu iubirea aprinsese o flacără grabnic potolită, pentru care tovarăşul meu plânsese odată, suferise şi îmi scrisese rânduri amare din cafenelele unui târg dunărean. Am rămas lipit de uşă, ca în faţa unei vedenii. Dar Gogu se rotià voluminos în toată camera, îşi desnodă cheutorile blănilor gâfâind, tropăià să-şi desmorţească picioarele...

Îndelung şi minunat ospăţ ne-a pregătit în noaptea aceea părintele Gherman, admirabil tămâiosul din cănile brumate—toate le-am înghiţit însă în silă.

Nu puteam pierde din ochi bătrâna tăcută care se strecura ca umbra printre noi, ridicà farfuriile, schimbà paharele, netezià faţa albă a mesei cu mâini subţiri şi tremurate, fără să îndrăznească a ne înfruntà privirile.

Gogu Vlahopol devorà ca o fiară, îşi umpleà farfuriile, îşi turnà singur, vorbià tare, râdeà cu hohote, îşi ştergeà cu şervetul năduşeala de pe obraz. Găsise în sfârşit un om care să-l asculte şi descărca pentru urechile părintelui Gher- man, tot sacul cu anecdote cazone culese din toate garnizoanele ţării. Băuse prea mult, făceà cu o- chiul, se băteà sgomotos cu palmele peste genunchi când râdeà.

Eram umilit şi mă întrebam cu spaimă, ce trebuie să se întâmple într'acel ceas în sufletul femeie tăcute, care treceà printre noi ca o umbră a tinereţei moarte. Apoi am gândit, — am vrut să gândesc aşà, pentru a-mi alungà o remuşcare ce nu mă privià pe mine în definitiv — am gândit că şi dânsa va fi uitat, că nu are de ce s'o întristeze veselia şi nepăsarea vulgară a tovarăşului meu. Am vrut să mă conving pe mine însumi, că uitarea e o lege firească şi că absurdă, stupidă şi fără îndoială ridicolă, ar fi numai amintirea unor capricii trecătoare şi tinereşti. Şi am încercat şi eu să deşert paharele unul după altul, să mă înveselesc şi eu de povestirile admirabilului meu prieten...

Târziu, când totul a fost strâns, şi când am rămas înainte numai cu paharele şi cănile de vin, părintele Gherman a alunecat în destăinuiri. Îl bu-curà venirea noastră neaşteptată. De mine îşi mai aduceà aminte, din anii când erà copil. Turbure îşi amintià încă şi de bucuria pe care i-o făceam bătrânului, când descălicam câteodată prin aceste locuri, şi de cărţile pe care i le aduceam Margaretei, când erà tânără şi mai găsià desfătare în lectura închipuirilor lumeşti. Nepătrunsă îi rămâneà părintelui Gherman, — ca unui frate mai mic ce nu-şi poate aminti toate întâmplările de demult decât printr'o negură, — nepătrunsă îi rămâneà taina care va fi silit-o odinioară pe această soră a sa, să îmbătrânească fecioară cu cosiţa albă.

Am simţit că roşesc. Va să zică nu uitase!

Şi atunci, din cealaltă cămară, ca răspunzând la o chemare a amintirilor, străbătu slab şi suspinat din viorile unei alte lumi „Valsul Rozelor". Erà atât de neaşteptat şi atât de imaterial, de absurd şi de imposibil, încât am crezut o halucinaţie a auzului. Părintele

Gherman râse cu milă şi ne desluşi ca un amănunt foarte neînsemnat:

— Asta-i mania ei! Şi se întoarse să asculte mai departe palavrele lui Gogu Vlahopol.

Am înţeles apoi. Erà numai un gramofon. O cutie de acele mizerabile, vechi, de altădată, cu plăcile roase, cu ariile ce nu se mai cântă nicăiri. Tânguirea orchestrei ajungeà până la noi înnăbuşită şi găseam acest desnădăjduit apel la amintire, atât de stângaciu şi atât de jalnic, încât n'am mai avut nevoie de nici o povestire pentru ca să-mi înfăţişez anii cari s'au scurs acolo; între pereţii aceia, sub grinzile acelea cu mănunchiuri de busuioc; mai întâi în aşteptare, mai apoi în amintirea sfâşiată de acest vals, cântat de o maşină cu goarna de metal. Mai erà oare nevoie să aflu serile care s'au scurs în cerdacul acela, dimineţile pentru care nici un soare n'a mai fost destul de luminos, primăverile şi toamnele ce-au înverzit şi scuturat flori fără nici o bucurie, pentru fata aceea stupidă, care îmbătrânià cu amintirea unui capriciu?

...În camera noastră, după ce m'am răsucit zadarnic în aşternut să adorm, am încercat să-l ispitesc.

Dar Gogu s’a întors somnoros pe cealaltă parte, mormăind:

— ’Ai ’ine nu mă ’ulţumeam ’umai cu sărutări... Am ’ost ’şte dobitoci a’ândoi... Ari dobitoci...

După cinci minute sforăià cu pumnii strânşi, cu plapoma peste cap...

Nenea Iorgu vrù să mai adauge ceva. Apoi se stăpâni, mă trase numai de mânecă şi îmi făcù semn să-l privesc încă odată pe colonel. Gogu Vlahopol dormià cu mâna rezemată pe masă. Pierduse, probabil. Altul îl înlocuise în partidă... Şi cu patima aceea a jucătorului care nu părăseşte clubul, până nu se închid toate uşile, veghià moţăind pe scaun, înaintea ceştii de cafea goală, cu hainele presărate de scrum. O muscă îl necăjià prin somn. Ca un copil cu mâna prea scurtă, ridică braţul gras, făceà un gest disperat care nu-şi ajungeà ţinta, mâna cădeà grea pe postavul verde. Şi gâdilată de insecta neastâmpărată, chelia lui Gogu Vlahopol se mişcà prin vis, ca o perucă trasă cu o sfoară nevăzută.

PRINTRE MERII SĂLBĂTĂCIŢI

PRINTRE merii sălbătăciţi, câţiva copii cu cămăşile colorate se jucau neîndemănatec, strigându-şi numele într’o românească plângătoare, de jargon. Cei şase prunci ai arendaşului, botezaţi cu numiri eroice din vechiul testament, petreceau sfioşi, căci liniştea măreaţă a livezii îi întimidà încă; cu larmă totuş, căci în curtea acelui boier moldovean de mult odihnit întru Domnul, se simţiau ei acum stăpâni.

Prin spărtura zidului de piatră, i-am privit o jumătate de oră cu întristare. Eram dornic să revăd grădina ce în copilărie mi-se păreà ascunsă după ziduri, asemeni unui paradis interzis. Ştiam într’un colţ, la umbra unui nuc cu frunza amară, o bancă pe care odinioară cetià ades, o femeie în haină albă, — vedenie ce mai târziu m’a urmărit în visurile de internat. În după amiaza asta noroasă, paşi rătăciţi m’au dus până aci.

Şi iată că oaspeţii aceştia negândiţi, mi-au turburat amintirile.

Fireşte, în întristarea mea nici micul Isac, nici Saul, nici Esther, nici Sarah cea cu ochii verzi şi cu părul roşu, nu aveau vreo reală vină. Copiii stăpânului de azi, nu uzau decât de un drept pe care un contract şi banii, îl garantau cu îndestulare. Dar în livada aceasta vestită în tot ţinutul cu o jumătate de veac în urmă, pustiită astăzi de nepăsarea celor patru arendaşi perindaţi în grabă, strănepoţii lui Israel îmi păreau oaspeţi nepoftiţi, ca şi duşmănoasele omizi care-au tocat frunzele. Vocea lor îmi răsună straniu în urechi. Paşii lor cari culcau iarba înspicată mă dureau ca o profanare. Aş fi dorit atât de mult liniştea şi pustiul desăvârşit în locul acestei vesele progenituri arendăşeşti!

Şi nu ştiu de ce, gândul mi-se întoarse pios îndurerat, la ultimul stăpân legitim al acestor locuri; la strana lui goală acum, din biserica spartă de ploi, la mormântul cu piatra cenuşie din ţintirimul satului... Căci bătrânul acela cu barba căruntă, mânios adesea, şi mai adesea iertător, mă minunase în copilărie. După Dumnezeul cu barba

topită în norii zugrăviţi pe bolta bisericii, nu cunoşteam atunci alt stăpân acestor ţinuturi.

Poate averea şi-o ţinea din munca noastră de robi. Poate mărginiţi şi necunoscând răsvrătirea teoriilor sociale, ne lăsam din tată în fiu exploataţi stupid. Dar clăcaşi şi răzeşi; cinsteam acest exploatator. Toţi, cu aceeaş dragoste din care nu lipsià temerea. La el alergau bătrânii după sfat. Văduvele de el erau ajutorate. Orfanii satului, din mila lui creşteau sub un adăpost. La ţintirimul din deal, când a închis ochii, trei sate l'au dus, şi bocet de femei a început să jelească atunci când a căzut ţărâna. Iar în amintirea noastră, multă vreme a trăit apoi, iarna, noaptea, când viscolul fără istov sgâlţâià ferestrele...

Iată de ce dar, în grădina lui cu pomii părăginiţi, ţipetele pruncilor din neamul lui Abraham m'au întristat. Iată de ce, jocurile lor târgoveţe şi venetice, m'au durut ca o umilinţă, şi iată de ce, m'am îndepărtat hoţeşte, pe lângă zidul ruinat al livezii, departe de conacul măcinat de ploi, căptuşit cu catifeaua verde a muşchiului, şi cu acoperişul spart de vânturi. În casa care două veacuri

adăpostise neamul stăpânilor, buni ori răi, dar fireşti ai acestui pământ, am găsit instalat un trib provizoriu ce mâine aveà să plece, lăsând în urmă o ruină mai mult.

În iatacurile unde subţiri boierese moldovene îşi mistuiseră odinioară tinereţea, au răsărit deodată Rebeci lăptoase şi de o uimitoare prăsilă.

În cancelaria unde boierul împărţià fără multă socoteală, şi loviturile cu codiriştea crăvaşei şi milostiveniile, s'au instalat contabili cu părul roşcat şi cu ochii fără gene, meşteri mânuitori ai ţi-frelor în condicile cu pereţii verzi. În chioşcurile unde vara, până târziu, strălucià lumina, — suflă vântul. Livada s'a părăginit. Hambarele stau strâmbe pe piloţi. Iar hulubii sălbăticiţi, trăesc în stoluri din prada lanurilor.

E de mirare dar, că în sat de atunci, casele sunt fără împrejmuiri şi că Dumineca, popa slujeşte în- tr'un altar cu icoanele şterse de lacrămile ploilor?

FIUL CÂMPURILOR

CU toate stăruinţele mele, până să sfârşesc scrisoarea, Ilie Chioarul n’a vrut nici cu’n chip să se aşeze pe scaun. În picioare lângă biurou, nu-şi deslipià ochii dela foaia pe care se înşirau slovele. Ca toţi neştiutorii de carte, socoteà scrisul o tainică francmasonerie pe care nu îndrăznià să o turbure.

În mâinile uriaşe şi păroase, îşi frământà pălăria, ţistuindu-şi băiatul neastâmpărat. Dar copilul pierzând sfiala dela început, în vârful picioarelor, se apropià de cadrele de pe pereţi, de rafturile bibliotecii de statuetele aşezate pe etajere, cercetând totul cu ochi uimiţi şi lacomi. Pe sub gene îl urmăream din când în când, cum abià îndrăznià să atingă o carte ori să răsfoească un album. În privire îi strălucià atâta curiozitate inteligentă şi atâta dorinţă că i-am făcut semn rumânului să-l lase în pace.

Apoi, încheind scrisoarea pe care plugarul o înfăşură, cu deosebită grijă, în basmà şi o strecură în chimir am ieşit să-l întovărăşesc câţiva paşi, la vale,

spre sat. încetinind mersul sub teii cari stropeau încă picuri de ploaie, i-am dat câteva sfaturi. I-am hotărît şi un mic ajutor, cât timp copilul îi va umblà prin şcoli. Turburat nu găsià cuvintele cu care să-mi mulţumească îndestul.

Iar cum băiatul trecuse înaintea noastră, călcând cu picioarele goale pe o potecă udă, fără grijă şi şfichiuind cu o nuia crengile teilor, din care se scutură un ropot de stropi, ne-am trezit îngânduraţi deodată amândoi. Vietatea aceasta, neisprăvită, crudă, deprinsă încă să nu se depărteze de vatră mai mult ca un pui de aripa caldă a cloştei începând de mâine, va fi împinsă fără milostivire în vieaţă. În Internatul acela din Iaşi, unde răspunsurile lui isteţe îl făcuseră primit la învăţătură, peste câteva zile va fi prins în cleştele puternic al grijilor, din care strânsoare nu-i va mai fi îngăduit să scape niciodată. Scrisoarea mea pentru un atotputernic deacolo, nu aveà să-i uşureze cu mult poverile. Cu ochii abià deschişi la voluptosul spectacol al vieţii, va începe de fraged munca cea silnică.

Badea Ilie îmi împărtăşi nu ştiu pentru a câtea oară bucuria şi îngrijorările. Petrică al lui, minunase

dela început învăţătorul. Între oameni necăjiţi şi simpli, răsărise deodată cu o minte ascuţită, luminoasă ca o floare rară, crescută între buruieni de rând. Căci muncitorul care păşià rar alături de mine, recunoşteă cu umilinţă că nici el, nici nevastă-sa, n'au strălucit vreodată prin cine ştie ce daruri alese. Copilul acesta le venise cu un har Dumnezeesc, să le aducă bucurie, şi în vieaţa lor întunecoasă şi cu cerul închis, nădejdi îndrăzneţe. Acolo, la şcoala unde umblă atâţia feciori de domni, învăţătura îi va fi mai uşoară. Se va deprinde cu alte obiceiuri se va pregăti pentru lumea în care fără doar şi poate, îl vor înălţà cărţile.

Aceste gânduri mi-le împărtăşià tărăgănat Ilie Chioarul, ciugulind în treacăt spicul răscolit ier- bei printre care curgeà poteca. Şi grăind, cu privirea îşi desmierdă odrasla care ajunsese departe, vioi şi neastâmpărat ca un adevărat fiu al câmpurilor.

Tăcut, cu fruntea plecată, ascultam spovedania şi nădejdile plugarului. Iar gândurile mă furau la Internatul cu îngheţate culuoare, unde râsul e curmat brusc de apariţia unui pedagog întunecat la faţă.

Mă gândeam la serile lungi, când somnoroase capete de copii se înclină pe cărţile cu cifre încâlcite. Mă gândeam la clopotul care în zori pune capăt somnului lenevit de vise. La întristarea cu care feciorul muncitorului din Poiana, va privi de acum de nenumărate ori, dela fereastra repetitorului, asfinţitul cernând deasupra Iaşului neguri albastre. Cu coatele rezemate de pervazul geamului se va mistui de dor, contemplând acelaş decor curând devenit familiar: dealurile Galatei şi zidurile Cetăţuiei estompate de ceaţă. Turlele ruinate în umbrele amurgului. Gara cu ciudată înfăţişare de palat veneţian, incendiindu-şi ferestrele la dogoarea celor din urmă raze. Şi în fund, luminile roşii, albastre, verzi, aprinse ca fantastice constelaţii dealungul liniilor ferate.

Ascultând ţipătul unei locomotive care porneşte târând un tren leneş ca o reptilă; desrădăcinatul bursier va dori şesurile natale, poiana cu ascunse cuiburi şi ponoarele desgolite de brumele toamnei, ca un paradis de acum pentru totdeauna pierdut. Cu ce fior de silă se va întoarce la teoremele lui Pitagora şi Euclid! Râsul tovarăşilor

cu pieliţa albă, cu mâinile subţiri şi cu haine molatice, îl va dureà mai mult. Învăţând să sufere, va învăţà să invidieze şi să urască.

Feciorul lui Ilie Chioarul pe care Dumineca nu-l va aşteptă în *„Parloir”* o mamă înfăşurată în scumpe blănuri, cu obrajii pudraţi şi cu buzele roşii, — va creşte între zidurile ostile ale internatului, ca un captiv încăpăţânat şi dârz. Când sălile în zilele de sărbătoare se vor goli, şi când, fiecare dintre privilegiaţii tovarăşi se vor întoarce pentru câteva ceasuri la culcuşurile calde, la libertate, la casele unde îi aşteaptă o desmierdare şi un sărut, feciorul iobagului, ghemuit într’un colţ de bancă, cutremurat de singurătate şi de golul claselor pustii, va cloci cele dintâi gânduri întunecoase.

Acestea le gândeam trist. Şi la bucuria sfioasă a Chioarului, nu puteam luă îndestulă parte.

Astăzi dimineaţă i-am zărit plecând. Căruţa suià şoseaua la pas. Strângându-şi sub braţ legătura albă, copilul se răsucià pe speteaza scaunului să mai privească încă odată în urmă, satul. Soarele risipià ceaţa alburie. Pânza subţire a negurilor se destrămà şi

casele albe, livezile coapte, turnul sclipitor al bisericii, toate se trezeau treptat, într’o revărsare aurie de lumină.

Cu lăcomie, micul drumeţ privià încă întors, până când şoseaua coti.

Cu ce ochi întunecaţi, cu ce privire sură, vă coborî drumul îndărăt mâine?

POVESTEA LUI MOŞ TOMA

ÎN coasta pădurii şoseaua ocoleşte albă, înviorată de umbră. Sub bolta de frunze, copitele cailor răsună deodată sonor. Fără să gândească, trecătorul slăbeşte frâul şi ascultă uitat, ecoul pădurii. Căci între fagi, departe, ciocănitu tăietorilor se aude ritmic, ca un neobosit răsuflet al codrului.

Deacolo, şerpue o potecă ascunsă printre alunii cu vergile subţiri şi printre rugile de mure.

Ce cunoscută îmi erà calea altădată!

Sub cei doi ulmi, cu creasta înfiorată de vânt, apa ţâşneşte cristalină pe culcuşul de mintă cu frunza întunecată şi cu parfumul amar. Văzduhul e răcorit şi aromat. Apa clipoteşte fără odihnă: gâzele cântă subţire din aripi străvezii. Şi astăzi ca şi odinioară, sus, între crengi, o mierlă, alta, îşi fluieră neastâmpărul.

Iar cerul se zugrăveşte sus, albastru, adânc, văzut prin rama crestată a frunzişului, ca în pervazul unui geam deschis infinitului. Nori leneşi îşi risipesc agale spuma. Şi vântul între ramuri, moare.

În ceasul acela, legătura cu restul lumii se rupe.

Dar iată că aseară, când leneveam trântit pe iarba înspicată, cu mâinile înnodate sub cap, singurătatea mi-a fost turburată.

O rază oblică străpungeà frunzele. În bătaia ei două libelule cu aripile de mătase şi cu ochii de safir, se drăgosteau graţios. Urmăream sborul lor sprinten, de un ceas, de mai mult poate. Un cuc cu glasul sever şi mecanic, îşi chemà perechea în răstimpuri.

Atât de departe mă furaseră gândurile, că veveriţa cu coada stufoasă oprită îndrăzneţ, pe o creangă de ulm, privindu-mă cu ochii curioşi mi s'a părut într'acel ceas un oaspe mai firesc ca omul care a apărut deodată, cu paşi greoi, în capătul potecei. Am tresărit nemulţumit de mosafirul care-mi turbură uitarea. Dar supărarea îmi fugi îndată. Îmi erà cunoscut şi drag

moşneagul care se apropia, împingând cu coada toporiştei crengile îndărătnice. Eram prieteni vechi. Pe vremuri, Toma pădurarul mă ţinuse pe genunchi; copil, mă învăţase să pun capcane în tufişuri. Îmi destăinuise tăpşanurile cu fragi şi ponoarele cu smeuriş. Şi într'o vacanţă mă dusese sus, pe coasta lui Răuţ, unde o pereche de capre cu iedul tânăr îşi aveà culcuşul.

Am sărit aşà dar în picioare, întâmpinându-l cu voie bună. Ştiam că o ţigară din alt tutun decât mahorca cea de toate zilele, o să-i deschidă sufletul: — o comoară.

N'am greşit. Ţigara a fosţ binevenită. Moşneagul eră necăjit. Şi cu drept cuvânt... De două zile se întorsese din Capitală, unde feciorul lui, Costache — Titel al vostru dela Capşa — e printre mărimi. L'au dus pe moşneag acolo şi necazurile, dar mai mult poate dorul să-şi vadă odorul. Cu necazurile s'a întors împăcat, cu odrasla lui necăjit pentru totdeauna. Şi doar ce bun băiat e Titel! Ce tobă e de ultimele spirite, din revistele cu illstraţii de Forain şi Gus-Bofa, ce nepreţuit tovarăş de chefuri, ce graţios aruncă bacşişul, prodig, la

sfârşitul mesii! Îmi amintesc toată aleasa lui făptură şi mă întreb, dacă mai bănueşte cineva dintre voi, că sveltul Titel e simplul fecior al pădurarului Toma din Poiana, unde a hoinărit în durligi pe ponoare şi unde are şi acum un frate cu opinci, iţari şi cu fălcile strămutate încă, din când în când, de şeful postului de jandarmi...

Aşezat pe un trunchiu, Moş Toma îşi răcoreşte amărăciunea, scormonind în pământ cu coada to- poriştei:

— O casă, Dom'le, o casă, de ţi-erà milă să calci pe covoare!... Că las'că se şi uità urît Ungu- reanca, de par'că i-le mâncam...

— Unde-i Costăchel? întreb eu.

— Ce Costăchel? zice.

— Cum, ce Costăchel? Băiatul. Domnu' de aici. Io i-s tătâne-su!

Ceea face nişte ochi. Că doar n'am spus, Doamne iartă-mă, cine ştie ce năsbâtie !

Şi dă-i, descânt-o, până să înţeleagă că *Domnul Titel* mă rog, e Costăchel al meu şi al Soltanei, fecior cu act în lege la primăria din Poiana.

Mă aşează Ungureanca pe un scaun.

— Aşteptaţi! zice.

Aştept. Mă uit pe pereţi. Zugrăvite, Doamne iartă-mă numa' femei goale, dar ştii, goale, cum le-a făcut mâne-sa. Mare minune zic, rău s'o prifăcut lumea. La noi şi la scăldătoare îşi pune femeia o cămeşă pe ea. Altfel, în dulapuri cărţi, jurnale, mă rog, se cunoaşte că e'n casă de om dat cu învăţătura. La un timp, zurrr! sună cineva. Intră un domnişor. Haine ca din cutie. Obrazul lui cumu-i caşul. Vorbeşte cu Ungureanca. Mă măsoară aşà de vreo două ori, din cap până'n picioare: ştii, eu stăteam pe marginea scaunului, ca un moşneag stângaciu şi neumblat ce sunt... Zice el: — Nu mai aştept! Îşi pune pălăriuţa pe creştet, îmi face aşà cu un deşt în chip de bună ziua şi pleacă. Mai aştept eu. Iar, zurrr! Fuge Ungureanca, deschide; dă busna o cuconiţă, da, ştii, albă şi iute cum mi-i focu. Şi frumoasă!... N'am ce zice; bun ochiu o avut ficioru-meu. Umblă ceia ca la dânsa acasă, mă măsoară din creştet până'n tălpi, răscoleşte prin saltare, se pune'n faţa oglinzii şi scoate dintr'un săculeţ dresuri şi dă-i iute pe obraz, şi dă-i pe sprincene, şi dă-i pe buze... Mă rog, mă minunasem de atâta iuţeală. Se mai plimbă ea neastâmpărat. Zice: Plec! Se

duce şi asta. Stau şi aştept. Şi iar zurrr, şi iar altul. Ca la moară. V'o trei s'o pitrecut aşă. Zic: multă lume mai cunoaşte ficioru-meu, aista s'o făcut om!

În sfârşit când începusem a învăţă pe dearostul lucrurile din casă, iacă şi el. Alb, subţire, îmbrăcat ca nimeni alt. Îmi venise aşà în ochi, ca un val de bucurie. Vezi bine, noi moşnegii, suntem mai slabi de fire. Când mă vede, se opreşte'n prag. zice: Tata! Şi par'că nu s'aşteptà la aşă oaspe... Mă răped să-l sărut, da el Ungurencei:

— Du-te, când oi sunà numa, să vii!

Şi întinde fruntea' să i-o sărut, aşă, într'o doară.

— Hei, zic eu, s'o schimbat băiatu tatii.

Mă întreabă: — Ce vânt?

Zic: — Ia să te mai văd. Şi pe urmă să mărită soru-ta, Ilinca, ş'am dori să vii între noi, o zi- două.

El, de colo:

— Bine. Om vedeă. Cât stai?

Se 'ngrijià săracu băiet să plec mai de grabă.

Şi iar zurrr, şi iar intră unu cu pălăria albă, cu haină albă, cu papuci albi. Şi dă-i: Titel în gios! Titel în sus! O sporovăit ei o jumătate de ceas la geam

cu ochii în uliţă. Pe mine mă uitaseră într'un ungher, ca pe un străin.

— Apoi! zic eu, Costăchel dragă, poate n'ai vreme, să vin mai târziu.

— Nu! zice el, un moment, iacă pleacă domnul.

Se duce cela, rămânem iară singuri. Tăcem aşa o bucată. Numai ce zice:

Eu poate, la nunta Ilincăi, n'o să pot veni. Am afaceri, procese, nu mă pot mişcà. Să-ţi dau o mie de lei pentru cheltueli...

Şi scoate din saltară o hârtie.

— Bun, zic. Asta fiindcă-i ruşine să se 'ntoarcă în sat, unde umblă desculţ.

Iau mia, o împăturesc, că de, bunu-i şi banu.

Mă ridic şi-i spun:

— Măi băiete, bunu-i şi banu, că sântem săraci. Da, vezi tu, sufletu nu se cumpără cu bani şi tu n'ai să-l cumperi măi băiete, nici cu toate miile din lume...

Mă întorc:

— Cu bine mă băiete!

El: — Cu bine tată!...

Şi iac'aşă mi-am văzut odorul dela Bucureşti. Mă gândeam când veneam înapoi pe vagon, de mă udase o ţâră de ploaie; nici hiara nu uită cine l'o

alăptat. Da omu-i mai hain se vede ca hiara!

Moş Toma tăcù. Soarele îşi trimiteă razele mai oblic. Cele două libelule, cu aripi de mătase şi cu ochii de safir se alungau încă, fără odihnă.

PRIETENUL MEU JAN

ÎN loc de răspuns, prietenul meu îmi aruncă o privire mirată şi plină de compătimire.

— Ce naiv! vrù să zică.

Dar cum înghiţià grăbit, înlocui exclamaţia cu un elocvent gest al mâniei înarmată cu cuţitul. Apoi, înfipse furculiţa în pieptul puiului şi spintecă frageda carne albă, duşmănos, ca pieptul unui adversar doborît.

În jurul nostru restaurantul gării vuià. Chelnerii alergau printre mese cu paşi răşchiraţi; larma glasurilor erà tăiată strident de fluieratul locomotivelor, afară viscolul rostogolià în ferestre troene albe. Un plug de desfundat liniile, abià se mişca în faţa peronului, baricadând lumina geamurilor ca o dihanie apocaliptică. Mai aveam dar de aşteptat mult, poate un ceas, poate două. Mă prinse groaza timpului care

trebuià să se scurgă anevoios, măsurat la fiecare cinci minute, cu o privire desnădăjduită la cadranul ceasului, unde minutarele păreau pentru totdeauna încremenite. Dar ce larmă înfrigurată la toate mesele vecine! Linia spre Capitală fusese destroenită, un expres aşteptă gata; răsuflarea locomotivei prin supapele de metal străbăteà până la noi şi pretutindeni la mese, se auzeau ultimele recomandaţii.

— ...Aleargă la minister la nouă!

— Treci pe la Horovitz, scadenţa e Luni.

— Şaizeci şi cinci de mii, nici un ban mai jos!

— Nu uità scrisoarea lui Titu...

— Opt vagoane...

— Notează: circulara 435/16 dela 7 Septemvrie...

— Caută-l acasă, ori la Madam Vidopol...

Glasurile se încrucişau, deveneau din ce în ce mai grăbite, rosteau cifrele şi numele atotputernicilor cu un ton mai jos, pe şoptite, apoi se înălţau iarăşi agresive, transformau forfota restaurantului într'o rumoare de bursă.

Într'un colţ, o călătoare cu haina săracă şi neagră, mestecà în silă un

corn cu miezul aspru. Prietenul meu împinse farfuria golită, deşertă paharul cu vin şi alegând o ţigară cu inscripţie aurită, se întoarse din nou către mine, dispus acum să-mi răspundă:

— Jurămintele tranşeelor? Dar cine se mai gândeşte, astăzi la ele... Ce-mi desgropi strigoi?

L'am privit în faţă drept, deplin convins că are să roşească. Ne întâlnisem ultima dată, cu cinci ani în urmă, în uniforme pline de noroiu uscat, cu bărbile nerase, cu ochii sticloşi, într'o după amiază ploioasă de toamnă, într'un bordei pe ţărmul Si-retului. Bântuià atunci printre noi un vânt de revoluţie aproape. Juram să răsturnăm lumea, să răzbunăm morţii. Din fumul acru al tutunului prost, plămădeam acolo, în vizuinea de lut, o lume purificată, care va luà fiinţă îndată ce vom arunca haina ostăşească. Şi dintre noi toţi, bieţi rezervişti culeşi din toate unghiurile ţării, oameni grei şi cu necazuri mărunte, „eroi" fără voinţă şi fără premeditare, el erà cel mai înverşunat, fiindcă fusese şi cel mai brav. Deaceea mă aşteptam să roşească acum sub privirea mea, care voiam să-i scormonească o remuşcare.

Prietenul meu, muşcă din cartonul aurit al ţigării şi-mi înfruntă semeţ privirea. Am plecat eu cel întâi ochii. Atunci mă întrebă, cu o mustrare de batjocură în glas:

— Am auzit că faci acum literatură... Ce bine ţi-ar stà să îngrijeşti o vie, via voastră care se pă- răgineşte, după cât îmi spuneà mai deunăzi Sandu.

Am simţit tot eu că roşesc. Şi nu mai găsì răspunsul tăios pe care-l pregătisem.

Tovarăşul meu îmi prinse mâna peste faţa albă a mesei şi mi-o strânse încet, cu glasul îmblânzit deodată:

— Bieţii de noi... Suntem oare mai buni ori mai răi decât ceilalţi?

Mi-am retras mâna moale din strânsoarea lui. Ce rost aveă tonul acesta de ieftină melodramă? Erà un om grăbit să ajungă, şi atât. Acum cinci ani avea ochii mistuiţi de o flacără interioară. Între ghimpii tranşeelor şi stâlpii desfundaţi de ghiulele, îmi apăruse transfigurat şi mă temusem atunci de hotărîri necugetate. Nu ne făgăduiam oare să ne întoarcem cu granatele acasă? Acum îl regăsiam cu obrajii fragezi, cu haina tăiată după ultimul jurnal, ca blana scumpă

aruncată cu neglijenţă de nabab pe un scaun; în primul sfert de oră îmi vorbise de acţii „consolidate” de „prime”, de „vărsăminte” şi de „titluri blocate”, terminologie misterioasă şi enigmatică pentru mine, din care nu înţelesesem decât doar că prietenul mergeà cu paşi repezi, pe alt drum decât acel de odinioară. De ce atunci ipocrizia aceasta care cerşià o compătimire nevrednică?

Dar prietenul meu Jan îşi continuă firul:

— O singură dată am şovăit. Din pricina soldatului Ion Ion. Se împlinesc doi ani. Ţin bine minte ziua; a fost cea din urmă dată când m’am îndoit. Toate mi-au dat apoi dreptate. Acum n’aş roşi nici în faţa soldatului Ion Ion...

M’am trezit cu el într’o dimineaţă; eram grăbit, de trei ori mă sbârnâise nerăbdător telefonul. Când să-mi îmbrac pardesiul, servitoarea îşi aminteşte:

— Conaşule, de-un ceas v’aşteaptă un „om”.

I-am spus să intre. Erà mai de grabă o vedenie decât un om. Slab, cu ochii în fundul capului, cu pielea întinsă pe

oasele obrazului cu nasul subţiat; — un strigoi. Îşi strânse călcâiele ostăşeşte:

— Trăiţi don'le Căpitan... Văd că nu mă mai cunoaşteţi.

Într'adevăr nu-mi aminteam. Dar după „don'le Căpitan", am bănuit îndată că e vreun soldat din fosta-mi companie. Şi ca să nu-i stric inima, i-am răspuns grăbit, minţind:

— Cum să nu te cunosc, camarade? E drept, te-ai cam schimbat...

Şi mi-am ostenit mintea să mi-l închipui în haina ostăşească. Omul dădù însă din cap cu neîncredere şi mâhnire. Mă ghicise:

— Văd eu don'le Căpitan că m'aţi uitat!... Eu îs Ion Ion, soldatul lui bietu' don' locotenent Octav, Dumnezeu să-l ierte...

Cum să nu-mi amintesc acum? Ion Ion ne îngrijise o iarnă întreagă în bordei, devenise o celebritate a sectorului, cu ceaiurile lui, cu vinul fiert cu piper şi cuişoare în nopţile de viscol, cu devotamentul lui de câine credincios pentru bietul Octav. Şi ce amintiri îmi aduceă deodată!... Dimineaţa aceea de atac, obuzul care a sfărâmat trupul lui Octav împrăştiind bucăţile de carne în ţărână, sfărâmăturile fierbinţi de creier pe

obrazul meu, două degete albe, golite de sânge, pe care le-am găsit în manta, târziu, când m’am desmeticit... Toate erau atât de bine îngropate, atât de uitate, de când vieaţa îşi legase la loc firul ei; de când avem din nou baruri, cafenele, orchestre, echipagii de lux, automobile şi vitrinile încărcate de toate bunătăţile! Soldatul Ion Ion mă întorceà cu trei ani înapoi. Şi strada, barurile, vitrinele ghiftuite, tot confortul din’ jurul meu, din casa mea, se risipiră deodată. Vie rămase numai amintirea acelui ceas. În suflet îmi coborî ca o umbră neliniştită. Am silit pe soldatul Ion Ion să se aşeze pe marginea unui scaun, şi să-mi povestească necazurile care l’au mânat la mine. Acum îmi aminteam bine că în ziua aceea îl crezusem mort, iar seara îl înscrisesem pe lista dispăruţilor.

Dar soldatul Ion Ion nu murise. Acum aflam întâmplarea. Căzuse izbit lângă Octav, se desmeti- cise cu ochii păinjeniţi spre seară, când noi ne re-trăsesem în şanţuri după atacurile neizbutite. Şi-a încercat încheieturile. Erà sdravăn, se puteà mişcà... Toate întâmplările i s’au luminat în minte pe rând. Focurile se potoliseră. Tranşeele

noastre, cu sârmele rupte, erau aproape, noaptea s’ar fi putut târî. S’a gândit atunci să culeagă bucăţile din trupul lui Octav să le adune în manta, să le aducă în tranşeea noastră ca să fie îngropate creştineşte. Ningeà încet, cu fulgi mari; îşi lipise fruntea în zăpada rece să se răcorească şi să prindă putere. A strâns hârtiile din buzunarul locotenentului, scrisorile, toate lucrurile acelea neînsemnate, cărora moartea le dă deodată un preţ nestimat. Se târà în coate, dela o bucată de trup rupt, la alta... Apoi nu-şi mai amintià. Un glonţ l’a lovit. Poate unul din şanţurile noastre, poate unul dela inamic... S’a trezit într’o ambulanţă nemţească. Întâi s’a bucurat; erà cald, patul moale, o mână uşoară îi legă rana cu băgare de seamă. Medicul îi vorbià cu prietenie, într’o limbă necunoscută. Nu înţelegeà, dar în dosul ochelarilor cu rama groasă desluşià o privire blândă, fără răutate, şi acestea toate îl mirau. Se aşteptase la mai puţină milostivire. După aceea a venit lagărul au început zile grele, întâi săpatul şanţurilor, apoi minele, apoi linii noui de drum de fier, în dosul fronturilor. Trei ani a fost purtat în vagoane de vite dela o linie de tranşee

la alta, din alt capăt al ţării vrăjmaşe... A îndurat foame, a răbdat lovituri cu patul puştei, s'a hrănit cu resturi de gunoaie, a zăcut de frig. Ochii i s'au dus în fundul capului, picioarele abià îl mai ţineau... Se împlinià o săptămână, în sfârşit, de când un tren îl adusese în ţară, cu alţi tovarăşi descărnaţi de suferinţă şi de lipsuri. Se repezise acasă, îşi văzuse nevasta, copiii şi vitele. Şi acuma venià să-mi aducă mie portofelul şi scrisorile domnului locotenent, pe care le purtase ca nepreţuite talismane. El erà om fără pricepere; abià ştià carte, nu-şi închipuià unde să găsească pe Duduia domnului locotenent ca să i-le încredinţeze cu mâna lui, îmi cereà mie să fac acest lucru.

Soldatul Ion Ion îmi întinse portofelul şi hârtiile.

Un biet portofel roşcat, cu colţurile rotunzite după atâtea peripeţii, cu pielea decolorată, cu monograma ruptă.

— Am şi cealaltă bucată, adăugă soldatul Ion Ion, şi dintr'o batistă cu îngrijire împăturită, scoase jumătatea literilor de argint sfărâmate.

Soldatul Ion Ion îşi socotì misiunea sfârşită. Se ridică să plece. Se împiedecă în covoare. Nu

îndrăzni să-mi întindă mâna...

Când am rămas singur nu mai găsi nimic vrednic de grabă. Am scos receptorul telefonului să nu mă ademenească nici o chemare. Aveam nevoie să-mi cercetez sufletul.

Ce repede îl uitasem pe bietu Octav! Şi totuş luni de zile atunci vedenia îmi apăruse crudă şi pentru totdeauna neştearsă. Credeam că mă va întovărăşi în fiecare pas în vieaţă. Cu o noapte înainte de a fi căzut, sdrobit de schijă, jucasem cărţi în bordei până târziu, cântasem, ne înveselisem cu glume stupide. Îmi amintisem mâna împărţind repede cărţile grase, pe masa improvizată dintr'o uşe adusă de soldatul Ion Ion. Nu bănuisem nimic din cele ce se pregătiau pentru a doua zi.

De două săptămâni focul se potolise în sector. Aşteptam chiar să ne schimbe. Croiam planuri. După ce focul se sfârşise, când ceilalţi plecaseră la culcuşurile lor, rămăsesem îndelung la sfat. Soldatul Ion Ion ne adusese ceaiuri fierbinţi. Bietul Octav îmi vorbi iarăşi cu nelinişte de Lia lui, rămasă dincolo de linia frontului, de unde nu mai ştià nici o veste. Îi erà dor. Anul lor de căsnicie nu fusese turburat niciodată. Acum o

ştià fără bani, poate îndurând lipsuri, poate nevoită să îndure îndrăznelile vreunui feldvebel oarecare. Din a- celaş portofel, pe care mi-l adusese acum Ion Ion, scosese fotografia ei, o pusese pe genunchi şi o privise îndelung, cu bărbia strânsă în pumni, cu ochii împăienjeniţi de lacrămi... Şi a doua zi degetele acelea care împărţiau cărţile de dexteritate, ochii aceia umeziţi de emoţie, creierul în care se sbătuseră gânduri, îngrijorări şi nădejdi, toate fuseseră sfâşiate deodată sălbatec, aruncate în ţărnă, amestecate cu pământ, prefăcute într'o grămadă înspăimântătoare de sânge, cartilagii şi nervi. Cum de puteam uità? Cum de mai puteam râde, vorbi, glumi; cum de puteam ascultà orchestrele cântând, cum de puteam lăsă să întârzie ochii încărcaţi de dorinţă în urma unei femei, cum de făuream planuri, cu seninătate ca şi cum nimic nu s'ar fi întâmplat, ca şi cum toată vieaţa nu mă mişcasem din apartamentul meu confortabil, de trândăvie şi de bun trai?... Soldatul Ion Ion fusese dar mai om decât mine. Trei ani, în cele mai aprige suferinţe *nu uitase.* În sdrenţele lui purtase la piept ca o comoară cu deosebire scumpă,

ultima avere a celui ce-mi fusese mie cel mai apropiat prieten, şi lui nimic alt decât un stăpân vremelnic. Abià întors, se urcase în tren, poate călătorise pe un vagon, poate îşi rupsese dela gură ultimii bani, pentru a-mi aduce mie amintirile pe care le socotià atât de nepreţuite... Va să zică eram o' brută. Îmi aduceam aminte că în primele zile ale răsboiului, când nu intrasem încă în şanţuri, un cal dela căruţele companiei, fusese ucis cu o bombă aruncată dintr'un aeroplan. A trebuit să deshămăm căruţa, să reparăm roţile sfărâmate. Perechea calului neatins, se dăduse la marginea şanţului şi păşteà liniştit, ca şi cum nimic nu se întâmplase. Ocolise tovarăşul ucis, nu întorsese ochii o clipă măcar la el, ronţăià iarbă cu nepăsare... Şi atunci mă revoltasem. Toate poveştile despre nobleţea calului, erau dar minciuni. În furia mea caraghioasă, nu mă putusem abţine şi trântisem câteva lovituri de picior în burta dobitocului lipsit de simţire... Eram eu acum, mai puţin brută decât fusese biata vietate ce-şi potolià foamea, lângă tovarăşul mort? Mă deosebeam cu ceva?

Mi-am amintit apoi: într’un sertar adunasem multe suveniruri triste de răsboiu. Acolo erà şi batista cu care îmi ştersesem obrazul de sângele şi creierii bietului Octav. Am simţit nevoia s’o revăd. Am răscolit printre scrisori şi nasturi, bucăţi de schijă şi fotografii de tranşee. Am regăsit-o. Un mototol murdar, cu pete înnegrite de sânge. Aş fi vrut să o duc la buze, să cer iertare amintirii lui Octav. Am desfăcut mototolul. Bucăţile de creier cenuşii, uscate, aveau o înfăţişare de murdărie nemernică, biet creier descompus... Şi printre degete mi-au fugit deodată moliile albe, care se cuibăriseră acolo... Am scăpat batista jos. Ce tristeţe...

Târziu mi-am îmbrăcat pardesiul să duc până la sfârşit misiunea soldatului Ion Ion. Am luat scrisorile şi portofelul lui Octav.

În drum, căutam să descoper scuzele pe care trebuià să le aduc văduvei, fiindcă de atâta vreme o uitasem. Şi-mi strânse inima altă remuşcare. Femeia aceea suferise de atâtea ori o găsisem cu ochii plânşi, de atâtea ori îmi ceruse cu lăcomie să-i povestesc fiecare ceas pe care l-am petrecut împreună cu Octav, până la sfârşit. De câte ori

trecusem pe acolo, casa aveà o înfăţişare mortuară. Nu se auziau uşile trântite, servitorii vorbiau încet, păşeau în vârful picioarelor, perdelele erau trase, Lia nu părăsise haina cernită, şi o găseam întotdeauna mai palidă şi mai îndepărtată de nimicurile vane ale vieţii. *Ea nu uità.* Şi credinţa aceasta dusă până dincolo de moarte, mă emoţionase... Dar ocolisem casa din ce în ce mai des. Pe mine mă recucerise vieaţa, aveam nevoie de glume, de veselie, de vorbă cu glasul tare, mă simţeam sănătos, puternic — în această casă cu perdelele trase şi cu amintirea morţii mă simţeam nelalocul meu. Cu un egoism pentru care mă mustram acum, mă îndepărtasem cu încetul. Ce aveam să-i spun? Şi ce rană dureroasă aveam să-i scormonesc cu aceste relicve ale mortului, pe care i-le aduceam în buzunarul meu!

Am deschis portiţa grilajului de fier, cu aceeaş strângere de inimă cu care intrasem, atunci când i-am adus întâia oară vestea. Perdelele nu mai erau trase. Casa luase nu ştiu ce înfăţişare neprecisă de desmorţială şi înseninare, care m’a surprins. Mi-a deschis uşa o fetiţă cu ochii vioi — dispăruse aşà dar

şi bătrâna cu aer de îngropăciune care-mi deschideà întotdeauna. Din antret am auzit notele unui clavir. Cât mi-am desbrăcat pardesiul am aruncat ochii împrejur. Erà ceva schimbat; flori, mai multă lumină. Nu mai recunoşteam nimic. Şi-am început a înţelege: biruià şi aci vieaţa... Misiunea mea îmi părù deodată şi mai anevoioasă. Nu veneam oare să vâr mâna într'o rană care se închideà?

Văduva lui Octav m'a primit cu bucurie ne- ascunsă. Nu-mi puteam luà ochii dela ea. Cât se schimbase! Obrajii erau trandafirii, gura roşie, ochii înviorаţi, şi ceva nou, îndrăzneţ în figură. Apoi mi-am dat seama ce-o întinerise. Îşi schimbase pieptănătura; fruntea liberă, părul întors, prins cu un singur ac de fildeş, îi deschideau faţa ca un stol ridicat care lăsase să străbată cât mai multă şi mai veselă lumină. M'am simţit deodată stângaci. Am început a vorbi lucruri neînsemnate. Căutam să strecor vorbele pe nesimţite, dibaci, pentru a ajunge la ţinta venirii mele. Dar Lia mă întrebă de piesele noui ce se joacă, de o cântăreaţă care se anunţase, de cursele care aveau să

înceapă în prima Duminică a lunii viitoare.

Căutam cu ochii, pe pereţi, portretul lui Octav, pe care îl ştiam multiplicat, semănat altădată pretutindeni, pe mese, deasupra clavirului pentru totdeauna închis... Dispăruse. Iar când eram gata să destănui brusc ce mă adusese, pentru a sfârşi, uşa din fund s'a deschis şi în salon a intrat cu paşii siguri, ca la el acasă, un uriaş bălan, cu cărarea despărţită precis ca o linie până'n creştet, cu ochii limpezi şi calmi, de animal frumos şi gol de gândire.

Lia a sărit voioasă în picioare, cu obrajii îmbujoraţi:

— Bărbatu-meu!... Mă ierţi că'n zăpăceală nu ţi-am trimis invitaţie... Dealtfel am şi lipsit din ţară. Suntem întorşi abia de-o săptămână.

Am rămas privind prostit.

Tânărul succesor al lui Octav s'a simţit apoi dator să întreţină o conversaţie politicoasă. Mi-a vorbit de timpul frumos de criză, de valută, şi iarăşi de curse, de ultimele piese de teatru, de cântăreaţa ce trebuiă să sosească. Vorbià măsurat, dădeà sentinţe definitive, îmi destăinui că-l pasionează numai sportul şi că aşteaptă

să-i sosească o maşină nouă din străinătate.

— O să facem nişte excursii nebuneşti. Nu-i aşà, Lio?

Şi-i desmierdă mâna albă, i-o duse la buze şi o sărută îndelung, aşă cum se cuvine într'o căsnicie care îşi prelungeşte luna de miere. Am avut atunci înaintea ochilor vedenia bruscă a celuilalt; a căr- nurilor sfâşiate, a bucăţilor de creier ajunse fierbinţi până în obrazul meu, a celor două degete albe fără sânge, pe care le-am găsit în faldurile mantalei.

Misiunea mea nu mai aveà nici un rost.

M'am ridicat să plec. Lia mă invită la „Joile ei, — dela patru la şapte".

În stradă m'am oprit nehotărît. Pachetul cu scrisori mă ardeà în buzunar. Mă gândii o clipă să-l opresc. Apoi mi-am amintit de sora lui Octav, de bătrânul care îl plânsese atâta.

Aceia de sigur nu l'au uitat. *Aceia* au să le păstreze pios, ca scumpe relicve ce sunt, stropite cu sângele lui.

Pe sora lui Octav am găsit-o în capul scărilor, coborând, încheindu-şi mânuşile.

— Ce surpriză! Ne trădezi dela o vreme, Jan! Nu erà locul să vorbim acolo, în capul scărilor. Şi pentru a nu-i întrerupe calea, am coborît amândoi.

— Papà e la Club, îşi face partida! mă lămuri. Am mers alături. Erà frumoasă; crescuse, se subţiase, trecătorii întorceau capul după dânsa: păşià elastic şi sigur, cu nu ştiu ce mers de felină care ademenià, încântà ochii, şi totuş nelinişteà. După câţiva paşi, îmi vorbi şi ea de curse, de cântăreaţa ce erà aşteptată, de ultimele piese de teatru. Erà o contagiune. Aproape aceleaşi cuvinte. Şi erà veselă, râdeà sonor, gâlgâind sunetele în gâtlejul alb, îşi admirà singură pantofii mici, de coloare aurie.

Se opri, şi îndreptându-mi reverul hainei cu un gest familiar, mă privi în ochi, alintată:

— Ghici?

Nu ştiam ce vrea să spună.

— Ghici, ce-o să-ţi destăinue fetiţa?

Am dat din umeri. O priveam din creştet până în tâlpi şi nu mă puteam opri să-i admir talia sveltă, ochii în care lucià o viclenie precoce, dinţii mărunţi şi albi! O! se schimbase mult ,,fetiţa” pe care o ţineam pe genunchi cu şapte ani

în urmă, în biuroul lui Octav, pentru a o învăţà cum să-şi coloreze hărţile în caietele de examen! Ignoranţa mea o indignă şi se îmbufnă cu aer de copil supărat. Apoi se aplecă şi-mi şopti roşindu-se:

— Fetiţa se logodeşte... Un logodnic superb... Ai să-l iubeşti, nu e aşà?

M'am despărţit brusc, aproape duşmănos. I-am simţit asupra mea, apăsând din urmă, privirea ei nedumerită şi întristată. Nu înţelegea. De unde ar fi putut şti? Şi aceasta uitase... Vrafu de scrisori atârnă tot mai greu în buzunar.

Am mers un timp pe străzi fără ţel. Lumea forfotià, eră soare, ţigăncile vindeau flori abià ieşite de sub zăpadă, echipagiile treceau spre Şosea, toată Capitala vuià de larmă; erà una din cele dintâi zile călduţe de primăvară şi femeile, în vestminte întâia oară puse, îmi păreau de o tinereţe şi de o frumuseţe impertinentă, M'am trezit numărându-le: căreia i-a murit un frate, căreia bărbatul, logodnicul, acolo în noroiul unde carnea şi arterele se amestecau laolaltă cu pământul. Toţi au uitat, toate au uitat.

Acasă am închis în sertar scrisorile lui Octav. Făgădueala dată soldatului Ion Ion, nu mi-am ţinut-o. Ai fi făcut altfel?... Spune, tu care nu ’n- drăzneşti să mă mustri... Dar îmi pleacă trenul cu bine!

Prietenul meu îşi înfăşură blana scumpă, un chelner cu şervetul pe mână şi cu spinarea încovo-

iată îl întovărăşi slugarnic până la uşe. Un misit alergă după el, până la vagon, cu capul descoperit rugându-l ceva. O femeie zâmbi cu buzele roşii, cucerită de graţioasa înfăţişare, puternică şi mlădioasă, a fostului meu tovarăş de tranşee. Am rămas frământând, pe faţa albă a mesei, boabe din miezul de pâine.

Erà numai un cinic? Erà un înţelept?

FUGARUL

COBORAM cărarea printre alunii cu vergile argintate de brumă. Frunzele moarte se desprindeau la fiecare pas. Lunca se despoiase în câteva nopţi, iar copacii întindeau acum braţe înfrigurate în ceaţă. Doar pinii întunecaţi înfruntau toamna, tăind între crengile albe şi svelte ale mesteacănilor, umbre severe.

Erà un răsărit de soare mâhnit. Pe sub norii vineţi, razele împungeau săgeţi sfioase, care risipeau negurile departe, în vale, deasupra apelor.

Coboram pe gânduri, înviorat de aerul aspru al dimineţii. Uitasem puşca pe umeri şi câinele zadarnic scormonià în alunişuri. Priveliştea care se desfăceà în ceaţa alburie, mă furase. Pe podul alb, peste Siret, un tren de marfă înaintà ca o omidă enormă şi leneşă. La un canton un clopot sună muzical un semnal, iar ecoul metalic al toamnei îl pre- lungi

îndelung deasupra miriştilor. Tristeţea se răsfirà pe câmpuri. Îmi coborà în suflet rece, ca un fior.

Eram gata să arunc ţigara stinsă, când la spatele meu răsunară paşi grăbiţi. Am tresărit; mă soco-team atât de singur în aceste ţinuturi pustii! M'am întors scurt, cu mâna fără voie încleştată pe oţelele puştei. Dar drumeţul dinapoia mea, se apropiè stângaciu, învârtind între degete o ţigară gălbue şi băţoasă.

— Mă rugam pentru o ţârâ de foc!

I-am întins cutia de chibrituri iar în timp cât se chinuia să aprindă cu degetele îngheţate, i-am cercetat cu deamănuntul faţa slabă, nerasă, ochii sticloşi şi înfundaţi în orbite; ochi rătăciţi şi bănuitori care-mi păreau totuş de undeva cunoscuţi. Drumeţul purtà o haină verde şi sdrenţuită, odinioară tunică militărească, o pălărie roşită de ploaie, bocanci sparţi, din cari spânzurau cârpe prăfuite. Aprinse, şi înapoindu-mi cutia, îmi mulţumì cu privirea ocolită în lături, sfielnic.

Încercai să-l iscodesc:

— Eşti din partea locului? îmi pari cunoscut şi nu-mi amintesc de unde.

Omul îşi înfipse o clipă ochii în ochii mei şi întorcând repede capul, se împotrivi.

— N’aveţi de unde... Sunt străin, din sus, din ţinutul Dorohoiului.

Glasul l-am recunoscut însă. Îmi amintii deodată. Fără să vreau am şoptit:

— Neculae Câmpanu!

Eram să adaug: „Dezertorul”.

Neculae Câmpanu scăpă ţigara de spaimă. Privirea i se căscă înfricoşată. Îşi făcù de lucru căutând-o între ierburile ude de brumă. O căutà prea mult. Simţeam că acum nu mai îndrăznià să-mi înfrunte privirea.

M’am apropiat cuprins de milă.

— Neculae să-ţi dau nişte tutun şi chibrituri. Am nişte coniac; de multe ori li-i fi ducând dorul. De mine să n’ai teamă...

Dezertorul îşi ridică genunchiul dintre ierburi şi mă privi cu neîncredere. Între degete ţigara jilavă, tremurà. Poate pe sub gene, măsura într’acest timp potecile pe unde s’o rupă mai repede la fugă.

I-am descărcat din geantă tutunul şi scăpără- toarea, şi-o sticluţă de coniac, şi un pumn de merinde.

Neculae Câmpanu nu ştia ce să creadă. Neaşteptata mea dărnicie i se părù poate o cursă. Dar biruit, îşi adună lacom comoara, strecurând-o în buzunarele tunicii. Faţa înăsprită, cu obrajii murdari şi păroşi, se îndulci deodată. Uitătura se îmblânzi, potolită.

— Să-ţi dau şi câţiva lei, Neculae.

Fugarul se împotrivi: — „La ce bun banul?”

I-am împins câteva hârtii, în silă...

Nerăbdător să-i aflu necazul, l-am îndemnat să coboare câţiva paşi lângă izvor; acolo este o cioată, unde se poate stă de vorbă, fără grijă. Odată cu toamna, locurile rămân pustii, arar calcă picior de om.

Neculae se supuse. Trecù înaintea mea, deschi- zându-şi drum printre crengile fragede de alun. Păşià repede. Îl simţiam cu auzul încordat cu ochii străpungând îngrijorat adâncurile. Câinele, răsărit pe neaşteptate din tufişuri, îl făcù să tresară. Dar îl recunoscù şi se întoarse înduioşat către el, încercând să-l desmierde.

— Aista-i, Castor săracu!... Îmbătrâneşte şi el...

Până s’ajungem, erau prieteni. Castor îi sărià cu labele pe piept, clătinându-şi bucuros coada stufoasă.

— Când am plecat, erà numa’ atâta, mă desluşi Neculae, arătându-mi o palmă dela pământ.

Făcui socoteala: cinci ani. Părea un veac.

— Când ai plecat erai om, Neculae. Uită-te. la tine acuma... Te aşteaptă nevasta şi copiii acasă. Când ai de gând să te cuminţeşti?

Fugarul se aşează pe cioata putredă şi nu-mi răspunse. Cu ochii în pământ, tăceà, scobind în ţărână cruci cu vârful nuielii. Faţa-i se întunecase din nou. Părù într’o clipă îmbătrânit şi iarăşi sălbatec.

Eram prea aspru. Ştiam că Neculae Câmpanu îşi făcuse datoria cu cinste în răsboiu, fusese rănit, zăcuse trei luni intr’un spital. Erà oştean cuminte, când, pe neaşteptate câteva luni înainte de eliberare, după ce-şi ceruse zadarnic de două ori permisie, a dispărut din regiment fără urmă. Mai ştiam că acum doi ani dăduse târcoale satului, câţiva cărăuşi îl zăriseră prin porumburi, iscodise doi copii cari păzeau vitele în coasta pădurii.

Apoi într’o bună noapte, când nişte drumeţi din cealaltă comună, se întorceau dela târg au găsit în mijlocul şoselei, culcat la pământ şi bătut până la sânge, plutonierul de jandarmi. A fost oarecare bucurie în tot satul. „Don’ plutoner” se purtà crunt; zilele cât a zăcut în infirmierie, toate feţele s’au luminat, răzbunate. Se ştià că asta-i isprava lui Neculae Câmpanu, care aveà cu jandarmul o socoteală veche. Ce fel de socoteală, n’am întrebat niciodată. Despre dezertor nu se mai auzi deatunci nici o vorbă. Îl credeam fugit, departe, în alt capăt al ţării unde şi-o fi găsit vreun rost. Şi apoi mă gândeam la atâtea amnistii, care trebuiau să-i facă iertate demult, toată rătăcirile...

Deaceea întrebarea mea, când se întoarce acasâ şi când se cuminţeşte, mi-se păreà firească. Îl a- şteptà o femeie vrednică, voinică, doi copii vioi şi o gospodărie de frunte. Socoteam că acest dor l-a adus din nou pe tărâmurile noastre.

Dar Neculae Câmpeanu tăceà. Cu vârful nuielii săpase înflorituri încurcate pe ţărâna jilavă şi păreà adâncit cu totul într’această trudă copilărească. Poate îşi căută cuvintele. Poate ar fi vrut în

aceă clipă să-mi spună multe, să-şi deschidă sufletul zăvorit, să-mi ceară un sfat, să se jălue. Faţa i se întunecă pământie. Încleştă dinţii. Cu talpa şterse deodată toate ieroglifele zugrăvite pe ţărână şi se ridică să plece.

— De-acu' mă duc!

Îl întrebai: — unde? Cu mâna îmi arătă roată depărtările şi din umeri dădù cu nepăsare: — ori-unde

— Bine Neculae! zic. Nevestei n'ai nimic de spus?

— N'am. Nici n'am muiere. Ea e-a jandarmului, cu el se culcă...

Neculae Câmpanu îmi întoarse spatele. Ridică sgribulit poteca printre aluni. Funigeii tremurau fire albe de mătase în vârful crengilor. Un vânt de ghiaţă se stârnì din şesuri: Dimineaţa se posomorî cenuşie.

DOI DASCĂLI

C
U vădită nemulţumire, oaspele meu îşi luă rămas bun.

Învăţătorul cel tânăr se depărtă spre portiţa grădinii, cu pălăria trasă pe ochi, păşind îndesat pe potecă şi retezând furios, cu varga albă, vârful înspicat al ierbei.

Nu ne înţelegeam. Două ceasuri îmi vorbise despre toate tainele politicei, despre partidele cele noui, despre „moartea oligarhiei”, despre incapacitatea vechilor alcătuiri politice.

Dela masa mea de sub nuc, îl priveam acum co- borînd cărarea, posomorît. Voinic bărbat! Fruntea cam îngustă, cam nepotrivită redingota pe care o îmbracă la zile mari; mănuşile de Duminecă, cu degetele unsuroase, cam nelalocul lor par în mâinile uriaşe, clădite să răstoarne un bivol dintr’o lovitură. Dar astea’s amănunte peste

care se poate trece uşor. Învăţătorul nostru a prins nota vremii, o s’ajungă repede şi sus. Repede mai ales.

O viespe cu trupul subţire şi inelat dădù cu îndărătnicie târcoale perelor de pe masă şi-mi schimbă firul gândurilor. Îmi întorsei ochii spre livadă spre şirul perilor încărcaţi de rod, spre stupii rânduiţi în fund, lângă straturile cu flori bogate în miere şi parfum.

Între frunzele crestate şi coclite de stropeală, butucii din spatele nucului îşi aureau strugurii brumaţi şi grei, pârguiţi de timpuriu... Soarele se înclină. Grădina se coceà în zumzetul albinelor; din pământul proaspăt stropit, din roadele sătule de seva dulce, din răzoarele cu multicolore flori, se înălţà un răsuflet cald, bucolic; de belşug şi nesfârşită tihnă.

Şi fără vrere, gândurile mi-au fugit îndărăt, dela oaspetele meu care coborà furios către sat, la dascălul cel vechiu, odihnit de mult în pacea cea veşnică. La moşneagul după ale cărui sfaturi, bătrânii mei şi ai altora, şi bătrânii tuturor caselor, dimprejur, au sădit în preajma caselor, livezile astăzi cu roadele pârguite. Erà umil şi departe de a purtà capul dârz, ca urmaşul său de

acum. Erà cu umerii încovoiaţi, cu o haină săracă pe care o ţineam minte din vremuri imemorabile; iar în zilele de sărbătoare, nu l’am văzut învestmântat niciodată cu redingotă de cioclu şi nici cu mănuşi stângace. Despre tainele politicei habar n’aveà. Broşuri de propagandă nu-i tixeau rafturile dulapului de cărţi. Nu împărţià şcolarilor nici celor rumâni, cari mai ştiau să deslege o slovă; decât cărţi cu sfaturi gospodăreşti, cu istorisiri bătrâne, cu minuni din alte ţinuturi.

Nu cred să fi visat vreodată chiar în cele mai îndrăzneţe ceasuri — când fiecărui om îi tresar în cap gânduri nebune — nălucirea să alerge după vreun scaun de deputat. Din puţina carte ce învăţase şi învăţà pe alţii la rândul lui, înţelesese că nu-i mai mare cuminţenie pe lume, decât aceea să te astâmperi în locul ce ţi-se cuvine.

În satul nostru s’a trudit aşà dar, ca o neobosită şi harnică furnică, mai mult de un sfert de veac. Tăpşanurile sterpe din jurul caselor, şi-au deschis, după îndemnurile lui, brazde fecunde. Casele s’au înconjurat de umbrele pomilor cu rod. Toată valea s’a luminat de livezi înflorite, albinele grele de mierea suptă

şi cu picioarele încărcate de polen, se întorc seara din îndepărtate fâneţe, iar satul întreg pare atunci un stup, forfotind de vieaţă şi vrednicie.

Poate bătrânul dascăl şi-a înţeles greşit menirea. Poate va fi trebuit să lase copiii să colinde zăvoaiele şi dânsul să împartă broşuri de propagandă; să facă repetiţii parlamentare în bătătura cârciumii, să pregătească „biruinţa democraţiei”. Ştiu eu? Învăţătorul cel tânăr, care i-a aruncat toate cărţile lui cuminţi şi domole, la pod, pentru a rânduì în rafturi colecţii de discursuri, nu-mi pomeneşte de el, decât cu un adânc dispreţ. Erà un om prea vechiu. Născut să moară rob.

E drept. Însă în grădina din faţa şcolii, cu straturi de mirositoare rozete şi garoafe altădată, a năpădit astăzi pălămida. Viţa sălbatecă s’au uscat înşirată pe sforile rupte. Cuibul cenuşiu al rândunelelor e sfărâmat sub streşină, de praştiile şcolarilor. Iar lângă treptele de piatră, o *floarea-soarelui* singuratecă şi gigantă, crescută la întâmplare, îşi înclină trist fruntea, în ceasul asfinţitului.

BALUL

ÎNAINTE de a ajunge la pod, ploaia s’a potolit. Soarele spărgeà norii de sgură: în spre apus se luminară bucăţi de cer, albastre şi adânci. Dar în suliţele de raze, ultimele picături se cerneau încă, mărunte şi fine ca o pulbere.

Moşneagul opri caii la pas. Pe şoseaua jilavă, sub bolta plopilor din care vântul scuturà stropi, copitele răsunară sonor. De o parte şi de alta, pe pajiştea udă, soarele scăpătat printre copaci aşterneà ostroave aurite de lumină. Şesurile surâ- deau înfrăgezite după ploaie. Deasupra apelor se risipeau negurile.

Tovarăşul meu se întoarse şi arătându-mi sălciile pletoase şi mesteacănii de pe ţărm, — umbre topite în ceaţa de toamnă prea timpurie — îmi împărtăşi gândul:

— Se duce vara, boierule!

M’am ferit să răspund. Doream tăcerea. Asfinţitul acestui sfârşit de vară spălat de un ropot de ploaie, cu zările cuprinse de neguri şi cu ecouri noui, coborà deasupra câmpurilor coapte o întristare elegiacă. Nu îndrăzneam s’o turbur. Dar bătrânul nu se dădù bătut. Îmi cerù mai întâi să scapere un foc pentru ţigară apoi pornit pe vorbă, se răsucì iarăşi către mine:

— S’au muiet caii. Trebuie să mânăm la fe- cioru-meu, judicătorul. Avem mâncare şi odihnă bună... Şi-mi văd şi nepoatele.

Gândul nu mă încântà de loc. Judecătorul îmi erà veche cunoştinţă. În satul acela cu câteva băi sărate, cu două-trei vile sărăcăcioase, cu un Cazino de scânduri şi cu mosafiri adunaţi pe vară din sărăcimea pretenţioasă a oraşelor moldoveneşti, erà poate personajul cel mai însemnat. Aveà însă domnul judecător o nevastă vestit de cârtitoare în tot ţinutul, şi două fete subţiri, clorotice şi urîte, cu bubuliţe roşii pe frunte, fiinţe aduse la ţară dela marginea unui târguşor. Se văitau de plictiseală, de lipsa unui cinematograf, de întârzierea cu care factorul aduce gazetele, odată la două zile.

Ospitalitatea lor nu mă ademenià. însemnă o seară pierdută în jurul unei mese, îmbelşugate, e drept, dar obligat să ascult toate bârfelile ce fierb până la două poşte împrejur. Iar domnişoarele Virginia şi Jeny, aveau să mă descoase lacome, până târziu, cerându-mi amănunte despre actorii şi actriţele Capitalei, despre oamenii pe cari i-am cunoscut odinioară, şi al căror nume îl cetesc acum tipărit în ziare cu o veneraţie provincială. Deaceea am încercat să schimb gândul moşneagului care ţineà morţiş să mă ducă la fiul şi nepoatele intrate în rândul „boierilor”.

N’am izbutit. Odată cu înserarea, am urcat deci printre vilele cu acoperişul de ţiglă roşie, până sus la casa domnului judecător. La sunetele clopoţeilor, capete curioase de femei, se iviră după perdele. Câţiva *viligiaturişti* care se plimbau în mijlocul drumului, îşi strigară îngrijoraţi copiii să ferească din calea docarului. O doamnă îşi şterse furios, cu mâneca, stropii de noroiu înfloriţi pe capotul lilà.

Acasă la judecător am găsit o adevărată revoluţie. Miros de benzină, servitoarea alergând pe scări cu două perechi de pantofi albi în mână, ne-

poatele moşneagului cu părul prins în fluturi de hârtie. Ne-a desluşit într'o clipă, din prag, domnişoara cea mare.

— E balul de închiderea sezonului... Vine şi lume dela mănăstire! A sosit un otomobil cu o- fiţeri dela Piatra.

Judecătorul m'a luat în primire, m'a îndreptat într'un iatac cu miros de mere, şerbet şi flori uscate. Mi-a adus singur apă, săpun şi prosop.

— Cucoanele şi servitoarea sunt prea ocupate cu „pregătirile"...

De treabă om, feciorul moşneagului. A învăţat şcoală cu multe necazuri luptând mai greu decât cu sărăcia, cu o minte greoaie şi îndărătnică. La sfârşit, tot a biruit. De douăzeci de ani împarte dreptatea în neînsemnate orăşele şi sate ale Moldovei, purtând după el, la fiecare mutare, o gospodărie din ce în ce mai încărcată, înfiripată cu dureroase economii, pentru zestrea celor două fete, care se apropie acum de vremea măritişului. De treabă om. Primitor, vesel, deschis la un pahar de vin, dar prea mult supus nevestei cu gusturi şi gură de târgovaţă mărginaşe. Aşà încât nu-i de mirare, că îl găsii cuprins şi pe dânsul, de frigurile celor din casă. M'a lăsat singur şi s'a repezit

să-şi pună gulerul nou, redingota şi să-şi pregătească mănuşile proaspăt albite de benzină.

Am luat masa în fugă; domnişoarele gustând nervos din vârful furculiţei, doamna respirând greu în corsetul care-i sugrumà piepţii îmbelşugaţi. Moşneagul întrebă între două mâncări, dacă poate şi el să privească din uşa balului cum îi „joacă” nepoatele. Doamna se întunecă o clipă. Pentru două fete gata de măritiş, un bunic cu iţari şi suman nu prea face o reclamă aleasă. Dar judecătorul îl îndemnă să „se ferchezuească o leacă şi să grăbească, bucuros”. Cât despre mine nici vorbă, — măcar o jumătate de oră, trebuià să-mi întovărăşesc gazda.

Iată dar cum, pe negândite, am căscat aseară la una din acele sinistre petreceri, cu miros de praf şi sudoare, cu vuiet răguşit de orchestră şi cu perechi învârtindu-se până la ameţeală pe parchetul presărat cu ceară. Balul a fost într’adevăr la înălţimea celor făgăduite în program. Ţiganii neobosiţi au scârţâit pe strune cu cea mai lăudabilă însufleţire. Ofiţerii sosiţi în automobil, pudraţi şi strânşi în uniforme noui, au dansat cu o graţie

nepotolită. Perechile: femei cu vopseaua muiată de căldură şi cavalerii cu bătăturile chinuite în ghete noui, au parcurs kilometri nenumăraţi, învârtindu-se în jurul scaunelor, de unde mamele cu braţele încrucişate în poală sau agitându-şi evanta- iurile demodate, priviau cu admiraţie nesfârşită, cuceririle odraslelor.

Da, balul a întrecut făgăduelile! Nevoiaşii func- ţionăraşi de provincie care au petrecut o lună sub brazii severi din dosul cazino-ului, tocându-şi economiile până la ultimul franc, vor duce cu ei o frumoasă amintire. Femeile cu buzele muşcate de carmin şi cu ochii adânciţi de kohl, au uitat o clipă slugile, economiile dela coş, copiii cari scâncesc acasă, au gustat cu nesaţ o noapte măcar, din fericirea atât de invidiată a celor despre care în cărţile adolescenţei, au cetit că-şi risipesc vieaţa numai în trândăvie, dans şi iubire. Praful ridicat până în tavan, mirosul greu de parfumuri ieftine, de ghete şi de sudoare; exasperantele valsuri chinuite de lăutari, bătăturile strivite şi toaletele pătate de mâini murdare şi ude de năduşeală, au încheiat cu o ultimă apoteoză, vacanţa

celor ce mâine se vor întoarce la biurourile cu condici, la copii cari rup pantaloni, la socotelile coşului de dimineaţă, la toate măruntele mizerii, o clipă sburate din mintea tuturor.

Da, balul a fost neîntrecut. Fecioarele cu bu- buliţe roşii pe tâmple, tineri cu gulerul muiat de sudoare, s'au învârtit fără odihnă. Femei cu sânul prea rotund şi cu picioarele zidite pentru a susţine formidabile edificii, au parodiat la pieptul tinerilor cu mâneci prea scurte şi stângace, dansurile cele mai noui: tango, foxtrot şi toată imbecila coreografie a negrilor din Caraibe şi Hawai.

A fost aleasă târziu şi o regină a balului: o fată de preot, timidă şi speriată cu ochi rotunzi de antilopă fricoasă, cu părul sălbatec, adunat cu greu într'o pieptănătură stranie, cu sânii îndrăzneţi şi vioi sub dantela transparentă. O, biata regină a balului! Cu ce emoţie se va fi strecurat dimineaţa sub cearceaf, cât va fi chinuit-o insomnia celei dintâi victorii femeieşti, săracă şi ridicolă, dar divină; şi cât de curând sânii se vor topi, ochii îşi vor stinge luminile în cearcăne, mijlocul fraged va curge greoiu şi sluţit. Ce trist; a mort şi zădarnice amintiri vor

mirosi florile din astă noapte, uscate într’o cutie cu panglici, scrisori şi fotografii decolorate; atunci când bărbatul care sforăie, va dormi cu mâinile noduroase sub cap...

Înnăbuşit de praf, de fum, de sudoare, am ieşit afară, la aer. Luna coborà rece peste vârfurile brazilor negri. Din pădure curgeà un val de aer, proaspăt şi parfumat de răşină, ca un balsam. Vântul desmierdà trandafirii. Între pietre, izvorul clipotià. O stea se desprinse şi picură în albastrul nopţii. Ce noapte pură!...

Ce tăcere dincolo de zidul molizilor!

M’am strecurat pe o cărare spre casă. În urma mea, rezemat de uşor, moşneagul privià încă nesăţios, înăuntru, la cele două nepoate cu urechile anemice şi cu bubuliţe roşii pe obraz, care fără odihnă, foxtrotau cu o gravitate savantă şi tristă. Căci tristă eră petrecerea lor, ca aceea a micilor căţeluşi de circ supuşi grelelor cazne.

I O N

FAŢA bătrânei se chinui dureros într’un spasm de plâns mut, fără lacrămi. Ochii priveau înspăimântaţi telegrama murdară, îmi cerşeau o nădejde şi rostogolindu-se zadarnic în orbitele uscate, nu puteau stoarce izvorul de lacrămi uşurătoare. Bătrâna nu mai ştia să plângă.

I-am măsurat ceasurile. Până la prânz aveam încă timp să prindem trenul, peste noapte să ajungem la Iaşi.

Acolo aveam cunoştinţe vechi, prieteni; în casa de sănătate unde a fost dus feciorul cu mintea rătăcită, va căpătà altă îngrijire. Cu voia Domnului se va îndreptà. Minunile nu mai sunt rare astăzi.

Minţeam cu seninătate şi bătrâna îmi sorbià cuvintele. Nădejdea încolţià iarăşi sfioasă.

Dar minţeam. Ştiam că bolnavul nu va mai găsi alt sfârşit decât în cămaşa de

forţă, ori paralizat, ori pe masa de disecţie. Cu o înspăimântătoare precizie, cartea explică amănunţit, cum nebunia trebuie să macine fără cruţare, ultimele sclipiri ale cugetului.

Prietenul meu, feciorul bătrânei, păşise definitiv în altă lume, cu demoni şi dumnezei necunoscuţi nouă, de unde nu mai e întoarcere.

Amăgit însă de propriile născociri, am hotărît s'o întovărăşesc până la ospiciul unde nebunii îşi distribue între ei, ziua împărăţii inexistente, iar noaptea îşi urlă în celule, spaima. Abià în drum, când coboram spre gară şoseaua printre copacii cu frunzele de ocru şi de sânge, m'a cuprins dureros întristarea. Bătrâna tăceà cu scheletul braţelor încrucişate pe piept, cu ochii ţintiţi în gol. Deasupra miriştilor aspre şi decolorate, unde flori violete tremurau înfiorate de vânt, nori grabnici îşi târau umbra. Pădurile arse de bruma toamnei zăvoriau orizontul cu porţi de aramă. Din prundurile Moldovei cutreerà o suflare îngheţată şi umedă.

De atâtea ori făcusem împreună drumul acesta, la sfârşitul vacanţelor de odinioară! Eu coboram poate posomorît şoseaua până la halta de cărămizi roşii,

de unde trenul ne purtà spre tumultoasa Capitală.

Poate întorceam ades privirea întristată îndărăt, spre ogoarele de porumb, revărsate în coasta dealurilor, spre luncile desfrunzite, spre apele răsfirate între sălcii şi plopi.

Dar tovarăşul meu privià ţintă înainte, respirà uşurat până în adâncul plămânilor, croià planuri înfrigurate şi nerăbdătoare. Oraşul îl hipnotizà. Plecà cuceritor ca un amant şi ca un vrăjmaş. În vagonul sărac de clasa treia, la lumina murdară, a lămpii cu uleiu, pe banca galbenă de lemn, între cismele unui jandarm care sforăià tiranic şi caftanele negustorilor jidovi cari şoptiau în jargon, neobosit tovarăşul meu clădià atunci edificii ameţitoare şi fragile. Asemeni căutătorilor de aur, aventuraţi spre ţinuturi cu prodigioase filoane, nu cunoşteà nici un hotar realităţii. Cu un optimism de ţăran dârz, cereà vieţii să nu-i refuze nimic. O dorià însetat, şi, târziu biruită, viaţa păreà că începe a i se supune.

Seara, când întâmplarea ne încrucişà uneori în labirintul Capitalei, îmi strângeà braţul înfrigurat, târându-mă spre străzile inundate de lumina crudă

a becurilor, unde mulţimea se revărsà peste tro- tuoarele prea înguste.

Ochii se aprindeau de scânteieri halucinante.

Echipagiile cu resorturi elastice, automobilele cu lentilele farurilor orbitoare, limuzinele capitonate, în care după geamul de cristal zâmbiau cu buze înfrăgezite de carmin, femeile; procesiunea aceasta a biruitorilor, îl ameţià ca o băutură puternică.

Istovit după douăsprezece ceasuri de muncă deasupra tomurilor cu ştiinţa aridă, coborà din mansarda săracă, pentru a-şi pompà din spectacolul acesta crepuscular, o energie întinerită. Surâsul ademenitor al femeilor îl şfichiuià. Morga atotputernicilor îl indignà ca o provocare directă. În fiecare amurg se întorceà oţelit, ca după o baie răcoritoare de ură şi de dorinţă.

Da, vieaţa păreà că i se supune, în sfârşit, îmblânzită. Căci la ultima întâlnire, strâns în hainele tăiate după cel mai nou model, înfrăgezit la figură ca un adolescent, mi-a privit compătimitor sărmanul pardesiu punctat de stropi. Erà fericit. Bi- ruià. Porţi noui se deschideau înainte-i. Iar,

pe când eu cu nebuniile celei dintâi tinereţi potolite, mă resemnam orizontului cenuşiu în care îmi târîi astăzi larva — feciorul văduvei cucerià sgomotos toate înălţimile. Ştiri vagi şi fugare, aruncate pe un colţ de scrisoare mă ţineau în curent uneori. Nu mai aveà timp să urce în satul sărăciei noastre. Din depărtare, ca unui prieten docil şi obscur, rămas în urmă, simţià doar din când în când nevoia să-mi împărtăşească nădejdile. Apoi tăcù. Bătrâna nu-mi mai aduse nici o scrisoare, a cărei lectură s'o asculte cu evlavie. Feciorul uità. Eră puternic. Dar singur.

În această singurătate l-a găsit nebunia, sorbită cine ştie când, pe buzele unei femei de o noapte. Telegrama precizà dureros. Nu mai erà de aşteptat decât un sfârşit apropiat şi dorit.

Am intrat pe poarta ospiciului cu acoperişuri roşii şi cu alee de salcâmi desfrunziţi, în dimineaţa aceea plină de soare, caldă, cu miresme jilave de fân şi brazde, ca un început de primăvară. Nebunii se plimbau în halaturi albe. Păşiau cuminţi pe cărările, unde trosniau frunze uscate. Cerul albastru,

aerul cristalin, le strecurà în ochi o lumină de convalescenţă.

Paznicul ne-a dus pe alei întortochiate, până la pavilionul din fund, la cei condamnaţi pentru totdeauna. Priviri sticloase ne săgetau printre gratii.

Dintr'un subsol răsună o melodie monotonă. Ţipete înnăbuşite muriau pe culuoarele glaciale. Bătrâna se cutremură scuturată de un fior. Paznicul râse:

— Aci sunt regii!

„Regii" urlau în celule şi în cămăşi de forţă.

Uşa unei cămări scârţâì.

— Aci.

Bolnavul în halatul alb, cu spatele întors, călare pe un scaun de scânduri, strângeà frâne imaginare. Ocolind pe lângă perete, i-am ieşit în faţă. Bătrâna îngenunchiă, strângându-i mâinile:

— Ioane, Ioane!!

Dar nebunul întoarse ochii goi, nepăsători, îşi şterse cu mâneca şuviţele cleioase, care-i atârnau la colţul buzelor, şi mână mai departe frânele-i invizibile.

În genunchi, bătrâna îl privià, obrazul tăiat de încreţituri mărunte se chinui

iarăş de plâns. Stoarsă din adâncuri, o lacrămă mică, neputincioasă, se rostogoli în bărbia aspră.

Nebunul râse. Dădù din umeri.

Se întoarse să avânte mai departe, în spaţii nevăzute, vehiculul închipuit.

Şi acum ştiu de ce mi-am amintit deodată, din mitologia pe care o buchiseam odinioară împreună; gravura unde carul lui Phaeton, fiul prea îndrăzneţ al Soarelui şi al Clymenei, căderà trăsnit de mânia lui Jupiter.

ZAIR

Î
NTÂMPLAREA se deslănţuise sub ochii noştri, repede şi crud.

Ne aflam în faţa obstacolului hotărîtor: parapetul înalt, şanţul cu apă, şi imediat, înainte de reculegere şi de ritmarea elastică a fugei, cele două bare distanţate, ascunse după gardul de nuele.

Găetan III, ţinuse ca întotdeauna fruntea. Erà ca întotdeauna o încântare pentru ochi. O palpitare pentru inimi. O ameţeală care crispà mâinile, făceà să tremure buzele de jos, ridicà mulţimea în vârful degetelor şi scoteà, după fiecare salt arcuit, din piepturile cu respiraţia întretăiată, un scâncet de uşurare şi de admiraţie. Cinci mii de oameni, participau bolnav şi spasmodic, la întrecerea care pentru calul favorit, însemnà numai o joacă într’o carieră necunoscând încă înfrângerea.

Am văzut calul sosind proiectil în galopul svâcnit, încordându-şi

resorturile de oţel ale muşchilor fini, ţâşnind aerian, prelung şi curb, ca o splendidă vietate eliberată de legile gravităţii. O atingere, imperceptibila şovăială de reculegere, pe urmă din nou, scurta cadenţă a galopului şi al doilea salt. Ni s'a părut că auzim osul troznind. Un strigăt de dureroasă nedumerire; de spaimă şi de aşteptare brutal amăgită, umplù câmpul, rupse rândurile într'o mişuneală de furnicar în panică, peste care ai fi presărat piper negru.

Ceilalţi cai ajunseră în grup, săgetând fulger peste obstacole, în icneala surdă a copitelor şi în zumzetul şeilor cu pielea nouă.

Găetan III, cercă să se ridice, o clipă fu sus, scuturând piciorul frânt, moale şi cu pielea spartă de osul alb; se prăbuşi în genunchi şi se culcă pe coastă, cu ochi dureroşi, neînţelegând ceeace pentru el nu aveà înţelegere.

Restul alergării nu mai înfăţişà interes pentru nimeni. Caii goniau pentru ei. Toată mulţimea le întorcea spatele, erà aci, invadând barierele: femeile ascunzându-şi privirea şi vrând totuşi nerăbdătoare să afle, bărbaţii cu încruntarea severă a sprincenelor şi cu

dinţii încleştaţi, să-şi domine cu-tremurul.

Stăpânul calului, om uşcăţiv, înalt şi cu nu ştiu ce înfăţişare, el însuşi, de cal de curse, îşi făcù loc anevoie, alături de medicul scurt, grăsun, asudat şi cu mişcările paralizate de tocul şi de curelele unui binoclu enorm. Cu mâna înmănuşată, desmierdă cu alinătoare îmbărbătare gâtul cu reflexe metalice, botul umed, ochii cu privirea umană. Calul necheză uşor. Părù că cere ajutor şi imploră iertare. Medicul, cu un genunchiu în pământ, pipăi osul sfărâmat, tendoanele sfâşiate — examen de altfel inutil, fiindcă pentru cel din urmă nepriceput nu mai încăpeà îndoială. Se înălţă, scuturându-şi praful de pe genunchi şi făcù semnul de condamnare.

Atunci, am văzut omul de seacă şi glacială corectitudine, uitând pentru o clipă mulţimea curioasă a privitorilor. Plecându-se să-şi apropie obrazul uscat de botul şi de ochii calului celui mai drag din grajdul celebru, culcându-i încet capul în iarba scurtă şi cu o hotărîre bruscă, scoţându-şi revolverul din buzunarul dela spate, lipi jucăria

neagră de urechea calului şi descărcă unul după altul, două gloanţe.

Găetan III mai cercă să ridice fruntea osoasă, cu ochii lărgiţi de spaimă. Sbaterea fu scurtă. Trupul stătù din tremur, capul se rostogoli moale, în globul ochilor năvăli înceţoşarea opacă şi Găetan III trecù din vieaţă. Femeile ţipară ascuţit. Bărbaţii priviră ceva nevăzut, cu asprime, în gol.

Omul îşi puse la loc revolverul, cu încetineala calmului comandat până la ultima margine, aprinse o ţigare, preocupat să-şi supravegheze tremurul mâinei. Şi într'adevăr, mâna nu tremură, dar omul uită să sufle în flacăreа chibritului ori să-l arunce, şi focul îi arse vârful degetelor, prin pielea mănuşei.

Prietenul îmi strânse braţul, cu unghiile înfipte până la carne, prin mâneca hainei.

— Cum îl înţeleg! rosti surd. Şi cum semănă privirea calului, exact cu privirea lui Zair...

— Care Zair? am întrebat, crezând că e vorba de alt cal de curse şi de un sfârşit identic.

Prietenul poate nu auzise. Sau poate nu găsià locul potrivit să mă

lămurească. Îmi părù îndată, cu totul departe de amintirea acestei întâmplări, de mine necunoscută. Salută două doamne, în cele mai distinse toalete de sezon. Pe urmă, o altă femeie, singură, întorcând după el o mutră delicioasă şi alintată, de minusculă păpuşă fără nici un gând statornic în capul uşuratec de scatiu. Şi apoi alte grupuri, bărbaţi, dar mai cu seamă femei, toate lăsând să întârzie asupra lui, privirile acelea lungi şi furişe, sau altele drepte şi provocătoare, cu care întâmpină întotdeauna oamenii enigmatici şi încă tineri, rămânând nepăsători la toate invitările lor şi tratându-le cu aceă îngăduitoare ironie, cuvenită unor exemplare umane, fără logică, fără gravitate şi fără un dram de cuget sub frivolele pălării.

Căci un astfel de om, de o distanţă şi batjocuri- toare curtenie, a fost şi a rămas prietenul nostru. Multă vreme, în anii trecuţi ai tinereţii, am socotit această răceală voită, drept o savantă şi totuşi elementară tactică masculină. Ne spuneam că nu face alt decât să dea ascultare acelei definiţii care a asemuit femeia cu o umbră: de alergi după ea, fuge de tine, de fugi de ea, aleargă

după tine. Prietenul nostru, nu alergà după nici o femeie — iar pentru aceasta, îndelungi ani îl pizmuisem, ca unii care nu ne arătasem vrednici de un asemenea vicleşug tactic. Numai târziu, când iernile i-au nins deabinelea tâmplele fără să-i cunoaştem vreo romanţă sentimentală oricât de banală şi fără să-l vedem lunecând în ispita care ne-a făcut rând pe rând, capete de familie, cu varii şi grave răspunderi şi mai ales cu prea crâncenele ispăşiri ale rătăcirei de-o clipă, am înţeles că prietenul nostru, fusese un înţelept iar nu un prea îndemânatic cuceritor. Pricini mai adânci şi desigur tainice, îl învăţaseră să nu pre- ţuiască îngerul căzut pe pământ şi cântat de poeţi siropoşi, altfel decât se cuvin nişte iresponsabile şi capricioase animale de lux şi de agrement. El aveà pentru toate, indiferent de vârstă şi de frumu- seţe, un exces de politeţe, de amabile şi ironice rezerve, cum se obişnueşte între duşmanii care-au suspendat ostilităţile într'un armistiţiu ce poate sfârşi dintr'un moment în altul. Şi fiindcă le întorceà spatele, toate alergau şi acum după el. Ceeace pentru noi, muritori de rând, nefericiţi în obscure şi

nespovedite mizerii sentimentale, a rămas întotdeauna prilej de umilinţă, după cum fusese mai înainte, de acră invidie.

Acum, întorcându-ne pe sub teii Şoselei, admiram încă odată, amândoi, magica transfigurare pe care o pune amurgul cu raze oblice, pe toate figurile fără nume ale mulţimei.

S’ar fi spus că nu eră acelaş norod, urît şi trivial al străzilor. Îşi lăsase hâzănia sub zidurile oraşului, ca nişte cenuşii vestminte de rând. Sub umbra deasă a copacilor boltiţi, circulau cu alt pas şi cu o fără de grijă festivă. Automobilele defilau rapid, cu fluturări de eşarfe multicolore. În trapul ţăcănit al trăsurilor, treceau legănate pe arcuri, perechi vorbind despre altceva (se cunoaştea din privirea prelungă şi din gesturile desmierdând aerul) decât despre grijile şi bucuriile lor vulgare, la care vor reveni iremediabil, îndată ce vor intrà în inima oraşului, începând dela Capul Podului, înainte.

Revărsarea cea mare puhoià dela Curse.

Cu oarecare mândrie, că pot atribui semenilor un simţimânt desinteresat şi înalt, am crezut că citesc pe toate

aceste chipuri, semnul unei nehotărîte tristeţi, după întâmplarea cea crudă la care fuseseră martori. Am spus-o aceasta, însoţind-o de nu ştiu ce laude înflăcărate, pentru omul modern care iubeşte animalele cu atât mai mult cu cât maşinismul veacului nostru îl dispensează de folosinţa zilnică a sclavilor fără glas.

Prietenul se întoarse zâmbind:

— Aşà dar, crezi că a jucà la curse sau a creşte un căţel împanglicat de salon, un motan trândav ori un papagal chel care te asurzeşte cu aceleaşi fraze repetate idiot, e dovada celei mai generoase iubiri de animale? Mie mi se pare că înseamnă numai un fel ipocrit al omului, de a-şi afirmà încăodată tirania. Observă, că pacostea aceasta e specialitatea femeilor fără copii şi a fetelor bătrâne. Fiindcă nu pot chinui pe nimeni, cad cu catastrofa iubirii lor asupra unor biete dobitoace, pe care le depravează, le cocolesc şi le transformă în desgustătoare jigodii degenerate. În iubirea adevărată de animale, se află ceva mai grav, aproape mistic, aşă cum ştiau şi mai ştiu încă să pună primitivii.

— Ciudată iubire, am întrerupt, împins de demonul contradicţiei.

Ciudată iubire a primitivilor!... De-o pildă, destinul faimosului bou Apis. Dacă nu mă înşel, când preoţii Egiptului socoteau că a sosit momentul onorurilor supreme cuvenite acestui bou-Dumnezeu, îl înnecau în apele Nilului. E adevărat, cu toată pompa de circumstanţă şi într'un extaz plin de smerenie. Însă boul, cu toată dumnezeirea lui, rămâneà pentru totdeauna un biet bou înnecat.

Prietenul nu se dădù bătut:

— Iubirea nu exclude moartea. A da moartea celui pe care îl iubeşti, e adesea o dovadă ultimă. Să trecem peste extazul religios, ritualuri primitive şi alte amănunte care complică povestea noastră. Să ne întoarcem la omul de adineaori. Acela nu-şi iubià calul?... Ai văzut, cum nici n'a tresărit când şi-a ars degetele cu flacăra chibritului? L'am înţeles şi i-aşi fi scuturat mâna ca unui frate în nenorocire, dacă n'aşi fi văzut câtă oroare are de spectacol. L'am înţeles, fiindcă toată întâmplarea mi-a amintit moartea lui Zair... Să stăm şi să-ţi povestesc.

Ne-am oprit pe o bancă singuratică.

Prietenul nu vorbi decât târziu. Şi îmi părù că nu vorbeşte decât pentru el singur, să se elibereze:

— Povestea lui Zair este povestea mea. N’am spus-o niciodată. Dacă se cere spovedită e semn că am îmbătrânit. Tinereţea fabrică amintiri pentru bătrâneţe. Iar bătrâneţea, începe din clipa când alergi milog după un semen care să-ţi asculte suvenirurile tale, chiar dacă nu mai au nici un interes pentru nimeni. Tu eşti cea dintâi victimă. Nu protestà. Am o singură scuză. Ai să afli acum, răspuns la întrebările care cincisprezece ani, au căutat să iscodească de ce am trecut singur prin vieaţă şi de ce mă întorc şi acuma singur, într’o casă pustie şi fără căldură, unde îmi ţiuie tăcerea ursuză în urechi.

Iată!

Zair mi-a fost cea dintâi bucurie. Cea dintâi pasiune.

Erà un cal cu ochii catifelaţi şi cu picioare nervoase de căprior. Darul bătrânilor mei, după nu ştiu ce izbândă neînsemnată la examene. Împlineam şaisprezece ani. Vieaţa îmi apăreà înainte hohotitoare de lumină, cum sunt acele

dimineţi de Maiu care se deschid peste pământ ca o mare fericire. În cea dintâi zi de vacanţă, mi se părea că nu mai ajung dela gară acasă, unde mă aşteptau toate alintările şi toate nebuniile.

Eram un copil târziu şi unic, într'o căsătorie patriarhală, departe de oraş, la o gospodărie de modă veche, cu un cerdac bătrân deasupra Siretului, printre oameni simpli, dezarmaţi, şi buni. O lume care astăzi a dispărut, cum se şterge tot ceeace n'a înţeles semnul timpurilor. Ai mei luptau cu greutăţi despre care n'aveam habar şi care în egoismul tinereţii, nu m'ar fi turburat chiar dacă le-aş fi cunoscut. Ipoteci crude, dobânzi şi ani de grindină, tembelism, prea mulţi argaţi şi nădejdea unui miracol; care să umple hambarele, să duduie morile şi să şteargă magic, datoriile catastifelor. Auziam vag despre acestea şi mi se păreau îngrijorări îndepărtate, ale unor oameni din altă planetă.

Când am coborît din cerdacul cu viţă, în întâia dimineaţă şi am văzut calul înşeuat, am priceput fără să-mi fi spus nimeni. Am ghicit după privirea înduioşată a mamei ieşită în prag să-şi

caute de lucru; după zâmbetul tatei lăsând la o parte ceaşca de cafea neagră, după râsul pe sub mustaţă al argatului care aşteptà ţinând calul de frâu. M’am repezit să-i îmbrăţişez pe toţi — şi pe Moş Pintilie cu barba ţepoasă şi calul cu botul umed.

— Îl cheamă Zair, — mi-a spus tata cu simplitate, — şi e din neamul arab, dela Baia.

— Fii cu băgare de seamă! s’a îngrijorat mama. E încă în mintea ta, abià s’a învăţat de câteva zile să rabde şeaua.

— Hehe! Chiar de-ar fi el mai amarnic decât Duţipal şi-o găsit stăpânul în conaş! grăi Moş Pintilie, care în ceasurile libere se îndeletniceà cu silabisirea Alexandriei, socotindu-mă un vrednic urmaş al lui Alexandru cel mare, Macedoneanul.

Sfaturile şi cuvintele cu gând de laudă, mi-au trecut pe lângă urechi, fără să le înţeleg sensul. Eram ca în ameţeala unui vis. Am sărit în şea şi am svâcnit pe poartă, dus mai mult de mânia calului decât de vrerea mea. În urmă a rămas ţipătul mamei şi minunarea argatului cu mâna la gură.

Într’un ceas am fost prieteni. Şi aşà am rămas. După goană, peste câmpuri şi în umbrele luncilor, poposeam într’un ungher de nimeni ştiut. Îl lăsam liber, iar eu culcat cu urechea la pământ, ascultam în iarba măruntă respiraţia planetei. Sau cu faţa în sus, priveam lunecarea ireală a norilor subţiri şi albi, pe mătasea albastră a cerului. Ronţăitul calului, erà prietenos şi bun, aproape, ca o prezenţă fidelă, mai scumpă ca a unui frate cu graiu omenesc. Mă simţeam împins uşor cu botul umed. Zair, nerăbdător, îmi dădeă ghes: — Haide! Destul... Vrei să ne apuce noaptea aici?

Şi goana la întoarcere erà nebunească, peste şanţuri şi peste trunchiuri de copac răsturnate, pe care şi eu şi Zair, le căutam în aceeaşi mută înţelegere.

Altă dată, ne opream în lunca Siretului. Acolo, unde umbra sălciilor se balansà deasupra apelor şi unde sborul pasărilor de sus se puteà urmări în cerul din apă. Intram amândoi la adânc. Iar după baie, Zair cuprins de o voioşie copilărească, se ro- stogolià în nisip, tăvălindu-se pe spate, agitându-şi picioarele subţiri ca o gânganie uriaşă,

nechezà, strănutà, svâcnià din copite şi fugià singur, fără şea şi frâu, peste lanuri, până ce nu mai auzeam cu urechea lipită la pământ, cadenţa galopului. Se în- torceà târziu, viclean, cu ocoluri lungi, ca un copil ghiduş, păşind tiptil într'un joc de-a va-ţi ascunsele. Cred că aveà humor; mi se păreà câteodată în ochii umezi şi catifelaţi, că văd ca o lumină de râs omenesc.

Aşà a trecut o vacanţă şi a doua. Plecarea toamna, erà tristă. Cu panerul în trăsură. Câinele care priveşte întrebător... Nechezatul lui Zair, din grajd... Scrâşnetul porţii trântite şi drumul sonor, prin pădure...

În a treia vacanţă, Zair mi-a fost şi complicele unui început de dragoste. O fetişcană cu sărutul acriu, ca fructele crude de primăvară. Ajungeam în pădure; Zair nechezà, erà semnalul lui... Pe urmă singur, ca un confident discret, plecà să ne lase fără martori. Când se înclinà soarele spre asfinţit, nechezà repetat, ca un deşteptător care ne trezià la realitate: — „Haide! Destul. Se întoarce priscarul şi iar mormâie, bufnind şi trântind!".

Plecarea, în toamna aceea a fost mai posomorîtă. Cu vântul gemând trist ca un arcuş în crengile goale. Cu ploaia potopind plumburiu zările, deodată strâmtate, sub cerul noros şi încruntat. Plecare stăpânită de-o presimţire. Căci a fost fără întoarcere.

La Iaşi m'a ajuns vestea, Tata vindeà tot şi încă mai rămâneà cu povara unor rămăşiţi de datorii. Cea dintâi vacanţă de Crăciun, într'o căsuţă friguroasă de târg, cu cămări întunecoase, a fost un chin. Mama albise. Tata se închideà cu cheia, să caute ceasuri întregi deslegare în condicile de datorii. N'am avut curaj să întreb despre soarta lui Zair. Dar l-am recunoscut într'o zi, la sania stăpânilor celor noui. Întâlnire neaşteptată şi crudă. Sania eră oprită în faţa unei prăvălii. Am ocolit de cealaltă parte, unde erà calul, şi am chemat şoptit: Zair!

Cum a tresărit încordând gâtul şi întorcând ochii — şi cum a scâncit un nechezat slab, ca un răspuns! Vizitiul străin, coborîse şi cără un maldăr de pachete în braţe. Mi-am apropiat obrazul de botul rece al lui Zair; apropierea a fost ca o îmbrăţişare, lungă şi desnădăjduită. Când m'am desprins, în

sanie urcase o copilă înfăşurată în blănuri, plecân- du-se să privească plină de curiozitate. Vizitiul a dat biciu. Am rămas singur, în strada pustie şi în-gheţată. Copila s'a mai răsucit în blănuri, să mai privească odată în urmă, la necunoscutul acela care îmbrăţişase un cal.

Am plecat înainte de sfârşitul vacanţei, pretextând nu ştiu ce griji urgente de învăţătură. Anii au trecut anevoioşi, în încăperi cu chirie, de student sărac, cu ceasurile împărţite între cursurile dela facultate şi orele de preparaţii, la odraslele altora. Târziu, noaptea, când ochii refuzau să mai prindă sensul cuvintelor tipărite, împingeam cartea sub lumina fumegoasă a lămpii... Închideam ochii. Mă chemau amintiri stăruitoare, care mângâiau această tinereţe săracă şi mai tristă ca moartea. Iar în toate imaginile răsleţe şi umbrite, mai limpezi decât toate şi mai halucinante, erau dimineţile când goneam cu Zair, ceasurile încinse de dogoarea soarelui pe nisipul de pe malul Siretului, drumurile noastre în poiana de mesteacăni, unde ţânţarii zumzăiau mă-runt şi o arătare elastică şi albă se

apropià furiş, la chemarea nechezatului. Mă podidià o mâhnire care-mi gâtuià respiraţia. Scuturam fruntea să alung chemările acestea zădarnice şi trăgeam cartea din nou aproape, până când zorile păleau flacăra sfârşită a lămpii.

Într'acest timp a murit tata şi începuturile carierei mele s'au împovărat de datorii aspre.

Am rătăcit din oraş în oraş, după capriciul şi bună voia marilor diregători ai Dreptăţii, până ce am izbutit să mă apropii de ţinutul copilăriei, lângă casa unde mama îşi sfârşià zilele. Nu erà o tovărăşie de îmbărbătare. Apăreà ca o umbră neauzită în prag; noaptea îi auzeam dincolo de perete, oftatul prin somn. Erà stăpânită de o singură grijă; să plătim până la ultimul ban, rămăşiţele dealtfel neînsemnate dar pentru noi încă prea grele, ale datoriilor moştenite cu semnătura sacră a tatei. Jumătate din leafa mea de neînsemnat magistrat începător, mergeă să complecteze capete şi dobânzi: îmi limitasem numărul ţigărilor, hainele făceau luciu în coate, tinereţea îmi erà ucisă de preocupări de sgârcit. Nu se luminà de nicăiri nici o zarişte. Treceam prin vieaţă singuratec ca un huhurez,

cu inima uscată şi cu ochii închişi la toate bucuriile.

Camarazii îmi scorniseră o poreclă: Virtuosul! Şi virtutea, e ca florile de paie, nemuritoare, dar fără să fi trăit niciodată, fără miros.

Atunci, într'o zi, îndatorirea unei anchete m'a purtat la moşia care a fost a noastră. Am făcut drumul într'o birje cu mădularele dihocate, scuturân-du-şi fiarele ruginite pe şoseaua din pădure, peste podul sprijinit pe plute, sus, pe deal, la conacul cu faţa inundată, sus, pe deal, la conacul cu faţa inundată de soare. Am oprit la primărie. S'au adunat feţe cunoscute, oameni care mă ştiuseră copil şi veniau să-şi arate amintirea pentru urmaşul foştilor stăpâni ai acestor locuri. Se înghesuiau cu pălăriile în mână, cercetându-mă dacă le mai cunosc numele, înfăţişându-se unul pe altul, când şovăiam să recunosc un obraz, înăsprit de ani şi de bătaia arşiţei: — ,,Aista-i Iftimie, băiatul lui Niculai Che- laru. S'a însurat şi are doi copii... Aista-i Ilie, care vă meşteruia smeele... Aista-i nepotu lui Moş Pintilie. O ajuns mare boier. Inspector peste vacile dela curte". Şi toţi se grăbiau să mă pună în curent, cu schimbările din

atâţia ani, pe care fireşte le desaprobau, fiindcă mâna noilor stăpâni se arătase energică şi ochiul supraveghià mai ager la toate risipele.

Cercetarea cereà timp şi ascultare de martori. La amiază, m'am dus la han şi abià mă aşezasem înaintea mesei de scândură veche, când un argat veni să mă poftească la curte.

Biletul eră scurt, amabil, dar imperativ. Scris şi semnătură de femeie. Cu o încheere, care făceà aluzie la casa ospitalieră a copilăriei, pe lângă care nu puteam trece ca un străin.

M'am supus. Mă chemà într'adevăr cerdacul cu perdea de viţă, livada bătrânească, nevoia de a cunoaşte schimbările ce vor fi fost.

M'a întâmpinat în capul scărilor, o femeie în care am recunoscut îndată fosta copilă din sanie. Minunată făptură, cu pieliţa de culoarea străvezie şi caldă a femeilor cu părul roşu, cu ochii de un albastru pur, în care gândul se citeşte limpede ca în apa cristalului. Înainte de a urcà scările, o uram, cum uram pe nevăzute, toţi stăpânii aşezărilor noastre pierdute. M'a cucerit dela cele dintâi cuvinte, dela cel dintâi râs prietenos şi nevinovat, care i-a

desvelit în gura de mărgean dinţi sclipitori ca zăpada.

După masă eram prieteni şi poate mai mult. Începutul, a altceva care e mai mult şi e mai puţin, decât prietenia.

Mi-a povestit cu simplitate, cum trăieşte singură şi cum conduce cu o vrednicie de bărbat, gospodăria lăsată pe mâinile ei, de un părinte care e mai mult prin străinătăţi şi în Capitală, prins de complicate şi vaste afaceri. Cum au capturat-o locurile acestea, de care nu s'ar despărţi sub nici un cuvânt. Cum a făcut singură temeinice schimbări, înălţând casa să aibă mai multă lumină, aducând maşini perfecţionate pentru răscolit brazdele şi pentru strâns bucatele câmpului. Mi-a arătat o bibliotecă de cărţi savante, m'a purtat să-mi arate livada cea nouă, întinsă alături de cea veche, pe care a voit să o respecte, „fiindcă sufletul trecutului, trebueşte respectat".

Spunând, ochii limpezi au inzistat asupra mea, aşteptând un cuvânt de recunoştinţă. Am plecat privirea. Femeiuşca aceasta, înfăptuià ea, ceeace nu fuseseră vrednici să înfăptue părinţii şi bunicii mei. Pe urmă a stăruit, dacă nu voi sfârşi până seara, să trimit

îndărăt birja hodorogită şi grefierul, ca să mă aducă a doua zi, în oraş, cu automobilul. Bine înţeles, numai dacă am încredere, să-mi las vieaţa pe mâna unei femei, fiindcă va merge ea singură la volan. Toate acestea hotărîte autoritar, fără drept de replică. Întrerupându-se să desprindă veriga de chei, cerute de o servitoare, să dea o poruncă vătafului aşteptând afară cu pălăria în mână, să-mi arate o carte rară, adusă dela Paris, din Italia, de pretutindeni unde două luni din iarnă se odihneşte de munca deacì.

Îmi destăinuì că n'o înfricoşează perspectiva de a se trezì mâne, fată bătrână. Ea iubià câmpul şi libertatea, socotind că preţuesc mai mult decât o- chii unui bărbat. Iar privirea provocătoare, mă sili încă odată să aplec ochii. Poate am roşit. Poate în clipa aceea, am simţit că încep să o iubesc. Căci se căscă o tăcere între amândoi şi amândoi ne-am o- colit ochii.

Am continuat cercetarea distrat, cu gândurile în altă parte. Cred că am tărăgănat-o înadins, fără să-mi dau seamă. Şi noaptea, am rămas să dorm sub acoperişul casei care nu mai erà a noastră. Să dorm?... Mai exact, să mă

răsucesc, frământat de insomnie. În întuneric, ascultam foşnetul molatic al crengilor în geam. Erà camera care fusese a mamei. După ce am stins lumina, vedeam cu ochii deschişi in beznă, oglinda bătrânească, în a cărei sticlă aburită apăreau fantomatic şi ireal, toate a- mintirile trecutului. Aci erà masa de toaletă a mamei, dincoace divanul pe care întârzià citind, ridicându-se într'un cot, când auzià galopul lui Zair apropiindu-se... Ştiam, că dacă voi aprinde lumina, toate lucrurile din jurul meu, vor apare străine şi necunoscute: alt divan, altă oglindă. Dar realitatea închipuirilor din întuneric, erà mai puternică decât realitatea cea aevea. Am adormit în zori, târziu şi cu o senzaţie de nemărginită fericire, durând prin somn. A doua zi, m'a dus vertiginos, într'un uragan de praf, eliberându-mă numai cu legământul că mă voi întoarce în cea dintâi Duminică.

Mai erà nevoie să mi-l ceară? Am revenit în prima Duminecă şi într'adoua şi în toate câte au urmat. Când auziam goarna maşinii sunând la poartă, eram gata, aruncând o ultimă privire în oglindă, să-mi cercetez nodul cravatei

ori o invizibilă zgârietură a briciului. Tot ce fusese uscat şi înnăbuşit în tinereţea mea săracă şi fără zarişte, se răzbunà acum. Mi-erà de două ori ameţitor aerul pe care-l respiram în casa aceea, în cerdacul acela: fiindcă îl respiram amândoi şi fiindcă erà atmosfera casei şi cerdacului în care copilărisem. Totul erà amintire şi viitor: se împleteau una cu alta, îmi deschideau o fericire de care mă înspăimântam, fiindcă mi se păreà nefirească şi nemeritată.

Mă temeam şi n'aveam de ce. Bătrânul, cel veşnic pe drumuri şi purtat de vastele lui afaceri, poposise între două trenuri. Îmi strânse mâna încântat, declarându-se fericit că-l liberez de o ultimă grijă. Pe urmă iar porni, gonit de nu ştiu ce neastâmpăr de posedat.

Şi totul se sfârşì într'o singură zi.

În mijlocul unei sonate la clavir, se oprì, întrerupând un acord şi întorcându-se să-mi spună bucuroasă:

— Termină cafeaua şi haide să-ţi arăt proiectele mele. Am făcut singură un plan. Dărâm grajdul şi clădim altul, sistematic. Am şi chemat antreprenorul, mâine dimineaţă are să fie acì.

Pe urmă, plecându-se să-mi desmierde obrazul cu alintarea unei şuviţe de păr:

— Numai, dacă n’are să te desguste o femeie cu preocupări atât de vulgare şi bărbăteşti!

I-am sărutat îndelung mâna, din vârfu degetelor până la cot.

Am coborît. Nu mai văzusem niciodată grajdul. Mi s’ar fi părut o iscodire urîcioasă, de fost şi viitor stăpân.

Caii întoarseră capetele cuminţi, cu ochii buni. Îi netezi pe rând, le întinse câte-un pătrat de zahăr, îmi lămuri din ce grajd celebru se trage fiecare. Mă purtă la cealaltă intrare să-mi arate cum va durà clădirea cea nouă, după toate orânduelile ştiinţei şi higienei.

Dintr’o iesle cu fân, coborî o umbră de om, spri- jinindu-se de perete şi pipăind cu piciorul înainte de a păşi. L-am recunoscut. Erà Moş Pintilie şi erà orb. Fidel, rămăsese lângă grajdul lui, nefolositor, ca un câine bătrân.

— Nu pot să mă scap de el, îmi lămuri stăpâna. Mi-e frică să nu dea într’o zi foc grajdului... I-am spus să stea acasă. Îi dau tain, un fel de pensie... Se

întoarce aci şi moşmoneşte până noaptea târziu, ca un strigoiu.

Moş Pintilie, aşteptà vinovat, cu ochii lui albi de orb, îndreptând faţa sbârcită spre noi.

— Iar te prind acì, Moşule! Am să pun într'o zi să închidă uşa cu lăcatul şi să te ducă acasă de spate.

Moşneagul gângăvi ceva nelămurit, pipăind văzduhul înainte cu mâna.

Pe urmă, stăpâna se întoarse:

— Mai am aci un parazit... Un pensionar bătrân şi paralizat.

Spunând, lovi cu vârful pantofului, calul culcat în paie, care întoarse capul, voì să se înalţe în picioare şi renunţă.

— Zair! mi-am înnăbuşit chemarea în gâtlej.

Pantoful mai lovi de câteva ori. De fiecare dată, în inima mea. Calul nu se clinti, cu aceiaşi privire resemnată a argatului bătrân şi nefolositor.

— E extraordinar, cum nu poţi convinge oamenii deaci să economisească gurile inutile! De zece ori am spus să nu-l mai găsesc aci şi de zece ori, toţi dau vina unul pe altul.

Apoi mă prinse de braţ:

— Pe acì, pun să sape un canal de scurgere. Un canal de ciment şi aduc apă, cu o pompă absorbantă.

Mâna tăia energic spaţiul, cu gestul unui comandant poruncind deplasarea trupelor pe-un câmp de bătălie. Mi-am desprins uşor braţul. Toată seara am fost tăcut.

Tot ce-mi păruse încântător, în făptura aceea plină de neastâmpăr şi lipsită de suspine sentimentale, îmi fu deodată odios şi respingător. Noaptea m'am răsucit fără somn. M'au prins zorile. Iar când au însuliţat cele dintâi raze ale soarelui, hotărîrea mea erà luată. Am coborît tiptil în ogradă, am mers la grajd, m'am apropiat de Zair, desmierdându-i coastele osoase, gâtul deşirat... Cred că m'a recunoscut. I-am apropiat obrazul de bot, şi răsuflarea lui caldă, îmi vorbià atâtea, din altă lume, din altfel de lume... Am tresărit. Alături, apăruse, argatul orb, întrebând cu glasul alarmat al infirmilor care sunt rupţi de lumea din afară:

— Cine e acolo?... Ce vrei!

— Sunt eu, Moş Pintilie...

M'a recunoscut şi el, după glas. S'a oprit, di- buind în bezna din faţa ochilor,

poate să mă pipăie, poate să se convingă.

Lăsă mâna să-i cadă. Spuse încet:

— Iaca... Stăm aici, doi păcătoşi. Până ce ne-o scoate pe amândoi, să ne svârle corbilor.

N’am răspuns nimic. Zair aşteptà, cu gâtul înălţat, cu ochii lui mari, buni şi bătrâni. Am scos revolverul, i-am pus ţeava în ureche şi am tras două gloanţe, unul după altul.

Pe urmă am fugit, ca să nu mă mai întorc niciodată.

Aceasta e povestea mea şi povestea lui Zair. Acum, ai să înţelegi de ce m’am osândit să mă îngrop singur, într’o casă pustie şi fără căldură, unde îmi ţiuie tăcerea ursuză în urechi.

Prietenul tăcù. Becurile se aprinseseră de mult; frunzele copacilor în lumină păreau decupate artificial, în zinc. Un râs de femeie, sonor, spintecă molateca tăcere a nopţii de August.

SOCOTEALA

ÎN creştetul dealului, şoseaua se desparte.

Calea domnească apucă în jos, spre ţinutul Romanului; drum larg şi prelungit lin peste şesul Moldovei, cu plopi scorburoşi şi străbuni pe marginea şanţurilor, cu poduri albe de fier peste ape, cu hanuri de poştă care-şi ruinează a pustiu zidurile boltite. În sus, spre munte, ridică un drum mai sărac şi pietros, şerpuit îndrăzneţ între dealuri ce se prefac departe în culmi păduroase, întunecate de codrii molizilor şi cu văile fără curmare răsunând de ţipătul ferăstraielor.

Altădată, pe amândouă drumurile erà fierbere şi nepotolită zarvă. Carele cu pâine scârţâiau spre satele munţilor, deacolo coborau alte poveri, cu scânduri. La fiecare jumătate de poştă o crâşmă cu umbrar răcoros la uşă şi cu bătătura largă în jur pentru dejugat

boii, îndemnà drumeţii la sfat, la un ulcior de vin şi la o scurtă şi trecătoare înveselire.

Cărăuşii se cunoşteau ca dintr'acelaş sat, prindeau să-şi afle necazurile, ştiau metehnele unul altuia, cinsteau o cană mai mult când unul hăt! din celălalt ţinut, îşi aducea aminte între două ulcele, că acasă are să găsească, după socotelile lui, numărul plodurilor mărit încă cu unul. Erà atunci pe drumul mare, forfotă, înveselire şi belşug.

Acuma, calea de fier care îşi răsfiră dincolo de prundurile Moldovei şinele negre şi cantoanele cu acoperişuri roşii, a risipit toată vieaţa.

Şoseaua e pustie. Căruţe, trec doar dela un sat la altul. Iar hanurile şi-au închis obloanele. Cele mai multe s'au măcinat cu vremea. Drumeţul singuratec, ca să-şi alunge urîtul, întoarce fără voie ochii peste ape, spre trenul micşorat de depărtare, ce fuge sprinten dela o haltă roşie la alta, umplând valea cu şuer şi târînd după el o egretă albă de fum.

Şi hanul din deal, dela crucea drumurilor, e pustiu şi pornit pe ruină. Din acoperişul cu şindrila smulsă de furtuni, n'au mai rămas decât bârnele.

Sub bolţi chiuie vântul. În locul porţilor şi ferestrelor cu gratii de fier, spărturi negre îşi cască întunericul. Vara, tufişuri de măsălariţă şi de cucută cu mirosul otrăvit, ridicate cât un stat de om, năpădesc locul unde altădată popasuri cu îndelungi povestiri fuseseră vestite în tot ţinutul. În amintirea nimănui nu mai trăiesc acele întâmplări. Nici despre numele hangiului nu se mai ştie nimic. Nici despre hangiţa care după obiceiul timpului, trebuie să fi avut ochi de şerpoaică şi râs ispititor, ce va fi oprit multe nopţi, drumeţii din cale. Acuma în vârful dealului sunt numai ziduri pustii şi petre mâncate de ruină...

Acolo, dosiţi după un perete, doi oameni aşteaptă „ceasul socotelilor". E poveste veche. De două luni pândesc ceasul acela. Şi acuma, pentru a-şi îndârji curajul, deşeartă pe rând câte o înghiţitură din sticla cu spirt. După gâlgâitul băuturii pe gât, a- mândoi îşi şterg promoroaca de pe mustăţi şi se privesc, fără să rostească cuvânt. Hotărîrea lor nu mai are nevoie de vorbe. Nici nu i-a apropiat altceva decât această hotărîre. Altfel, în sat, între ei, nu puteà fi nici o potrivеală. Cel mai

scund, cu ochii vicleni, cu faţa suptă şi cu sumanul roşcat de sărăcie, trăieşte fără nici un căpătâi. Celălalt, gospodar cu stare, cu pătulul întotdeauna împlinit toamna, cu casă de frunte în sat, până acum două luni nu îndreptase spre omul cel mărunt şi cu ochii vicleni, decât priviri de batjocură, ca spre un ne-trebnic ce erà. Doar în iernile cele grele, îl ajutase cu o traistă de mălai, adăugându-i pe deasupra şi câteva poveţe aspre şi mustrări fără cruţare.

Şi acum stau alături, cu ciomegile la îndemână, pândind la drumul mare, ca şi cum la asta ar fi fost tovarăşi de când lumea.

— De acuma trebuie să cadă din *menut* în *me- nut!* rosti omul cel scund, clătinând restul spirtului pe fundul sticlei.

Celălalt nu răspunse, cu urechea ascuţită la sunetele drumului, cu privirea iscodind câmpul alb. De trei zile ninsoarea contenise, şi un ger fără vânt încremenise troenele. Dealungul şoselei, sârmele telefonului se încărcaseră de ciorchini albi, iar zum-zăitul firelor se auzià monoton şi nesfârşit, ca un cântec de coarde înnăbuşite. Nici un om pe tot drumul.

Asfinţitul cădeà grăbit dintr’un cer fără soare, leşietic şi îngheţat. Departe, pe câmp, se răsfiră o clipă, cu tânguiri răguşite, un stol de cioare. Apoi în vale, un tren de marfă vuì peste pod, negru şi leneş.

Omul cel scund se mişcă să se desmorţească, suflă în pumni, îşi frecă degetele şi prinse să răsucească o ţigară. Când sfârşi, întinse tabacherea neagră şi celuilalt. Tovarăşul făcù semn cu mâna că nu fumează. Un nod îi stà în gât. Cum ar fi vrut să se sfârşească toate, mai repede!

Omul cel scund îşi privì scrumul ţigării, care nu cădeà, cu luare-aminte, ca şi cum deacolo, aveà să prindă o hotărîre. Apoi îşi rosti gândul:

— Îi es eu ’nainte... Îi spun că m’apucă noaptea pe drum şi-l rog să mă primească’n sanie... El a să suduie şi-a să-mi zică că mi-o dat ’mnezău picioare... Atunci...

Omul nu-şi sfârşi vorba, mută numai ciomagul de sub un braţ, sub celălalt. Apoi râse fără hohot şi închise ochii, voind să vadă par’că dinainte, în închipuire, toată desfăşurarea peripeţiilor ce-au să se întâmple. Celălalt nu-şi putù alungà gândul, că

tovarăşul care pregătià lucrurile cu atâta linişte, erà de bună seamă un mare nelegiuit. Şi iarăş dorì să se sfârşească toate cât mai repede, chiar dacă ar fi fost să-l trântească un glonţ de carabină, jos, în zăpadă...

Gâtlejul i se uscă din nou şi deşertă cele din urmă picături din sticlă. Odată cu fierbinţeala, îl cuprinse o ameţeală turbure. Zidurile afumate se înclinau înaintea ochilor, păreau că încep să se învârtească. De câte ori trecuse pe lângă hanul a- cesta, — şi cum şi-ar fi închipuit oare atunci, el, om liniştit, pe care îl aşteaptă nevasta şi copiii acasă, că aveà să pândească odată aici, cu gândurile ucigaşe, ca un tâlhar de drumul mare! Dar nu simţi nici o părere de rău, nici o şovăeală. De două luni, de când ieşise dela postul de jandarmi, cu coastele zrobite, nu gândise la altceva decât la ceasul acesta, al socotelilor. Nu mai erà de două luni om. Acum venià rândul lui.

— Aha!

Omul cel scund, care stătuse chincit sub zid, sări în picioare. La cotitura din vale se ivise o sanie.

Erà mai întâi cât un grăunte negru de mică, cât o îndepărtată furnică în

câmpul alb. Apoi se desluşi. Acum urcà în pasul calului şi amândoi încordându-şi ochii, cunoscură mantaua albastră. N'au rostit nici un cuvânt. Ştiau fiecare, fără să-şi spună, ce au de făcut... Ce bine le-ar mai fi prins încă un gât de rachiu, cel din urmă! Amândoi fură într'un gând. Dar sticla erà goală şi o aruncară departe, în zăpadă. O clipă ochii lor rămaseră ţintiţi la dânsa, cum intrase strâmb, pe jumătate, în troian. Şi ce încet se apropià sania! Jandarmul lăsase hăţurile moale, erà cu capul plecat, cu faţa ascunsă... Când fu la câţiva paşi, omul cel roşu se ivi de după zid, cu mâna încleştată pe ciomag, rânjind. Tovarăşul nu auzi ce vorbesc. Vâzù numai prin spărtura ferestrei, cum jandarmul se trage de o parte să-i lărgească lor, cum celălalt face un semn de nedumerire din cap. Apoi iar vorbesc. Ce dracu! s'au pus la sfat!... Nu merge aşà; trebuie repede, repede! El nu mai poate aşteptà. Trebuie să se sfârşească. N'a aşteptat de geaba două luni ceasul acela, n'a îngheţat o jumătate de zi la pândă, ca să dea înapoi, acuma când se împlinià ceasul!

Şi omul dârz, păşi apăsat peste troian, dădù ziua bună, duşmănos.

Jandarmul îl privi fără mirare, ca şi când ar fi fost cel mai firesc lucru să-l vadă şi pe dânsul, acolo, în pustia asta îngheţată.

— Erai şi dumneata?

Apoi făcându-i loc:

— De bună seamă că ţi-i să nu te-apuce şi pe dumneata noaptea... Unde merg doi...

— Aha! i-e frică! îşi spuseră amândoi într'un gând... Dar fiindcă nu puteau lungi vorba fără nici un folos, suiră în sanie. Drumul mergeà pustiu încă un ceas. Aveau când se răfui. Vorba erà să găsească un început de harţă. Sania porni. Cei doi, de o parte şi de alta a jandarmului, îşi trudeau mintea să găsească cuvântul care s'aprindă focul.

— Noi avem o socoteală, începù omul cel scund, cu hotărîre. O socoteală veche... Şi-amù ni-s rupte coastele...

— Şi cu mine ai, adăogă celălalt, abià stăpânit.

Nu aşteptau acuma decât să pună jandarmul mâna pe carabină, ori să suduie, învineţit la faţă şi cu vinele umflate, aşà cum făceà la post.

Jandarmul privià însă departe linia albă a drumului, unde se împreunau

stâlpii de telegraf, fără nici o tresărire, par’că n’ar fi auzit cuvintele.

Omul cel scund se răsucì, căutând un cuvânt greu. Aşà nu se puteă repezi la dânsul. Fără împotrivire, fără un început de harţă, erà ca şi cum ar fi să dea într’un om legat. Şi-l ştiau doar crunt şi fără fricà. Liniştea asta le stricà toate socotelile. Omul cel scund se mai răsuci odată cu picioarele în paie. Deodată rânji. Găsise. Sub pătură desvelise un cărucior vopsit cu roşu, o paiaţă de pâslă.

— Ci-ţi pasă ’mnitale... Duci jucărele la copchil... Şi pe noi ni baţi, ni rupi coastele ca la câni... Iacă ci facem noi cu jucărelele ’mnitale...

Şi începù să izbească cu piciorul în căruciorul roşu, în paiaţa turtită care scoase sub călcâiu un ţipăt muzical.

Dar jandarmul nici nu tresări. Privià mai departe, neclintit, peste urechile calului. Apoi se întoarse, târziu:

— Nici nu-mi mai trebuiau... Erà Ionică bolnav, ziceam să-i fac o bucurie... Acuma mi-o vinit răspuns în drum, la Fântâna-neagră, c’o murit...

Omul cu mantaua albastră tăcù, cu fălcile încleştate. Păreà că priveşte ceva nevăzut, acolo în capătul drumului alb,

unde se împreunau sârmele de telegraf. Cei doi nu rostiră nimic. Nici nu-şi ridicară ochii unul dela altul.

Apoi cel scund se învârti în paie, scotoci undeva la piept, în sumanul zdrenţuit şi scoase tabacherea neagră. O întinse jandarmului:

— Răsuceşti di colea... Aiasta potoleşte năcazu.

Celălalt, omul cel hotărît, care nu înţelegeà să ierte, se plecă peste marginea săniei, lasă să-i cadă bâta alături, în drum, încet, ca un lucru netrebuin- cios deacuma.

Asfinţitul coborà plumburiu, dintr'un cer fără lumină. Zăpezile se înălbăstreau departe. Toţi trei tăceau.

Numai omul cel scund şi ticălos, pâcâiă din ţigară, scuipà alături, şi obrazul lui pământiu păreà luminat de o împăcare, pe care nimeni nu i-o văzuse niciodată.

ÎNTOARCEREA EROULUI

LA primărie trebuià s’aştept.
Domnul primar cu şeful de post, avuseseră în Pâraie „un caz” de cercetat, şi la întoarcere se abătuseră pe la crâşma lui Hascăl, despre care se spune că a adus săptămâna trecută două vase de vin straşnic, din jos. Lămuririle mi-le dădeà telefonistul, un băieţandru cu fruntea îngustă, plină de bubuliţe roşii, dar de o oficialitate foarte solemnă, în straele de târgoveţ. E drept; se cunoşteà bine că îl cam chinuià gâtul, sugrumat într’un guler de cauciuc prea înalt, fără nici o legătoare deasupra nasturelui aurit. În schimb, reprezentà autoritatea cu o îndestul de gravă demnitate. Se vede însă că vinul lui Hascăl fusese într’adevăr „fain”. O jumătate de oră, cetisem *Universul* până la anunţurile mortuare, răsfoisem deciziile ministeriale din „Monitor” şi părintele comunei nu se mai arătà.

Afară calul bătea nerăbdător din copite. Pe treptele scării străjerul aţipise în soare. Sub streaşină, o rândunică, cea dintâi; îşi tocmià harnică, cuibul din anul trecut. Iar în geamul murdar, un zarzăr împingeà crengile subţiri, cu mugurii gata să plesnească. Soarele primăvăratec mă îndemnà afară şi mă gândeam să-mi amân necazurile pe altă dată, când telefonistul pipăindu-şi butonul dela gât, răsuflă uşurat:

— Iacătă-ii, vin!

Într’adevăr, domnul primar venià discutând foarte focos, cu jandarmul strâns închingat în mantaua albastră. Înaintea lor, pe marginea şanţului, păşià, păstrând o distanţă respectuoasă, un necunoscut, mărunt, cu vestmintele jumătate ostăşeşti şi cu spinarea încovoiată, sub apăsarea unui uriaş sac cazon.

Domnul primar îşi cerù iertare pentru întârziere. Arătându-mi necunoscutul, îmi explică:

— Am avut de vorbă cu dumnealui.

Şeful de post confirmă, rezemându-şi carabina de peretele afumat:

— S’au îmmulţit indivizii Dom’le! Trebuie să-ţi pierzi câte o jumătate de zi, până le afli rostul.

Individul tăceà resemnat. Învăţase pe semne că orice împotrivire e fără folos. Şi întorcând ochii pe fereastră, începù să privească nepăsător afară, ca şi cum nu erà vorba de dânsul.

Domnul primar îmi făcù cu ochiul.

— Hm! S'a cuminţit acuma! Aşà fac toţi. Se potolesc, când n'au încotrò.

Necunoscutul privià atent afară. Dar fu aşà, ori amăgire, mi-se părù că-i joacă ochii în lacrămi.

Şeful de post trase un scaun, îşi întinse cismele lustruite sub masă, zurnăindu-şi pintenii, şi deschizând o condică, mi-se adresă curtenitor, netezin- du-şi mustaţa cu îngrijire răsucită:

— Sfârşiţi Dumneavoastră 'ntâi...

Cazul „individului" începuse să mă intereseze. I-am spus că aştept. Eram curios să-i aflu vina.

Şi am aflat astfel că Neculae Mocanu, dela Moara Grecilor, din ţinutul Vasluiului, soldat din regimentul 78 de infanterie, căzut prizonier la Turtucaia, după lungi peregrenaţiuni în Bulgaria, Germania, Turcia, Asia-Mică şi Polonia; se trezise într'o bună zi de primăvară, la crâşma lui Hascăl din Poiana Negrei, fără nici o îndreptare „la

mână”. Povestea eră într’adevăr romantică şi greu de crezut. „Individul” o istorisià încurcându-se în date, confundând ţările şi neştiind să răspundă limpede, la întrebările şirete şi scurte, ale domnului sergent şef de post.

Straiele de pe dânsul erau într’adevăr nemţeşti. Prima parte a istorisirii: tabăra bulgărească cu strămutări de fălci îndurate acolo, păscutul pe marginea drumului, tifosul şi setea nepotolită cu zilele, — toate mai mergeau. Domnul şef de post aflase despre aceasta din gazete. Mai puteau fi adevărate şi câteva din celelalte întâmplări încă. Ofiţerii germani, cari i-au ridicat şi i-au dus până la Constantinopol, apoi în Asia-Mică şi în Caucaz, la săpatul tranşeelor, şi, în sfârşit, în Germania, la minele de cărbuni... Deacì istorisirea începeà însă a deveni de tot turbure şi fantastică. A trăit o lună în pântecele pământului, la scobit cărbuni, un an, doi?

Neculae Mocanu nu aveà altă mărturie decât straiele jumătate de ostaş, jumătate de miner, de pe dânsul, şi câteva cuvinte nemţeşti: Arbeit, Brot, Aufzug Gewehr, ruckwerts, Schlacht,

ce-i reveniau pe buze la întâmplare şi nu întotdeauna la locul lor. Pacea s'a încheiat de mai bine de doi ani. Prizonierii s'au întors de mult acasă. Neculae Mocanu însă ţine morţiş că el şi încă alţi câteva sute, au lucrat în mină până acum două luni şi că, numai în ajunul unei cercetări de ofiţeri străini sau aşă ceva, au fost călătoriţi spre hotarul rusesc şi deacolo lăsaţi liberi să-şi caute de drum. Despre acestea toate „individul" nu puteà aduce nici o dovadă.

De două săptămâni calcă pe pământ românesc, spre casă. Peste două zile ar puteà ajunge. Are acolo o bojdeucă cu o încăpere şi tindă, la marginea satului, zece prăjini de grădină cu gardul încă neisprăvit, dela prins mobilizarea tocmindu-l: o datorie la popă, doi juncani — „trebuie să fie'n putere acù de nu i-o fi vândut muierea" — şi mai trebuie după socotelile lui, să aibă un *copchil,* că la plecare 'i-erà „fomeia" să nască până 'ntr'o lună.

Aceste istorii, vedeţi bine, nu puteau ţine locul documentelor de drum cerute de legile ţării.

Iar Neculae Mocanu nici nu puteà spune de ce plasă ţine Moara Grecilor.

Nu puteà explicà nici cum a trecut dintr'o ţară în alta, fără nici un document, nici nu puteà desluşi cum de-a fost eliberat tocmai acum, când ceilalţi prizonieri, de un an şi alţii de mai mult, au fost sloboziţi la bordeele lor.

La aceste întrebări ale domnului şef de post, „individul" n'a ştiut răspunde. A încercat cu lacrămi. S'a întors din nou la povestirea necazurilor îndurate, la foame, la bătăi, la Arbeit şi la Schlacht, tânguindu-se că nu-i creştineşte să fie oprit din drum, tocmai atunci când se apropie de casă, şi tocmai în ţara românească, după ce şi duşmanii l-au lăsat în plata Domnului. Şi-a arătat şi rana de sub cămaşe, care-i strângeă pielea înăsprită ca urmele unei muşcături de fiară.

Domnul primar şi domnul şef de post, au răspuns la aceste tânguiri, cum se cuvenià, dând neîncrezători din cap, şi scriind cu zor feţele proce- sului-verbal. Apoi când toate fură sfârşite, ca mângâiere, Neculae Mocanu fu vestit că va rămâne câteva zile la post, până vine răspunsul dela comună şi dela regiment, cu semnalmentele.

Atunci, „de-or fi adevărate cele spuse, o să-i dea îndreptările cuvenite postul

de-aici, să nu mai aibă necazuri pe drum. De nu!...” Domnul şef de post făcù un gest aerian, menit să explice elocvent, ce s’ar întâmplă atunci.

Neculae Mocanu, care cinci ani a învăţat că împotrivirea nu e totdeauna cuminte, a înclinat resemnat fruntea. Şi-a desfăcut sarcina din spate, şi aşezat pe marginea roasă a băncii de lângă uşe, a început să aştepte.

Afară rândunica ciripià vioaie, îşi terminase cuibul. Iar zarzărul băteà cu crengile îmmugurite în geamul murdar, cu o chemare discretă,

LÂNGĂ O PIATRĂ VECHE DE HOTAR

ÎN mijlocul codrilor, orăşelul acesta provizor şi zumzăind de înfrigurată activitate ca o pri- sacă, fusese o neaşteptată apariţie.

Treizeci de kilometri, şoseaua scobită în piatră păruse că se afundă în ţinuturi

neumblate. Valea se îngustase. Crestele împădurite se apropiau de o parte şi de alta; deasupra cerul albastru se strâmtà şi la fiecare cotitură, altă stâncă ameninţă să zăvorească definitiv calea. Şuvoiul îşi sfărâmà apele străvezii şi reci, de lespezi tăiate din ce în ce mai colţurat. Iar rugii murelor cu flori târzii şi albe, atârnau între crăpăturile catifelate de muşchi, din ce în ce mai îndrăzneţ, neatinse de mână omenească. Aerul se rărià odată cu urcuşul, răcoros şi umed. Miros aspru de răşină şi mintă îmi învioră oboseala. Nu se auzià ţipenie şi nici răsunet de secure în adâncuri. Doar în sihlă, ţipătul pasărilor sălbatice îngânà metalic cu ecoul văgăunelor.

Mă aşteptam să mă ducă drumul la poarta unui şchit. Chilia unui pustnic săpată într'un perete vânăt de peşteră, m'ar fi uimit mai puţin decât această poianã care mi s'a deschis deodată ochilor, populată cu uriaşe hangare de scânduri, cu coşuri de fabrică şi cu şine de fier, cu nenumărate vile albe acăţate până la jumătatea muntelui, şi cu furnicarul acela de lucrători cari alergau după vagonete. răsturnau butucii cu ţapine şi umpleau valea de larmă.

Mai târziu, stăpânul acestor ţinuturi, cu o nea- scunsă mândrie mă purtă în fabrica cu cele nouă gatere, unde ferestraiele despicau trunchiurile gigante şi drept, cu o precizie de uriaşe jucării mecanice. Mă invită să admir maşinile cu cuţite lucioase, mă conduse, la vilele clădite cu tot confortul civilizat, îmi arătă falansterul construit pentru lucrători, înfirmieria cu paturi curate şi dulapuri rânduite cu medicamente; îmi lăudă modernele instalaţii electrice şi explică minţii mele profane, ingenioasele procedee cu care ştiuse captà neistovitul izvor de albă energie a râului.

Uluce şi funiculare suspendate aerian, deasupra râpelor, aduceau butucii până în pragul fabricii; o linie ferată transportă scândurile umede încă, până la cea mai apropiată gară, la patruzeci de kilometri de cealaltă parte a muntelui. Drumul vechiu pe care venisem fusese părăsit. Slujià acum doar câtorva cătune pierdute în poieni. Pretutindeni, o disciplină de cazarmă, mişcà la ordin ca un singur om cele câteva sute de lucrători, aduşi din satele sărace ale Moldovei şi din pădurile Marmaţiei.

De sus, apoi, din balconul locuinţei directoriale, care domină din cel mai înalt plaiu toată valea, mă îndemnase să contemplu priveliştea desfăşurată jos, asemeni unui prea încărcat şi ireal tablou de reclamă industrială. Eră într'adevăr o minunată privelişte. Ca prin lentilele unui benoclu întors, toate aşezările se puteau cuprinde dintr'o ameţitoare ochire. Stivele geometrice de scânduri, maldărele de trunchiuri, vagonetele purtate pe linii întortochiate, locomotivele minuscule care târau butucii cu coaja desghiocată, lucrătorii furnicând după o ordine pe care o bănuiam savantă şi o sim- ţiam calculată în vederea celei mai sgârcite economii de energie.

În mijlocul codrilor, după o zi de rătăcire pe drumuri ce le socotisem pustii, această privelişte mă întorsese cu gândul la acele miraculoase oraşe crescute din pământ în pădurile virgine ale Canadei, ori în coloniile nesecătuite ale Africei, abiă încăpute pe mâinile trusturilor. Tot ce lectura cărţilor de călătorii şi fantezia îmi închipuise acolo, regăsisem aci într'o realizare ingenioasă şi strictă. Şi stăpânul, confortabil cufundat între braţele fo-

toliului, cu privirea desprinsă dela spectacolul de jos numai atunci când voià să-mi surprindă pe figură un semn de nestăpânită admiraţie, făcù să joace ţifrele, îmi calculă debitul anual, miile de vagoane trimise în Orient, parchetele încă netăiate, pădurile angajate în munţii vecini, milioanele care se vor acumulà cu o fatalitate matematică din care orice surpriză e exclusă. Îmi explică cum răsboiul îi adusese câteva milioane prin simpla cădere a graniţelor. Mă făcù să înţeleg cum devenise cu putinţă această înfiripare, care trebuià să fie numai sâmburele celor ce vor veni. Vechea instalaţie, creată sărăcăcios şi timid de foştii stăpâni, fusese cumpărată într'un ceas de strâmtorare; pe locul a- cela adusese maşini noui, clădise din temelii încăperi după alt plan îndrăzneţ şi vast; transportul se simplificase, îndreptat deodată spre arterele din interiorul ţării, ce nu fusese îngăduite celorlalţi. Toate se lămuriau, căpătau vieaţă, se concretizau în fraza acestui inspirat al afacerilor şi nu permiteau nici o îndoială. Câteva locuri, rezervate în consiliul de administraţie atotputernicilor politici dintr'o tabără

ori alta, asiguraseră privilegii sub orice guvernare. Când totul va fi cu desăvârşire organizat, va puteà plecă din aceste pustietăţi fără nici o grijă rotiţele angrenajului se vor mişcà şi fără apropiata lui supraveghere.

Aceste lucruri mi-le împărtăşià mulţumit de sine şi fără modestie, în timp ce odată cu negurile înălţate din văi, becurile electrice începură să clipească. Noaptea învăluià muntele, rece şi umedă. Directorul ridicându-se sfârşì:

— A avut, după cum vezi, şi răsboiul surprize plăcute... pentru cine a ştiut prevedeà...

Acum, urcam împreună o potecă pietroasă, cu puştile subsuoară, în căutarea unei sălbătăciuni. Pădurarul, cu mâinile păroase, ne deschidea drumul intre tufişurile înnodate de rugi. Înaintea mea. gazda care-mi făcuse cinstea acestei plimbări, păşià elastic, uşor şi deprins cu pantele repezi.

Îi admiram dela spate mlădierea sveltă a trupului încă tânăr, haina de vânat simplă şi scumpă, puşca cu oţelele încrustate, cismele roşii şi mersul acela agil şi sigur de om pe care

nu-l înspăimântă înălţimile. Din când în când se oprià lămurind:

— Aci vom tăià la anul...

— Dincoace deschidem parchet nou...

— La vale aşternem un pod şi tragem o linie...

Ţânţarii bâzâiau mărunt la urechile noastre. Pasări ţâşniau în sboruri fără sgomot. Deasupra codrilor soarele începeà să ardă şi răşina picurà în scoarţa molizilor boabe parfumate. Pe alocuri, de sub ierburi aromate, se prelingeà o aţă transparentă de apă. Buraticii se legănau pe frunze lucioase de feregă. Pădurea ne înghiţià în adâncuri, şi gândeam că se întinde astfel revărsată de pe un creştet de munte pe altul, nesfârşită şi bogată, sute şi sute de poşte cât ţine spinarea Carpaţilor.

Cu răsuflarea tăiată de oboseală, suiam acum tăcuţi, căutând cu piciorul pietrele sigure. Spre vârf pădurea se răriă. Între brazi se desluşiau luminişuri.

Tovarăşul se întoarse explicându-mi:

— Pe celălalt *versant* e parchetul tăiat, dăm la aer...

În creasta muntelui ne-am oprit. Văile se despicau la picioarele noastre cu

fâneţele poenilor necosite cu şerpuirea albă a şoselei, cu linia îngustă aruncată peste poduri de lemn deasupra şuvoaielor verzi de apă. Un tren fluieră aprig şi cotì după stânci.

Jos, două ape se împreunau, sonore şi sgomo- toase, între blocuri vinete de granit.

— Cea de colo, *Apa roşie,* ăst'lalt *Uzul.*

Apoi arătându-mi cu degetele înmănuşate, scobiturile ce încingeau muntele din faţa:

— Ce vezi acolo, sunt urmele tranşeelor...

Da. Uitasem. Şi acì s'au pândit oameni să se omoare. Tainica tăcere de acum, fusese şi aci ruptă de focul puştilor de prăbuşirea obuzelor, de exploziile de mine de sguduirea proiectilelor de schijă. Prin râpe, patrule au coborît nu pentru vânatul fiarelor, ci al altor oameni, aduşi din cine ştie ce colţ de continent într'acest decor apropiat de cer, pentru a-şi trimite unul altuia plumbi u- cigaşi.

Astăzi mi-se păreau acestea imposibile. Cerul de cleştar erà atât de limpede, pădurile atât de tăcute, munţii atât de solemni şi singurateci, apele

poticnite în stânci, atât de nevinovate: în măreţia aceasta atâta tihnă neturburată de amintirea nici unei mustrări, încât îmi fu cu neputinţă să-mi închipui pe şoseaua din vale scârţâind chesoane, de după stânci sfărâmându-se cu detunături obuze, în şanţuri târîndu-se la pândă oameni cu gânduri ucigaşe.

Şi pentru ce, Doamne pentru ce?

Ne mişcarăm fără să rostim un cuvânt. Poteca se prăvălia de cealaltă parte a muntelui, repede, între tufişuri de smeură trecută şi între arbuşti cu crengile răsucite de vânturi. O ciută trecù ca o vedenie răcoroasă şi sprintenă peste pietrele Uzului, înainte de a aveà când apucà puştile...

La jumătatea drumului ne-am oprit lângă piatra vechiului hotar. Sub un stufiş de sorb, cu strugurii roşii de mărgean, erà un biet capăt de stâncă rotunjită de ploi şi de acum de prisos. Alături o cruce de răsboiu, înclinată de vânturi, la căpătâiul unui mort necunoscut. Atât. Şi cerul neclintit şi misterios atât de aproape de noi.

Voiam să întreb ceva, pentru a-mi risipi emoţia stupidă.

Dar tovarăşul meu îşi rezemă arma de cruce, îi întoarse spatele, îmi întinse port-ţigaretul de marochin cu ţigări parfumate, şi arătându-mi în fund un munte uriaş, cu creştetul păduros înălţat deasupra tuturor celorlalţi îmi destăinui:

— Acum tratăm pentru ăsta... Dacă reuşim, sunt acolo câteva milioane!

Am înclinat capul spré pământ. Între pietrele calde se înşiruià o oştire răsboinică de furnici roşii. Tovarăşul meu apropiindu-se să-mi întindă flacăra brichetei, strivi sub talpa cismei câteva şi rupse o clipă firul armatei pitice.

Şi n’am mai întrebat atunci; pentru ce, Doamne, pentru ce!...

PE ARIEŞ ÎN SUS

O săptămână, răspunzând la chemarea unui prieten, am colindat munţii Apuseni pe valea Arieşului.

Eram dornic să cunosc acele tărâmuri. Ţara Moţilor îmi păruse întotdeauna un ţinut de legende. Ştiam pitulată undeva, acolo, sub umărul unui munte, casa lui Iancu. Strănepoţii tribunilor aveau să-mi povestească înflorit, întâmplări minunate. Toată literatura romantică a adolescenţei, îmi răscolise reminiscenţe turburi. Iată de ce am plecat cu oarecare grabă — şi de ce n'aş mărturisi-o? — şi cu o tinerească emoţie.

Între munţii cu granitul sur, Arieşul, şoseaua şi linia îngustă a trenului şerpuesc împletindu-se cu poduri de piatră. Apele umflate de ploi izbesc lespezile cu vuet de cascadă. Un tren minuscul coboară ca o jucărie şi ţipătul

maşinii în aerul limpede al codrilor răsună proaspăt din văgăună în văgăună.

Cuibărite între stânci, casele cu acoperişul ţuguiat de fân, fumegă în asfinţit. O talangă de turmă, tânguie în poieni, cristalin. Şi deasupra, în albastrul de mătase al cerului sprijinit pe culmi, şoimii rotesc calm, cu aripile nemişcate.

Într’un asemenea sat, căţărat la poalele unei păduri de fagi, am poposit către seară. Prietenul meu mi-a deschis cămara pentru oaspeţi aleşi. Întâia oară călcam în ţinuturile, despre care atâtea nopţi, în anii cei grei, îmi povestise cu ochii umezi şi dornici... Pe atunci nu mai nădăjduiă să-şi revadă cătunul. Fugit peste graniţă, îl pândeau legile kezarocrăieşti, aspre şi neiertătoare cu valahii.

În cerdacul cu perdeaua de viţă sălbatecă, încălziţi de câteva pahare cu vin generos, ne-am a- mintit de acele timpuri. Cernute de ani, întâmplările cele mai dureroase apăreau învăluite într’o ceaţă prietenoasă. Dejunurile sărace pe un colţ de masă cu un sfert de pâine şi câteva fărămituri de brânză, în frig, în odaia noastră cu geamurile

sgâl- ţâite de viscol, ni-se păreau acum ospeţe dumne- zeeşti.

Ne-am amintit şi de cărţile cetite noaptea, la flacăra murdară a lumânării, ghemuiţi sub plapomă, cu mâna care întorceà foile, îngheţată. Şi de vecina noastră ne-am amintit, de eleva la conservator, care până târziu îşi declamà dincolo de perete, rolurile: pentru a cărei ochiade ne-am certat de atâtea ori, şi care ne-a împăcat atunci când am zărit-o îmbrăcată în blănuri scumpe, răsturnată într'un automobil la Şosea, în tovărăşia unui bătrân cu mustăţile cănite... Aceasta ni-le aminteam; iar seara coborà din creştetul munţilor umbre albastre. Arieşul îşi sbăteà apele în vale. Mesteacănul dela poartă îşi răsucià frunzele argintii la răsufletul vântului.

Dar prietenul meu alunecă, povestind, la mărturisiri. Întoarcerea nu i-a dat decât o bucurie înjumătăţită.

Văzut de aproape, satul lui nu eră decât ceeace sunt toate. Câteva case de oameni nevoiaşi, legaţi de necazuri mărunte, storşi de micii tirani rurali: popă, învăţător, primar, jandarm, făceau cu toţii politică în lege. Oamenii, hărţuiţi dela unul la altul, nedumeriţi nu

pricepeau decât că s’au mutat stăpânii dela Pesta la Bucureşti. Prea mare deosebire n’aveau de unde descoperi.

Se tânguià prietenul meu, şi în umbrele înnoptării din ce în ce mai negre, un surâs silnic îi chi- nuià buzele...

Într’a doua dimineaţă coboram un pripor printre fagi. Roua picurase, pe frunze, boabe străvezii.

De sub feregile jilave, buratecii făceau a ploaie. O fetişcană cu marama albă culegea mure târzii, din rugii înfloriţi a doua oară. Am întrebat-o pe unde coboară poteca mai deadreptul. Ridicându-şi ochii lucioşi ca păcura, îmi râse:

— Că toate drumurile mi-s driepte, numai să ştii mere...

— Şi numai să nu ’ntâlnesc în cale dimoni cu ochii ca păcura! încercai să glumesc.

Fetişcana mă privi ţintă, îşi clătină coadele pe umeri şi întorcându-mi spatele, îşi văzù de mure, mânioasă.

Nu mă lăsai bătut.

— Frumoase mure, zic. Nu mi-i da una de-o poftă?

— Frumoase, că li-a făcut Domnul. De dat? Ai mâini... Culege-ţi, pădurea-i împărătească...

Hotărît, nu eră chip să-i mai smulg un surâs. M'am întors la ultimul mijloc, atotputernic cu femeile.

— Frumoasă maramă!

— Frumoasă mi-i, că de mânile miele mi-i lucrată.

— Şi frumos o ştii purtă...

— Că n'oi purtà-o pentru Dumneata!

— Se vede...

— Bine că vezi! Ziceai că meri după mure.

— Păi mi-ai tăiat pofta, încercai s'o înduioşez.

— Las' că vouă vă triece 'ndată!

— Cui, „vouă"?

— Vouă, din regat.

— Apoi eu sunt din Abrud. Nici n'am văzut „regatul", vrui s'o încerc.

Mă fulgeră cu ochii întunecoşi şi ridicându-şi mâinile albe spre cer, se miră:

— Bine ştiţi voi minţi! Cum vă mai rabdă pământul?

Hotărît! mi-am zis, am dat peste cea mai îndrăcită femeie de pe Valea Arieşului. Mi-am luat ziua bună supărat.

M’a lăsat să mă depărtez câţiva paşi şi când să cotesc cărarea, îmi strigă:

— Şi dumneata te-aliegi dieputat?

M’am întors cu toată indignarea de simplu şi etern alegător.

— Deputat? De unde-o scoseşi şi p’asta?

— Altcum, ce caţi pe la noi?

— Să văd locurile. Munţii. Să te văd culegând mure. Să nu-mi răspunzi la ziua bună...

— No, că aieste-s poveşti. Dela voi n’au venit decât domni cari au spus că dau pământ, că schimbă creiţarii, că mută luna pe cer, numa să-i aleagă dieputaţi. Anvară o lună n’au mai sistat. Şi acuma cine drac îi mai vede?

Astfel, în munţii Apuseni, am fost şi eu întâia oară, inocentă victimă a palavrelor electorale.

*

* *

O săptămână am bătut munţii, satele. Biserici ascunse în văgăuni, poieni cu otava fină şi cu turmele vitelor, care rumegă molcom, ridicând ochi indiferenţi şi umezi, la pasul trecătorilor. Am legat vorbă cu munteni leiţi ca ai noştri din munţii Sucevei ori Neamţului. Doar mai închişi şi mai

străini de cele ce se petrec dincolo de Cheia Turzii, de unde începe pentru dânşii altă lume. Despre ţară, legi, Bucureşti, n’au pătruns aci decât lucruri vagi, aproape ca din alt continent.

Mi-au spus câteva necazuri: n’au păşuni îndestule, prea multe amenzi, ar dori să aibă îngăduealã să fabrice ţuică, după cum spun cătanele că e voie în ţară. N’au porumb. Popa şi primarele se ceartă în fiecare zi, fac „politică”, oamenii stau flămânzi, pretorele nu coboară decât odată la trei luni, dă ordine să-i adune gâşte sau vine cu domnii la vânat.

Mă rog, ca la noi, însfârşit.

Iar prietenul meu, care ani de zile îmi zugrăvise aceste tărâmuri în colori de basme, ascultà posomorît, sfărâmând între degete frunzele smulse dintr’o creangă. Nu mai îndrăznià să ridice ochii în sus, spre culmile împădurite, peste care soarele tomnatec plimbă lumina palidă, ca o sfielnică des-mierdare.

TRIPTIC BASARABEAN

DELA Saharna, drumul urcă drept şi pietros printre vii. Schitul pitit după prunii livezilor şi chiliile săpate în stâncă, au rămas în urmă, străjuite de un câine flocos, ce ne lătrà încă departe, neobosit şi duşman.

Răsucit pe speteaza căruţei, nu-mi puteam smulge ochii dela priveliştea din vale. Apele vinete, ale Nistrului se întunecau în asfinţit. Pe celălalt ţărm, în Ucraina, un cal păşteà tihnit în tufişul de sălcii, şi lucrul mi se păreà anormal şi straniu, într'un ţinut unde ziarele mă învăţaseră că e numai haos, sânge şi foc.

În vârf, moş, Axinte opri caii mărunţi să răsufle. Soarele se stinse deodată, înghiţit de nori. O adiere de vânt răsuflă neliniştită. Iar noaptea coborî repede, a ploaie.

— Are să ne ude o lecuţă pân’acasă. Noroc de burcă!...

„Burca” eră mantaua moşneagului, şi mi-o spu- neà, să se răzbune astfel de îndărătnicia cu care la amiază, înşelat de arşiţa soarelui, m’am împotrivit să arunc în căruţă, altă haină, decât mantaua de doc. I-am lăsat deci, satisfacţia acestei uşoare răzbunări. Ştiam bine că la cele dintâi picături are să mi-o pună pe a lui singur pe umeri, mulţumit să se adăpostească, după obiceiul cărăuşesc, cu gluga unui sac. Şi ca să-l îmbun, i-am întins o ţigară de-a noastră, cu vârful aurit.

O luă lacom, fluierând minunat printre dinţi.

— Hm! ia bun lucru. La voi toate bunătăţile, şi la noi, dincoa de Prut, *mninica...*

L’am mustrat, cum se cuvine, pentru acest ,,dincoace”. I-am arătat că nu mai există „dincoace” şi „dincolo”, că suntem una, cu legi, drepturi şi îndatoriri la fel. Pe când şfichiuià caii, tăcut, la drum, i-am zugrăvit basarabeanului meu apropiata perspectivă a unui rai pământesc şi naţional român, care va luà fiinţă zămislit curând, acolo la sfatul

înţelepţilor din Capitală. Iar când târziu am încheiat, convins că l-am câştigat cu basmele mele — căci basme erau — s’a întors arătându-mi cu biciuşca orizontul întunecat, spre Prut, de unde fulgere luminoase se apropiau, odată cu furtuna:

— Aieste’s horbe! Di dincolo, voi ni-ţi trimite, ca şi pân’amù, nacealnici, Câ-ţi hi având pre mulţî sâ vedi…

Atât. Şi nu ştiu, de întunerec ori de grija ploii, faţa i s’a împietrit deodată, posomorîtă şi duşmănoasă…

II

În ceardacul umbrit de viţa sălbatecă acăţată pe sfori, gazda mea făceà toate onorurile ceaiului de dimineaţă. Pe masa cu faţa albă ca zăpada, izvorîseră ca din pământ toate bunătăţile. Farfurii rotunde şi ovale, pahare mari şi mici; brânză, peşte, friptură, jambon, compot, şi un vin, şi un rachiu de drojdie! Iar în mijloc, sfârâiă samovarul uriaş, ca un motor sub presiune. E renumită doar ospitalitatea basarabeană...

Domnişoara Ania mă ameţise cu întrebările: — Cum e la Bucureşti? Au fost frumoase alergările? Ce fel de teatre sunt? Avem scriitori ca Artzibaşef, Cuprin, Cristowski Bunin, Cehov?...

Şi mai ia o felie de jambon, şi puţin unt, şi un păhăruţ de vin, şi fructe... Straşnic ceai! Deaproape două ceasuri tot „gustam” de ici şi de colo. Începusem a vedeà lumea în trandafiriu şi buzele cărnoase ale domnişoarei Ania, şi albul de porţelan al dinţilor, şi ochii cu priviri, pe rând: provocătoare, naive ori viclene, mă sfredeleau ca o arsură. Apoi când mă socoti îndestul de aprins,

sbură de lângă mine, în casă, de unde izbucniră acordurile unui clavir.

Andrei Simionovici împinse până la mine o cutie de ţigări, şi mă îndemnă să deşert încă un pahar de vin, ultimul. Fusese tot timpul tăcut, îl rodeà un cuvânt, pe care i-l ghiceam fluturând pe buze.

I-am deschis dar calea, invidiindu-i tihna în care trăeşte, belşugul fără seamăn, gospodăria scăpată ca prin minune de prădăciunile „slobodnei”.

— Ce rai, ce mai frumuseţe! sfârşii, îndreptând mâna spre iazul care lucià printre pomi, în fundul livezii.

— Rai? Nu! îmi răspunse Andrei Simionovici. Raiul i-aici în suflet; şi în sufletul nostru-i întunerec ca moartea. Sunt Moldovan, şi iată că după doi ani, n’am mulţămire dela Moldova. Stăpânirea voastră-i ca şi-a Muscalilor. Noi am dus pe tărâmurile aieste, departe de târguri şi fără drumuri, o vieaţă tihnită ca la începutul lumii. Dacă ne plă- tiam dările, nu ne turburà nimeni. Trăiam şi mu- riam în pace. Ne lăsau toţi în plata domnului.... De când aţi venit, i-o frământare, şi-o nemulţămire, şi necazuri, par’că se fierbe lumea dela început.

Andrei Simionovici tăcù mâhnit. Domnişoara A- nie se furişase lângă mine şi iarăş ascultà, cu buzele strânse, cu bărbia prinsă în pumn. O rază de soare răzbi prin desişul de frunze, jucă pe cristalul paharelor, şi toţi o urmăream muţi, cu gândurile în altă parte, înstrăinaţi deodată.

Vântul trecù printre noi, ca o presimţire.

III

Prin geamul deschis, zorile se desluşiau albastre. Vasca dădù perdelele în lături. Cu degetul la buze, ne făcù semn să tăcem. Ciripeau rândunelele... Un val de aer, năvăli umed de rouă, înviorat, măturând fumul înăcrit al ţigărilor.

Peste o oră plecam.

Şi după prietenii aceştia de câteva zile, ai întâmplării, aveam o părere de rău, pe care de mult n’am mai cunoscut-o.

Plecam. Două luni colindasem ţinuturile Basarabiei, sdruncinat în căruţe primitive, purtat în trenuri leneşe, dus în trăsuri cu cai sprinteni. Am rătăcit fără ţel, cercetând oameni şi

locuri. Nicăiri, nici în Ardealul cu nesfârşite păduri de basme, nici în Bucovina cea cu dealurile ei împodobite ca o grădină, n’am întâlnit mai chinuite şi mai adânci suflete, ca în ţinuturile acestei Californii sălbatece încă. De nicăiri nu m’am despărţit cu o smulgere mai dureroasă. Căutam un cuvânt duios de plecare, pentru aceşti oameni, care, ciudat, ca şi cum nu mi-ar fi fraţi, mi-au vorbit o noapte întreagă despre toate, numai despre slujbe şi lefuri, nu...

Vasca se’ntoarse dela fereastră, suflă în lampă. În lumina albăstrie a dimineţii, figurile noastre a- veau o înfăţişare lividă, de conspiratori.

— Ca în mansarda noastră din Alexandrowskaia, la Moscova! îmi rosti cineva gândul.

De ce n’am găsit atunci cuvântul de despărţire? De ce acum, după ani, când răsfoesc aceste file îngălbenite, creşte în mine o mustrare, ca în visurile cele rele, când ţintuit priveşti cum se înnecă un frate, şi mâna nu i-o poţi întinde?

VERA ARCADIEVNA

ŞI în noaptea asta am auzit plângând cocorii...

Iar astăzi dimineaţă mi-am găsit grădina argintată de brumă. Pe o floare veştedă de toamnă un fluture albastru sgribulià cu aripile lipite, îngheţat. Cea dintâi suflare a dimineţii l-a desprins fără vieaţă. Octomvrie a cernut neguri în văi. Pădurea fumurie şi-a împrăştiat frunzele în câteva nopţi.

De ce m'am trezit pe buze cu un nume uitat de mult? Vera Arcadievna, Vera Arcadievna!...

Ca şi acum plecau cocorii, bruma pudra flori ofilite, fluturii târzii îşi sbăteau aripi muribunde. În oraşul tinereţei noastre, apăruse atunci pe cu-luoarele facultăţii, unde ne-am ros şi noi odinioară coatele, o străină ciudată. Fugită din ţara cu stepe bătute de crivăţ, cu închisori de piatră şi cu man-sarde unde studenţi nebuni urziau

comploturi şi asasinate; — rusoaica aceea cu părul roşu, cu ochii albaştri şi nevinovaţi de copil, ne turburase pe toţi, cari răsfoisem fugar cărţile lui Kropotchin, Bacunin ori Jean Grave. Aduceà cu dânsa sufletul neastâmpărat al imperiului cu spânzurători; şi în câteva săptămâni, o duzină de români blazaţi şi ironici au fost convertiţi sumar. Nu mai vorbiau decât de revoluţia socială, de moartea burgheziei, de apropiata justiţie a proletariatului... În camerile sărăciei noastre volumele lui Samain şi Heredia se prăfuiau. Alte cărţi noui, cu coperta însângerată, le luaseră locul... În cafenele, complicatele desbateri estetice nu mai entuziasmau decât câţiva tineri cu părul hirsut. Glasurile profeţilor cari prevestiau ruina societăţii, izbucniau detunătoare, dominând şoaptele consumatorilor paşnici...

Vera Arcadievna, ce minune făcuseşi cu sufletele noastre de timpuriu îngheţate!

Dar într'o dimineaţă de toamnă, când rătăceam amândoi în grădina cu frunzele scuturate, desgro- pând cărţile nu ştiu cărui proscris al Rusiei, Vera

Arcadievna se opri obosită. Pe o bancă de sub teiul desfrunzit, îşi ghemui trupul înfrigurat şi sfărâmând cu degetele fine ciucurii unei crizanteme care se risipi, îmi destăinui alte dureri. Erà singură. Desamăgită. Prea depărtată de tovarăşii cari rămăseseră la „datorie”. În noi nu găsise decât prieteni vremelnici şi superficiali. Ne entuziasmam prea repede. Ne ameţià numai mirajul cuvintelor. Avem alte suflete: străine, uşuratece, goale, egoiste.

Vera Arcadievna îşi aduse aminte că e femeie, şi singură. Plânse. Vântul înfioră pe alee frunzele uscate. În deal, la cazarmă o goarnă sună metalic.

De ce i-am încleştat atunci degetele subţiri în mâna mea, unde se sbăteau fricoase şi neliniştite ca aripile unei pasări prizoniere?

. . . . . .

Odată cu cei dintâi fulgi, Vera Arcadievna a plecat spre Şviţera, unde o chemau alţi prieteni, mai puţin uşurateci. Erà o dimineaţă înfrigurată când am întovărăşit-o singur la gară. Pe peronul ud, vântul şuerà pustiu, rostogolind foi de hârtie. Uşile trântite

detunau în încăperile goale. Câţiva călători sgribuliţi... Ce singur şi trist m'am întors pe străzile glodoase, strângând în neştire în mână, floarea albă pe care am uitat să i-o prind la pieptul ei mic!

Entuziasmul nostru revoluţionar s'a potolit apoi curând. Ne-am regăsit cărţile dragi de odinioară. Tomurile cu coperta roşie au rătăcit în fundul rafturilor, şi-au răsucit foile necercetate. Într'o bună zi au luat drumul anticăriilor. Amintirea călătoarei s'a şters... Într'această dimineaţă cu brumă, cu flori veştede şi cu frunze risipite de vânt, din ce adâncuri adormite, regretul târziu m'a chinuit o clipă?

Şi de ce numele ei, acum când paradisul Verei Arcadievna s'a împlinit; de ce îmi aminteşte brutal, fecioria copilelor sfâşiată de dorinţa beată a unui soldat leton?

STEJARUL DE PE CULME

PE creasta rotundă a dealului, un stejar singuratec sprijină bolta cerului ca o colonadă. E bătrân; poate supravieţuitorul unei păduri ce de mult nu mai este. E obosit, căci în fiecare primăvară, mugurii plesnesc din ce în ce mai târziu, şi, din ce în ce mai de vreme, toamna-i rugineşte frunzele. Iar vântul, în fiecare an îi frânge crengi uscate, din ce în ce mai multe...

Până la stejarul acesta întunecat, unde copil, credeam că se reazimă cerul ca o cupolă de sticlă, îmi plimb uneori seara, singurătatea. Poteca suie printre ogoare ghiftuite de ploi. Un răsuflet de vânt se strecoară umed, tremură frunza porumbului cu un fâşiit sonor, risipeşte mireasma fânaţului cosit departe, în vale. Şi soarele coboară într’o tăcere care neliniştеşte gâzele.

Acolo sus, învăţ a uită. Căci amintirea ucigătoarei voastre inutilităţi, din care am gustat şi eu cândva, mă devoră

uneori... Amăgirea voastră mă rechiamă încă. Iar singurătatea mă înfioară ca moartea.

Stejarul cu trunchiul torturat de furtuni, mă primeşte atunci sub frunzişul lui ca într'un adăpost familiar. El mă întoarce cu ani în urmă, când lumea sfârşià la dunga vânătă a pădurii; când nu gustasem încă din băutura amară a himerelor voastre. Întinerit, simt alt sânge, mai vioiu, pulsân- du-mi în artere. Un optimism timid şi neîndemâ- natec, încolţeşte iar de sub cenuşa trecutului.

Şi atunci îmi apăreţi deodată atât de departe, şi atât de neînsemnaţi, şi svârcolirile voastre atât de zădarnice! Cu ochii cuprind toată valea desfăşurată la picioarele mele ca un covor policrom, fertil ca un ţinut binecuvântat. Apele Moldovei îşi sting lucirile învăluite în neguri. Copacii înalţă departe umbre romantice, ca în peisagiile divinului Corot...

Ce tihnă şi ce măreţie aci, în ceasul acesta când la voi, acolo, se aprind luminile vitrinilor, gem cafenelele, se'nşiruie procesiunea echipagiilor, se revarsă trecători prea mulţi pentru trotoarele neîncăpătoare, şi când larma

mulţimii e tăiată de strigătele vânzătorilor de ziare, ce vă aruncă ultima ediţie cu proaspetele ştiri de senzaţie.

Socotiţi voi acolo, că înţelegeţi, deslegaţi şi cârmuiţi mersul vremurilor. Credeţi că în mâna voastră e cuţitul şi pâinea. Că în babilonica voastră Capitală se hotăreşte soarta milioanelor de oameni, cari, tăcuţi în acest ceas, ignorându-vă cu nepăsare, merg la odihnă. Credeţi că fără voi, dacă o ploaie de sulf şi de foc v'ar mistui cu cafenele, cu cabaretele, cu Camera şi cu Ministerele voastre cu tot, ca odinioară biblica Sodomă; credeţi, că toată vieaţa acestei ţări s'ar oprì brusc, paralizată. Şi această amăgire, vă susţine cu fragile cârji sufletele voastre fără alt reazim.

Iată însă că holdele îşi leagănă spicul superb, pomii rodesc şi florile fâneţelor îmbălsămează darnic văzduhul: departe de voi şi fără voi. Iată că aci, şi pretutindeni, în cel mai îndepărtat cătun; într'această înserare, atâtea şi atâtea milioane de oameni îşi încheie ziua cu o împăcare sufletească, primitivă recunosc, naivă recunosc, mărginită poate, recunosc; dar pe care

vă compătimesc că nu veţi bănui-o niciodată. Cu ce mulţumire vă aruncaţi voi obosiţi, în aşternutul unde vă aşteaptă o noapte cu visuri rele, ce vă prelungeşte şi prin somn svârcolirea de fiecare zi? Cu ce surâs de mulţumire şi încredere, veţi începe ziua, mâine dimineaţă, înainte de a vă lăsă înghiţiţi de frământarea stearpă a Capitalei voastre?...

Stejar bătrân, ce cuminte înţelepciune învăţ sub bolta frunzişului tău încrestat! Ce lecuit de rătăciri păşesc îndărăt, spre căsuţa cu muşcate roşii la fereastră, la cuibul cenuşiu sub streaşina unde doarme perechea mea de rândunele, la câinele ce mă aşteaptă în poartă răbdător şi cu ochii iubitori, ca nici un prieten alt.

Şi cu câtă tihnă voiu deschide diseară cartea lui Carlyle, la pagina celor două mari tăceri: a stelelor tăcute, de deasupra noastră, mormintelor tăcute ce aşteaptă dedesubt...

EDITURA LIBRĂRIEI **SOCEC & Co.**, S. A.

OPERE COMPLECTE
DE
DELAVRANCEA

AU APĂRUT:

APUS DE SOARE
Dramă istorică

INTRE VIS ŞI VIAŢĂ
Nuvele

VIFORUL
Dramă istorică

PATRIA ŞI PATRIOTISMUL

HAGI-TUDOSE
Tipuri şi Moravuri

VOR APĂREA:

LUCEAFĂRUL
TRUBADURUL
IRINEL
LINIŞTE
STĂPÂNEA ODATĂ
STUDII ŞI PORTRETE LITERARE
DISCURSURI POLITICE

Lei 60.—